

BURSA YEŞİL CAMİ ÇİNİLERİ

(1419-1424)

Yüksek Lisans Tezi

Elif TERZİ DOĞAN

2010

T.C.
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SANAT TARİHİ ANABİLİM DALI

BURSA YEŞİL CAMİ ÇİNİLERİ
(1419-1424)

(Yüksek Lisans Tezi)

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Ali Osman UYSAL

Hazırlayan
Elif TERZİ DOĞAN

Çanakkale 2010

TAAHHÜTNAME

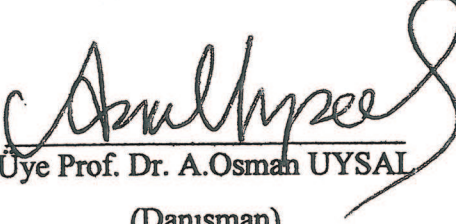
Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Bursa Yeşil Cami Çinileri” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

14/06/2010

Elif Terzi Doğan

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne
Elif Terzi Doğan'a ait "Bursa Yeşil Cami Çinileri"
adlı çalışma, jürimiz tarafından Sanat Tarihi Anabilim Dalı,
YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak oybirliği ile kabul edilmiştir.

Üye Prof. Dr. A. Osman UYSAL
(Danışman)

Üye Doç. Dr. Ayşe Çaylak TÜRKER

Üye Yrd. Doç. Dr. Zekiye UYSAL

Üye Yrd. Doç. Dr. Semiha ALTIER

Üye Yrd. Doç. Dr. Enver YOLCU

Tez No : 392371
Tez Savunma Tarihi : 14.06.2010

ONAY

Doç. Dr. Yücel ACER
Enstitü Müdürü
15.10.2010

ÖZET

Bursa Yeşil Cami Çinileri (1419-1424)

Elif TERZİ DOĞAN

Bir Erken Osmanlı yapısı olan Bursa Yeşil Cami 1419-1420 yılları arasında Çelebi Mehmet (1402–1421) tarafından yaptırılmıştır. Çelebi Mehmet'in erken ölümü nedeniyle II. Murat (1436) yapının süslemelerini devam ettirmiş ve 1424 yılında tamamlattır.

Bursa Yeşil Cami, Bursa ilinin Yeşil semtinde ovaya bakan sırtta, şehir merkezinin doğusunda, Set Baş Köprüsü'nün yakınında, Çelebi Mehmet Bey ve Emir Sultan Caddeleri arasındaki bölgede yer alır. Ana cadde üzerinde şehrin kuzey ve kuzey batı manzarasına hâkim yüksek bir noktasındadır.

Altı ana bölümden oluşan tez çalışmamızda, Bursa Yeşil Cami'nin çinileri kompozisyon, motif, malzeme, form, teknik ve üslupları ile ayrıntılı bir şekilde tanıtılmıştır.

Bursa Yeşil Cami çinileri gerek teknik ve gerekse süsleme özellikleri ile Erken Osmanlı Çini Sanatı'nın karakteristik eserlerinden biridir. Bu dönemde; tek renk düz çiniler, çini mozaik tekniği, mavi-beyaz ve döneme damgasını vuran renkli sır tekniğinde yapılmış çiniler görülmektedir. Renkli sır tekniği çinilerinin, tekniği ve yapım yeri konusunda henüz net bir sonuca varılamamıştır. Osmanlı Dönemi çinilerinin imalat merkezi olan İznik'te yapılan kazılarda sadece ufak parça halinde renkli sır tekniğiyle yapılmış çiniler bulunmuştur. Bursa, Edirne ve İstanbul'daki yapılarda kullanılan renkli sır tekniğiyle yapılmış çinilerin, yapıların yakınında kurulan geçici atölyelerde üretilmiş olduğu düşünülmektedir.

ABSTRACT

Bursa Green Mosque Tiles (1419-1424)

Elif TERZİ DOĞAN

Bursa Green Mosque, one of the early Ottoman Buildings, was constructed during 1419-1420 in Çelebi Mehmet period. Due to the early death of Çelebi Mehmet, Murat II completed the construction in 1424 by finishing the final adornment.

Bursa Green Mosque is located in Yeşil district of Bursa on the slope looking to the plain; east to the city center; near by Set Başı Bridge, between the Çelebi Mehmet and Emir Sultan Streets. It is on the high point of main street having the North and North-West view of the city.

Our Study contains six chapters and focused on Turkish traditional tile art in the sense of composition, design, material, form, techniques and style in details. Besides this the locations of tiles on the buildings have been examined in the sense of form, composition and techniques.

Bursa Green Mosque is one of the characteristic pieces of art of early Ottoman tile art with its technical and adornment properties. It is also the first important construction with tiles in early Ottoman period. One color plain tile technique, tile mosaic technique, blue-white and colorful glazed tiles technique that is marked the period have been widely seen during this period. It is still controversial the emerging place and techniques of colorful glazed tiles. During the excavation in Iznik that is manufacturing center of Ottoman tiles, only some small pieces of colorful glazed tiles were found. It is thought that colorful glaze tiles that were used in buildings in Bursa, Edirne and Istanbul had been manufactured in temporary workshops close to these buildings.

ÖNSÖZ

Bursa Yeşil Cami, Türk Sanatı Tarihi açısından büyük önem taşımaktadır. Erken Osmanlı Dönemi, Anadolu Selçuklu Dönemi ile Klasik Osmanlı Dönemi arasında bir köprüdür. Bursa Yeşil Cami, hem mimari hem de süslemeleriyle özellikle çinileri ile döneme damgasını vurmuştur. Bu dönemde çini sanatı büyük ve parlak bir gelişme göstermiştir. Bu gelişmeyi Bursa Yeşil Cami’de görmekteyiz. Bursa Yeşil Cami’nin çinileri günümüze özgün olarak koruna gelmiştir.

Bu tez, Bursa Yeşil Cami’nin (1419-1424) çinilerini konu edinmiştir. Bursa Yeşil Cami hakkında pek çok inceleme ve yayın yapılmış olmasına rağmen, yapıda yer alan çiniler, renk, teknik, form, motif ve kompozisyon özellikleri yeterli düzeyde incelenmemiştir. Oysa bu yapının çinileri, Anadolu Selçuklu ve çağdaşı Timurlu Sanatı’nın etkilerini birleştirerek Osmanlı Çini Sanatı karakterini oluşturmuş ve etkileri uzun yıllar devam etmiştir. Yapıdaki çinilerin bir kısmı bakımsız, her türlü tahribata açık, günümüze gelememiş, bir kısmı ise bütün görkemi ile dönemin özelliklerini yansıtmaktadır.

Konunun seçiminde beni yönlendiren, fikirleri ile çalışmamda bana yön veren danışmanım Sayın Prof. Dr. Ali Osman Uysal’a teşekkürü borç bilirim. Yine çalışmanın başlangıcından bu yana olumlu yönde teşviklerde bulunan, en büyük manevi destekçim olan Sayın Aslıhan Karagöz’e ve desteklerini daima yanımda hissettiğim Gönül Kızıldaş’a, Belkıs Terzi’ye ve Sevgili eşim Adnan Doğan’a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Son olarak sabrından dolayı oğlum Deniz İlgin Doğan’a teşekkür ederim.

Elif Terzi Doğan

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ.....	iii
KISALTMALAR LİSTESİ	vi
FOTOGRAFLAR LİSTESİ.....	vii-xii
ŞEKİL LİSTESİ	xiii
1. GİRİŞ.....	1
1.1. Araştırmanın Amacı ve Kapsamı.....	1
1.2. Yöntemi	1-2
1.3. Kaynak ve Yayınlar	2-4
2. BURSA KENTİNİN 15. YÜZYILA KADAR TARİHÇESİ.....	4-7
3. ERKEN DÖNEM OSMANLI ÇİNİ SANATINA GENEL BAKIŞ	7-13
4. BURSA YEŞİL CAMİ	13
4. 1. Yeri	14
4. 2. Tarih	14-16
4. 3. Mimari Özellikleri	16
4. 3. 1. Plan	16
4. 3. 2. Cepheler.....	16-18
4. 3. 3. İç Kuruluş ve Örtü Sistemi	18-22
4. 3. 4. Yapının Malzeme ve Teknik Özellikleri	22
4. 4. Yapıda Çini Dışındaki Süslemeler.....	23
4. 4. 1. Taş Süsleme.....	23-25
4. 4. 2. Ahşap Süsleme	26-27
4. 4. 3. Kalemşi Süsleme	27-28
4. 4. 4. Alçı Süsleme.....	28-29
5. KATALOG- BURSA YEŞİL CAMİ ÇİNİLERİ	30-74
6. DEĞERLENDİRME	75-98
6. 1. Yapıda Çinilerin Dağılımı	75
6. 2. Yapıda Görülen Çinilerin Renk, Form ve Teknik Özellikleri	86-87
6. 2. 1. Yapıda Kullanılan Çinilerin Formları.....	86-87

6. 2. 2. Yapıda Uygulanan Çini Teknikleri	87-91
6. 2. 3. Yapıda Çinilerde Görülen Renkler	91-92
6. 3. Motif ve Kompozisyon Özellikleri	92
6. 3. 1. Motifler	92-95
6. 3. 1. 1. Bitkisel Motifler	97-99
6. 3. 1. 2. Geometrik Motifler	96
6. 3. 2. 3 Yazı	96-97
6. 3. 2. Kompozisyon Özellikleri	97-99
6. 4. Çinilerin Üretim Yerleri ve Ustaları	99-102
7. SONUÇ	103-105
KAYNAKÇA	106-113
FOTOĞRAFLAR	114-193
ŞEKİLLER	194-210

KISALTMALAR LİSTESİ

Bkz. : Bakınız

çev. :Çeviren

Ed. :Editör

Kat. : Katalog

No. : Numara

s. : Sayfa

cm. : santimetre

m. : metre

Haz. :Hazırlayan

Vb : Ve benzeri

Yy : Yüzyıl

FOTOĞRAFLAR LİSTESİ

- Resim 01: Bursa Yeşil Cami ön cepheden görünüş (arcnet.com 01.06.2009).
- Resim 02: Bursa Yeşil Cami ön cepheden görünüş (21.09.2009).
- Resim 03: Bursa Yeşil Cami ön cepheden görünüş (21.09.2009).
- Resim 04: Bursa Yeşil Cami ön cepheden görünüş (21.09.2009).
- Resim 05: Bursa Yeşil Cami ön cepheden görünüş (21.09.2009).
- Resim 06: Bursa Yeşil Cami ön cephe pencereden görünüş (21.09.2009).
- Resim 07: Bursa Yeşil Cami ön cephe pencereden detay.
- Resim 08: Bursa Yeşil Cami ön cephe batı mihraptan görünüş (21.09.2009).
- Resim 09: Bursa Yeşil Cami ön cephe batı mihraptan detay.
- Resim 10: Bursa Yeşil Cami ön cephe batı mihraptan detay.
- Resim 11: Bursa Yeşil Cami ön cephe batı mihraptan detay.
- Resim 12: Bursa Yeşil Cami ön cephe batı pencere görünüş (21.09.2009).
- Resim 13: Bursa Yeşil Cami taç kapısından görünüş (phase.com 01.06.2009).
- Resim 14: Bursa Yeşil Cami taç kapısından detay (21.09.2009).
- Resim 15: Bursa Yeşil Cami taç kapısından detay (21.09.2009).
- Resim 16: Bursa Yeşil Cami taç kapısından detay (21.09.2009).
- Resim 17: Bursa Yeşil Cami taç kapısından detay (21.09.2009).
- Resim 18: Bursa Yeşil Cami doğu cephesi genel görünüş. (Yıldırım 2007)
- Resim 19: Bursa Yeşil Cami batı cephesi genel görünüş (21.09.2009).
- Resim 20: Bursa Yeşil Cami güney batı cephesi genel görünüş (21.09.2009).
- Resim 21: Bursa Yeşil Cami güney cephesi genel görünüş (21.09.2009).
- Resim 22: Bursa Yeşil Cami giriş holünde bulunan Bizans dönemine ait sütunlar. (21.09.2009).
- Resim 23: Bursa Yeşil Cami giriş holünde bulunan Bizans dönemine ait sütunlar. (21.09.2009).
- Resim 24: Bursa Yeşil Cami kapısından görünüş (21.09.2009).
- Resim 25: Bursa Yeşil Cami kapısından görünüş (21.10.2009).
- Resim 26: Bursa Yeşil Cami doğu şahnişi kapısından görünüş (21.10.2009).
- Resim 27: Bursa Yeşil Cami pencere kepenklerinden görünüş (21.10.2009).
- Resim 28: Bursa Yeşil Cami pencere kepenklerinden görünüş (21.10.2009).
- Resim 29: Bursa Yeşil Cami, güney batı köşe odasının kubbe geçiş öğelerindeki kalem işlerinden görünüş (21.10.2009).
- Resim 30: Bursa Yeşil Cami, güney batı köşe odasının kubbedeki kalem işlerinden görünüş (21.10.2009).

- Resim 31: Bursa Yeşil Cami, giriş eyvanı tavanındaki kalem işlerinden görünüş (21.10.2009).
- Resim 32: Bursa Yeşil Cami, giriş eyvanı tavanındaki kalem işlerinden görünüş. (21.10.2009).
- Resim 33: Bursa Yeşil Cami, doğu tabhanenin alçı süslemesinden detay. (21.10.2009).
- Resim 34: Bursa Yeşil Cami, doğu tabhanenin alçı süslemesinden detay. (21.10.2009).
- Resim 35: Bursa Yeşil Cami, doğu tabhanenin alçı süslemesinden detay. (21.10.2009).
- Resim 36: Bursa Yeşil Cami, üst kat doğu tabhanenin alçı süslemesinden detay.
- Resim 37: Bursa Yeşil Cami mihrabı (21.10.2009).
- Resim 38: Bursa Yeşil Cami mihrabından detay. (21.10.2009).
- Resim 39: Bursa Yeşil Cami mihrabından detay. (21.10.2009).
- Resim 40: Bursa Yeşil Cami mihrabı, birinci bordüründen detay. (21.10.2009).
- Resim 41: Bursa Yeşil Cami mihrabı, ikinci bordüründen detay. (21.10.2009).
- Resim 42: Bursa Yeşil Cami mihrabı, ikinci bordüründen detay. (21.10.2009).
- Resim 43: Bursa Yeşil Cami mihrabı, ikinci bordürün alt bölümünden detay. (21.10.2009).
- Resim 44: Bursa Yeşil Cami mihrabı, ikinci bordürün alt bölümünden detay. 21.10.2009).
- Resim 45: Bursa Yeşil Cami mihrabı, üçüncü bordüründen detay. (21.10.2009).
- Resim 46: Bursa Yeşil Cami mihrabı, üçüncü bordürün alt bölümünden detay.
- Resim 47: Bursa Yeşil Cami mihrabı, dördüncü bordüründen detay. (21.10.2009).
- Resim 48: Bursa Yeşil Cami mihrabı, beşinci bordüründen detay. (21.10.2009).
- Resim 49: Bursa Yeşil Cami mihrabı, altıncı bordüründen detay. (21.10.2009).
- Resim 50: Bursa Yeşil Cami mihrabı, yedinci bordüründen detay. (21.10.2009).
- Resim 51: Bursa Yeşil Cami mihrabı, köşe sütüncesinden detay (21.10.2009).
- Resim 52: Bursa Yeşil Cami mihrabı, köşe sütüncesinin kaidesinden detay.
- Resim 53: Bursa Yeşil Cami mihrabı, kavsara ve köşebentlerinden detay. (21.10.2009).
- Resim 54: Bursa Yeşil Cami mihrabı, kavsara lokmalarından detay. (21.10.2009).
- Resim 55: Bursa Yeşil Cami mihrabı, hücre tabanı ve Allah yazılı ahşap pano. (21.10.2009).
- Resim 56: Bursa Yeşil Cami mihrabı, hücre tabanından detay. (21.10.2009).
- Resim 57: Bursa Yeşil Cami mihrabı, üzerindeki kitabelik ve üst kısımda yer alan palmetlerden detay. (21.10.2009).
- Resim 58: Bursa Yeşil Cami, ana eyvanın duvar çinilerinden detay. (21.10.2009).
- Resim 59: Bursa Yeşil Cami, ana eyvanın duvar çinilerinden detay. (21.10.2009).
- Resim 60: Bursa Yeşil Cami, ana eyvanın duvar çinilerinden detay. (21.10.2009).

- Resim 61: Bursa Yeşil Cami, ana eyvanın duvar çinilerinden detay. (21.10.2009).
- Resim 62: Bursa Yeşil Cami, doğu eyvanın duvarlarından detay. (21.10.2009).
- Resim 63: Bursa Yeşil Cami, doğu eyvanın duvarlarından detay. (21.10.2009).
- Resim 64: Bursa Yeşil Cami, doğu eyvanın duvarlarından detay. (21.10.2009).
- Resim 65: Bursa Yeşil Cami, doğu eyvanın duvarlarından detay. (21.10.2009).
- Resim 66: Bursa Yeşil Cami, doğu eyvanın duvarlarından detay. (21.10.2009).
- Resim 67: Bursa Yeşil Cami, doğu eyvandan genel görünüm. (21.10.2009).
- Resim 68: Bursa Yeşil Cami, batı tabhane çinilerinden detay.
- Resim 69: Bursa Yeşil Cami, batı tabhane çinilerinden detay
- Resim 70: Bursa Yeşil Cami, batı tabhane çinilerinden detay.
- Resim 71: Bursa Yeşil Cami, doğu tabhanenin kapı alınlığı çinilerinden detay.
- Resim 72: Bursa Yeşil Cami, doğu tabhane dolap alınlığı çinilerinden detay
- Resim 73: Bursa Yeşil Cami, tabhane çinilerinden detay.
- Resim 74: Bursa Yeşil Cami, giriş eyvanının doğusuna bitişik müezzin mahfilinden genel görünüm. (21.10.2009).
- Resim 75: Bursa Yeşil Cami, giriş eyvanının batısına bitişik müezzin mahfilinden genel görünüm. (21.10.2009).
- Resim 76: Bursa Yeşil Cami, batı müezzin mahfilinden genel görünüm. (21.10.2009).
- Resim 77: Bursa Yeşil Cami, batı müezzin mahfilinin bordürlerinden detay.
- Resim 78: Bursa yeşil Cami, batı müezzin mahfilinin Bursa Kemerı karnından detay.
- Resim 79: Bursa yeşil Cami, batı müezzin mahfilinin kemerinin çini mozaikli bölümünden detay.
- Resim 80: Bursa Yeşil Cami, batı müezzin mahfilinin kemer üzengisinden detay.
- Resim 81: Bursa Yeşil Cami, batı müezzin mahfilinin kemer üzengisinden detay.
- Resim 82: Bursa Yeşil Cami batı müezzin mahfilinin altıgen tek renk sırlı ve altın yıldız bezemeli çiniden detay. (21.10.2009).
- Resim 83: Bursa Yeşil Cami, batı müezzin mahfilinin altıgen tek renk sırlı ve altın yıldız bezemeli çiniden detay.
- Resim 84: Bursa Yeşil Cami, batı müezzin mahfilinin yazı kuşağından detay. (21.10.2009).
- Resim 85: Bursa Yeşil Cami, batı müezzin mahfilinin yazı kuşağından detay. (21.10.2009).
- Resim 86: Bursa Yeşil Cami, batı müezzin mahfilinin yazı kuşağından detay. (21.10.2009).
- Resim 87: Bursa Yeşil Cami, batı müezzin mahfilinin yazı kuşağından detay. (21.10.2009).

- Resim 88: Bursa Yeşil Cami, batı müezzin mahfilinin duvar çinilerinden detay. (21.10.2009).
- Resim 89: Bursa Yeşil Cami, batı müezzin mahfilinin duvar çinilerinden detay (21.10.2009).
- Resim 90: Bursa Yeşil Cami, batı müezzin mahfilinin çini mozaik tavanından görünüm. (21.10.2009).
- Resim 91: Bursa Yeşil Cami, batı müezzin mahfilinin çini mozaik tavanından detay. (21.10.2009).
- Resim 92: Bursa Yeşil Cami, batı müezzin mahfilinin çini mozaik tavanından detay. (21.10.2009).
- Resim 93: Bursa Yeşil Cami, batı müezzin mahfilinin çini mozaik tavanından detay. (21.10.2009).
- Resim 94: Bursa Yeşil Cami, batı müezzin mahfilinin pencere tavanında çini mozaik. (21.10.2009).
- Resim 95: Bursa Yeşil Cami, giriş eyvanı batı duvarı çinilerinden görünüm. (21.10.2009).
- Resim 96: Bursa Yeşil Cami, batı giriş eyvanı duvarı çinilerinden görünüm. (21.10.2009).
- Resim 97: Bursa Yeşil Cami, giriş eyvanı batı duvarı çinilerinden görünüm. (21.10.2009).
- Resim 98: Bursa Yeşil Cami, giriş eyvanı batı duvarı çinilerindeki madalyondan detay. (21.10.2009).
- Resim 99: Bursa Yeşil Cami, giriş eyvanı batı duvarı çinilerindeki madalyondan detay. (21.10.2009).
- Resim 100: Bursa Yeşil Cami, girişin batısındaki bulunan tabhanenin kapı alınlığı. (21.10.2009).
- Resim 101: Bursa Yeşil Cami, girişin batısındaki bulunan tabhanenin pencere alınlığı. (21.10.2009).
- Resim 102: Bursa Yeşil Cami, girişin batısındaki bulunan tabhanenin pencere alınlığı detayı. (21.10.2009).
- Resim 103: Bursa Yeşil Cami, girişin batısındaki tabhanenin alçı süslemeli duvarından görünüm. (21.10.2009).
- Resim 104: Bursa Yeşil Cami, girişin batısındaki tabhanenin alçı süslemeli duvarından görünüm. (21.10.2009).
- Resim 105: Bursa Yeşil Cami, girişin batısındaki tabhanenin alçı süslemeli duvarından görünüm. (21.10.2009).
- Resim 106: Bursa Yeşil Cami, girişte sağda bulunan odanın alçı süslemeli duvarından detay. (21.10.2009).

- Resim 107: Bursa Yeşil Cami, hünkâr mahfilinin ön bölümünden görünüm. (21.10.2009).
- Resim 108: Bursa Yeşil Cami, hünkâr mahfilinin ön bölümünün bordüründen detay. (21.10.2009).
- Resim 109: Bursa Yeşil Cami, hünkâr mahfilinin doğu kapısının alınlığı. (21.10.2009).
- Resim 110: Bursa Yeşil Cami, hünkâr mahfilinin batı kapısının alınlığı. (21.10.2009).
- Resim 111: Bursa Yeşil Cami, hünkâr mahfilinin batı kapısının alınlığından detay. (21.10.2009).
- Resim 112: Bursa Yeşil Cami, hünkâr mahfilinin ön bölümünün pencere alınlığı. (21.10.2009).
- Resim 113: Bursa Yeşil Cami, hünkâr mahfilinin ön bölümünün pencere alınlığı detay. (21.10.2009).
- Resim 114: Bursa Yeşil Cami, hünkâr mahfilinin genel görünümü. (21.10.2009).
- Resim 115: Bursa Yeşil Cami, hünkâr mahfilinin seki cephesinden detay. (21.10.2009).
- Resim 116: Bursa Yeşil Cami, hünkâr mahfilinin duvar çinilerinden görünüm. (21.10.2009)
- Resim 117: Bursa Yeşil Cami, hünkâr mahfilinin duvar çinilerinden detay. (21.10.2009).
- Resim 118: Bursa Yeşil Cami, hünkâr mahfilinin duvar çinilerinden detay. (21.10.2009).
- Resim 119: Bursa Yeşil Cami, hünkâr mahfilinin duvar ve zemin çinilerinden görünüm. (21.10.2009).
- Resim 120: Bursa Yeşil Cami, hünkâr mahfilinin kemeri ve tavan çinileri. (21.10.2009).
- Resim 121: Bursa Yeşil Cami, hünkâr mahfilinin ana mekândan görünümü. (21.10.2009).
- Resim 122: Bursa Yeşil Cami, hünkâr mahfilinin kemerinden görünüm. (21.10.2009).
- Resim 123: Bursa Yeşil Cami, hünkâr mahfilinin kemerinden görünüm. (21.10.2009).
- Resim 124: Bursa Yeşil Cami, hünkâr mahfilinin kemerinden görünüm. (21.10.2009).
- Resim 125: Bursa Yeşil Cami, hünkâr mahfilinin kemerinden detay.
- Resim 126: Bursa Yeşil Cami, hünkâr mahfilinin kemerinden detay.
- Resim 127: Bursa Yeşil Cami, hünkâr mahfilinin kemerinden detay.
- Resim 128: Bursa Yeşil Cami, hünkâr mahfilinin kemerinden detay.
- Resim 129: Bursa Yeşil Cami, hünkâr mahfilinin kemerindeki usta kitabesi.
- Resim 130: Bursa Yeşil Cami, hünkâr mahfilinin korkuluklarından detay.
- Resim 131: Bursa Yeşil Cami, hünkâr mahfilinin korkuluklarından detay.
- Resim 132: Bursa Yeşil Cami, üst kat batı tabhane odasından görünüm. (21.10.2009).
- Resim 133: Bursa Yeşil Cami, üst kat batı tabhane odasından görünüm.
- Resim 134: Bursa Yeşil Cami, üst kat batı tabhane odasından pencere alınlık çinileri. (21.10.2009).

- Resim 135: Bursa Yeşil Cami, üst kat batı tabhane odasının bordüründen detay.
- Resim 136: Bursa Yeşil Cami, batı şahnişi kapı alınlığı çinileri. (21.10.2009).
- Resim 137: Bursa Yeşil Cami, batı şahnişinden görünüm.
- Resim 138: Bursa Yeşil Cami, batı şahnişinden görünüm.
- Resim 139: Bursa Yeşil Cami, balkonun kapı alınlığı çinileri.
- Resim 140: Bursa Yeşil Cami, batı şahnişi güney penceresi.
- Resim 141: Bursa Yeşil Cami, batı cephesindeki pencere kenarlarındaki çiniler. (21.10.2009).
- Resim 142: Bursa Yeşil Cami, batı cephesindeki pencere kenarlarındaki çiniler. (21.10.2009).
- Resim 143: Bursa Yeşil Cami, batı caphesindeki yıldız formlu çini. (21.10.2009).
- Resim 144: Bursa Yeşil Cami, güney cephesindeki pencere kenarlarındaki çiniler. (21.10.2009).
- Resim 145: Bursa Yeşil Cami, güney cephesindeki pencere kenarlarındaki çiniler. (21.10.2009).
- Resim 146: Bursa Yeşil Cami, güney cephesindeki pencere kenarlarındaki çiniler.
- Resim 147: Bursa Yeşil Cami, güney cephesindeki pencere kenarlarındaki çiniler.

ŞEKİLLER LİSTESİ

- Şekil 01: Bursa Yeşil Cami ve çevresi (Gabriel 1958)
- Şekil 02: Bursa Yeşil Cami giriş kat planı (Gabriel 1958)
- Şekil 03: Bursa Yeşil Cami üst kat planı (Gabriel 1958)
- Şekil 04: Bursa Yeşil Cami'nin uzunlamasına kesiti (Gabriel 1958)
- Şekil 05: Bursa Yeşil Cami'nin krokisi (oberlin.edu-art-images)
- Şekil 06: Bursa Yeşil Cami mihrabı plan ve görünüşü (Top 1997).
- Şekil 07: Bursa Yeşil Cami mihrabı kavsara köşesi (Leon Parville).
- Şekil 08: Bursa Yeşil Cami mihrabı kavsara köşesinin devamı (Leon Parville).
- Şekil 09: Bursa Yeşil Cami, boyuna gelişen bordürler (Demiriz 1979)
- Şekil 10: Bursa Yeşil Cami, enine gelişen bordürler (Leon Parville)
- Şekil 11: Bursa Yeşil Cami, enine gelişen bordürler (Demiriz 1979)
- Şekil 12: Bursa Yeşil Cami, Müezzin mahfili Bursa Kemerî'nin iç bölümü (Leon Parville).
- Şekil 13: Bursa Yeşil Cami, Müezzin mahfili Bursa Kemerî'nin çini mozaik tekniği ile yapılmış bölümü. (Leon Parville).
- Şekil 14: Bursa Yeşil Cami, Hünkar mahfili ve müezzin mahfilleri, Bursa Kemerî'nin mukarnashlı konsolun ön bölümü. (Leon Parville).
- Şekil 15: Bursa Yeşil Cami, Müezzin mahfili altıgen formlu renkli sır tekniğinden çiniler (Leon Parville).
- Şekil 16: Bursa Yeşil Cami, Sol Müezzin mahfili çini mozaik pencere tavanı (Leon Parville).
- Şekil 17: Bursa Yeşil Cami, : Giriş eyvanı duvarında renkli sır tekniğinden yapılmış madalyon (Leon Parville).
- Şekil 18: Bursa Yeşil Cami, : Altıgen formlu, tek renk sırlı düz çiniler üzerindeki, yaldızlı bitkisel süsleme (Gabriel 1958).
- Şekil 19: Bursa Yeşil Cami, Altıgen formlu yüzey deseni. (Demiriz 1979)
- Şekil 20: Bursa Yeşil Cami, Altıgen ve üçgen formlu yüzey deseni. (Demiriz 1979)
- Şekil 21: Bursa Yeşil Cami, Altıgen formlu yüzey deseni. (Demiriz 1979)
- Şekil 22: Bursa Yeşil Cami, Yıldızlı geometrik yüzey deseni. (Demiriz 1979)
- Şekil 23: Bursa Yeşil Cami, kapı alınlığı. (Leon Parville)
- Şekil 24: Bursa Yeşil Cami, pencere kapı alınlığı. (Leon Parville)

1.GİRİŞ

1. 1. Araştırmanın Amacı ve Kapsamı

Bursa Yeşil Cami çinileri, Türk çini sanatı tarihi açısından büyük önem taşımaktadır. Bugüne değin mimari açıdan pek çok çalışma yapılmış olan yapının süslemeleri hakkında etraflıca bir çalışma yapılmadığı görülmektedir. Yapının içinde ve dışında yer alan bütün süslemeleri ayrı bir araştırma konusudur. Bu süslemelerden biri olan çinilere de aynı şekilde az değinildiği görülmektedir. Bursa Yeşil Cami'nin çinileri günümüze özgün olarak korunagelmiştir. Ayrıca yapıdaki çiniler Anadolu Selçuklu ve Timurlu Sanatı etkilerini barındırması ve dönemin özelliklerini yansıtmaları açısından da etkileyicidir. Bu bağlamda yapıdaki çinilerin, Türk Çini sanatı açısından büyük önem teşkil etmesi ve yapının görkemli çinilerine az değinilmiş olması nedeniyle böyle bir çalışmaya girişilmiştir.

“Bursa Yeşil Cami (1419-1424) Çinileri” başlıklı çalışmamızda, Bursa ili sınırları içerisinde yer alan ve bir Erken Osmanlı Dönemi yapısı olan Bursa Yeşil Cami çinilerinin renk, teknik, form, motif ve kompozisyon ve üsluplarını ayrıntılı bir şekilde ele alarak Türk Çini Sanatındaki yerini belirlemeyi amaçladık.

1. 2. Yöntem

Altı ana bölümden oluşan bu tez çalışması sanat tarihi araştırma metodları dikkate alınarak, kaynak tarama ve malzeme inceleme yöntemi ile gerçekleştirilmiştir. Çalışmamızın ilk bölümü olan giriş bölümünde tezin araştırma amacı, kapsamı, yöntemi ve bu araştırma sürecinde yararlanılan kaynak ve yayınlardan bahsedilmiştir. Giriş bölümünün hemen ardından Bursa kentinin 15. yy.a kadar olan tarihçesi ele alınmıştır. Erken Osmanlı Dönemi çini sanatının ana hatları ise çalışmamızın üçüncü bölümünü oluşturmaktadır. Dördüncü bölümde ise Bursa Yeşil Cami'nin mimari özellikleri ve süslemeleri örneklerle tanıtılmaya çalışılmıştır. Katalog, çalışmamızın beşinci bölümünde

yer almaktadır. Belirlenen plana uygun olarak çalışmamıza konu olan Bursa Yeşil Cami çinileri kompozisyon, motif, malzeme, teknik ve üslupları ile ayrıntılı bir şekilde tanıtılmıştır. Tezimizin son bölümü olan değerlendirme ve sonuç kısmında belirlediğimiz katalog planındaki maddelere bağlı kalınarak bir Erken Dönem Osmanlı yapısı olan Bursa Yeşil Cami çinileri, yapıda kullanıldığı yerler, form, renk, teknik, motif ve kompozisyon açısından değerlendirilmiştir.

Ayrıca tezimizin bu son bölümünde tüm bu veriler ışığında Erken Osmanlı çini sanatının özelliklerini gösteren benzer nitelikteki diğer yapılarla gerek üslup, gerek malzeme ve gerekse teknik açıdan karşılaştırması yapılmıştır. Dönemin çini sanatının üzerindeki Timurlu sanatı etkilerine değinilmiştir. Çalışmamızın sonunda ise Bursa Yeşil Cami'ye ait genel görünümünün ve katalogda detayı verilen çinilerin yer aldığı fotoğraflar ve çizimler yer almaktadır.

1. 3. Kaynak ve Yayınlar

Tezimizin konusunu oluşturan Türk Çini Sanatı üzerine son yıllarda yapılan kazı çalışmaları ve araştırmaların ışığında yayınlar ve makaleler oldukça artmıştır. Bununla birlikte ne yazık ki Bursa Yeşil Cami çinileriyle ilgili kapsamlı bir çalışma yapılmamıştır. Yapının çinileriyle ilgili kapsamlı olmamasına rağmen, aşağıda bahsi geçen eserler ise çalışmamıza büyük fayda sağlamıştır.

Çalışmamızda; Şerare Yetkin'in "Anadolu'da Türk Çini Sanatının Gelişmesi" adlı eser kapsamlı çalışmalardan biridir. Çalışmamızda Türk Çini Sanatının tarihsel gelişimi ve teknikleri hakkında geniş bilgiler vermesi bakımından oldukça doyurucudur. Eserde yer alan kaynakçalar araştırmacılara yol göstermesi açısından özellikle önemlidir. Ayrıca Şerare Yetkin'in Bursa Yeşil Cami ve Türk Çini Sanatı ile ilgili çalışmaları incelenmiş ve bu çalışmalardan da faydalanılmıştır.

Gönül Öney'in, Türk Çini sanatı ile ilgili birçok makalesi ve kitabına ulaşılmış ve yararlanılmıştır. Özellikle; "Türk Çini Sanatı", "İslam Mimarisinde Çini, Beylikler Devri Sanatı" adlı eserler, Çini sanatının tarihsel gelişimi, teknikler ve çevre sanatlarla ilişkisini irdelerek önemli bilgiler vermektedir.

Rüçhan Arık ve Oluş Arık'ın "Anadolu Toprağının Hazinesi: Çini Selçuklu ve Beylikler Çağı Çinileri" adlı eseri de çalışmamızda ana kaynaklardan biri olmuştur. Eserde Selçuklu ve Beylikler Dönemi çini sanatının bütün özellikleri ile geniş bir şekilde irdelenmesi çalışmamıza büyük kolaylık sağlamıştır.

Yine Ara Altun ve Belgin Demirsar'ın "Anadolu Toprağının Hazinesi: Çini Osmanlı Dönemi" adlı eser de Türk çini sanatının gelişimi, bezeme teknikleri, sır, fırınlama, tasarım ve katalog kısmı ile çok önemli kaynak oluşturmaktadır. Eserde özellikle Erken Osmanlı çinileri ve yapılarının detaylı ele alınması çalışmamızda yol gösterici unsur olmuştur.

Sitare Turan Bakır'ın, "İznik Çinileri ve Gülbenkyan Koleksiyonu", motif, kompozisyon şekilleri ve üsluplar hakkında önemli bilgiler vermektedir.

Yıldız Demiriz "Osmanlı Mimarisinde Süsleme I Erken Devir" çalışması, Erken Dönem Osmanlı süslemesi ve yapıları tek tek inceleyerek hakkında ayrıntılı bilgiler vermektedir. Eserde Bursa Yeşil Cami'ye, geniş yer verilmiştir. Ayrıca Yıldız Demiriz'in de Türk Sanatı ve çini sanatı ile ilgili yayınları incelenip, bu kaynaklardan da yararlanılmıştır.

Abdülhamit Tüfekçioğlu'nun, "Erken Dönem Osmanlı Mimarisinde Yazı" adlı eser, yapılarda yer alan yazıları ayrıntılı olarak ele almıştır. Bu eserde Bursa Yeşil Cami'ye de geniş yer verilmesi çalışmamızda büyük kolaylık sağlamıştır. Eserde erken dönem yapılarında yer alan yazıların Arapça yazılışları, okunuşları ve anlamları verilmiştir.

Bursa Yeşil Cami mimari özellikleri ve genel bilgileri içinde; Ekrem Hakkı Ayverdi'nin, "Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve Sultan Murat Devri ve İlk 250 Senenin Osmanlı Mimarisi", Oktay Aslanapa'nın, "Osmanlı Devri Mimarisi", Suut Kemal Yetkin'in, "Türk Mimarisi", Abdullah Kuran'ın, "İlk devir Osmanlı Mimarisinde Cami" çalışmalarından yararlanılmıştır.

Çalışmamızda yabancı kaynaklara da ulaşılmıştır. John Crarswell'in "İznik Pottery" adlı eseri incelenmiştir. Walter Denny'in "Gardens of Paradise" adlı eserde -Erken Dönem Osmanlı Çini Sanatı tarihçesi ve Osmanlı'nın Erken Yıllarında Dekorasyon 1410-1465- adlı bölümünden yararlanılmıştır. Sheila Blair "The Art and Architecture of Islam", Katterina Otto Dorn "Türkische Keramik", Godfrey Goodwin, "A History of Ottoman Architecture" adlı eserde -Bursa Yeşil Cami ve Sonrası- başlıklı bölümünden yararlanılmıştır. Albert Gabriel'in "Une Capitale Turque Brousse" adlı eserinden de faydalanılabilmektedir.

Çalışmamızda, doktora, sanatta yeterlik ve yüksek lisans tezlerine de ulaşılmıştır. Mehmet Top'un "Erken Dönem Osmanlı Mihrapları, adlı doktora tezi, Timur Bilir'in "Erken Osmanlı Dönemi Renkli Sır Tekniği ve Yeni Yorumları" adlı sanatta yeterlik tezi, Savaş Yıldırım'ın "Erken Osmanlı Yapılarında Çini Süsleme", F. Kadriye Vardar'ın "Timurlu Çini Sanatının Çağı ve Çevresi İçinde Değerlendirilmesi", Seyhan Ceyhan'ın "Osmanlı İlk Devir Bursa Külliyesi" ve Başak Kılıç 'ın "Edirne'deki Erken Osmanlı Devri Eserlerinde Çini Süslemeler" adlı yüksek lisans tezlerinden yararlanılmıştır.

2. BURSA KENTİNİN 15. YÜZYILA KADAR TARİHÇESİ

Bursa ilinin tarihi, yapılan çeşitli kazı ve araştırmalarla ilk yerleşmelerin İ.Ö. 4000'e uzandığı belirlenmiştir. İ.Ö. 13. yy.da Balkanlar'dan gelen Frigler'in yerleştiği bu yöreye ilişkin kesin bilgiler İ.Ö. 700 yıllarında Bitinler ile başlar (Baykal 1950: 6). Bitinya adı verilen bölge İ.Ö. 6. yy.da Lidyalılar'ın eline geçmiş. İ.Ö. 6. yüzyılın ortalarında bu

topraklara Lidyalılar'ı yenen Persler egemen olmuştur. Pers egemenliğinin son günlerinde kurulan Bitanya Krallığı, bu topraklarda Roma İmparatorluğu'nun hâkimiyetine kadar varlığını sürdürmüştür. Roma İmparatorluğu'nun ikiye bölünmesi ile Bitinya, Bizans İmparatorluğu'nun bir eyaleti olmuştur (Baykal 1950: 6, Cengiz 2006: 19).

Antik kaynaklar bugünkü Bursa'nın kurucusunu I. Prusias (İ.Ö. 232–192) olarak göstermektedir. Kartaca Kralı Hannibal, Roma İmparatorluğu ile yaptığı savaşı kaybedince, birlikleriyle beraber I. Prusias'a sığınır. Burada zafer kazanan bir komutan gibi karşılanıp, saygı görür. Bu yakınlığa karşılık olarak Hannibal, emrindeki askerlerle bir şehir inşa eder. Şehre Prusias'ın adını verip, ona armağan eder. Kurulduğunda bugünkü hisar içinde olan şehir, günümüzün bir mahallesi kadardı. Bithynia Krallık Dönemine ait Tümüls'ü'te İ.Ö. 2. yy.a ait çok önemli belgeler bulunmuştur (Oğuzoğlu 1997: 15, Yalman 1984: 3).

İmparator Justinianus (527–565) zamanında Pythia'da (Çekirge'de) yeni hamamlar yaptırılmıştır. 1935 yılında Hisar içinde tonozlu odalar bulunmuştur. Hisar içinde, Yer Kapı'da bulunmuş Erken Bizans Devri'ne ait taban mozaiği, önemli arkeolojik kalıntılardandır. Tophane'de Bizans Dönemi'nden bir şapel ve manastıra ait mozaikler bulunmaktadır. Prusa (Bursa) 1204–1261 yılları arasında Nikaia'a (İznik)'e bağlı sönük bir tekfurluk olarak varlığını sürdürmüştür (Yalman 1984: 3).

7. yy.dan başlayarak Anadolu'ya akınlar yapan Müslüman ordularının Bursa'ya kadar uzandıklarına dair kesin bilgi yoktur. Malazgirt Zaferi'nden sonra Kutamışoğlu Süleyman 1080'de İznik'le beraber Bursa'yı da almıştır (Baykal 1950: 9, Diez 1997:810). Haçlı Seferleri (1097) sırasında şehir, Bizanslılar tarafından geri alınmış, 1113'te yılında Selçuklular Bursa'yı tekrar ele geçirirler de Aleksios Komnenos tarafından geri alınmıştır (Texier 2002: 197).

Bursa Osmanlılar tarafından fethedildiğinde yaklaşık olarak 1500 yıl önce kurulan bir kent idi. Anadolu Selçuklu Devleti'nin yıkılmasından sonra Söğüt-Bilecik Çevresinde (1298-1326) kurulan Osmanlılar Batı Anadolu'ya akınlar yapmaya başlarlar (İnalçık 2002:

66-80) .Osmanlı Devleti'nin kuruluşunu takip eden devrede Bursa Osman Bey tarafından kuşatılmıştır. 10 yıl süren bir kuşatmadan sonra Orhan Bey Bursa'yı almış (1326) ve yeni devlete başkent yapmıştır. Bursa'nın gelişmesi bu döneme rastlamıştır. Şehir birçok anıtlarla süslenmiştir (Oğuzoğlu 1997: 15, Yalman 1984: 3–20, Yenal 1996: 15). Orhan Gazi şehri hisarın dışına çıkararak Orhan Gazi Külliyesi'ni kurdurur. Surlar dışında mevcut yerleşmeye yakın, cami, hamam, imarethane, dariüşşifa, medrese gibi kamu yapıları inşa ettirmiştir (Kuter 2008: 1, Yenal 1996: 15). Yıldırım Bayezid zamanında şehir çok gelişerek Anadolu'nun en ünlü kültür merkezi halini almıştır. Bayezid'in 1402'de Ankara Savaşı'nı kaybetmesi üzerine şehir Timur'un orduları tarafından yağma edilmiş (Ceyhan 1988: 15, Kunt 1995: 57-68, Yenal 1996: 17). Bayezid bu yenilgiyi gururuna yediremeyerek intihar etmiştir. Timur Osmanlı topraklarını tekrar beyliklere paylaştırarak ülkeyi uzun sürecek bir iç savaşa sürüklemiştir. Bayezid'in oğullarından Mehmet Çelebi Amasya'da, İsa Çelebi Balıkesir ve Bursa çevresinde, Süleyman Çelebi Trakya'da bağımsızlıklarını ilan etmişler ve bu çatışmalar şehzadeler arasındaki kanlı sürtüşmelerin habercisi olmuştur. Mehmet Çelebi kuvvetli bir ordu ile Musa Çelebi'yi mağlup ederek öldürtmesi üzerine uzun süren kardeş kavgaları sona ermiştir. Çelebi Mehmet, Osmanlı Devleti'nin birliğini yeniden kurmuştur. Bursa, Çelebi Sultan Mehmed zamanında tekrar gelişmeye başladı. Çelebi Mehmet, 1413 yılından itibaren Bursa'da büyük imar faaliyetlerine başlamıştır. 1421 yılında 34 yaşında Edirne'de vefatı üzerine II. Murat padişah olmuştur (Kunt 1995: 57-68, Yalman 1984: 3–20).

II. Murad sakin yaşamayı seven kişiliği nedeniyle üç kez tahtı oğlu II. Mehmed'e bırakmış fakat tehlikeler karşısında tekrar tahta çıkmak zorunda kalmıştır. Bu dönem içinde Bursa'da yaşamış, 1451'de ölünce, Bursa'da Muradiye'deki türbesine defnedilmiştir (Kunt 1995: 57-77, Yalman 1984: 3-20).

II. Fatih Mehmed'in İstanbul'u fethetmesinden (1453) sonra Bursa, yönetim merkezi niteliğini kaybetmiştir. Fakat siyasi ve kültürel açıdan önemini korumuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk 200 yıllık döneminde Bursa diğer kentlere göre kısa zamanda büyük gelişmeler göstermiştir. Birçok mimari yapı ile süslenmiş, devrin tanınmış medreseleri ile bilim âleminin kültür merkezi olmuş, canlı ticareti nedeniyle ekonomik yönden güçlenmiştir (Yalman 1984: 3–20). Bursa 15. yüzyıl sonunda, Anadolu'nun her açıdan

en büyük kentlerinden biri olmuştur. Kentsel düzenin kurulduğu bursa, Osmanlı'nın özellikle uluslar arası ticaret ve üretim boyutlarında ipek başkenti ve Anadolu'nunda kültür başkenti olmuştur. Bu dönemde Bursa dış dünya ile kültürel ve ekonomik ilişkileri olan bir kenttir. Bir yandan Tokat üzerinden Tabriz'e açılmış, Konya üzerinden de Şam-Halep kültür ve ticaret bölgesi ile de ilişkilerini geliştirmiştir (İnalcık 2001: 269-276, Oğuzoğlu 1996: 42).

1326-1551 birçok kez yağmalanan, yangınlar geçiren Bursa kenti, 15.yy. da güneyde dağların eteklerinde, daha sonra da kuzeyde ova yönünde yayılmış ve günümüzdeki görünümünü almıştır.

3. ERKEN DÖNEM OSMANLI ÇİNİ SANATINA GENEL BAKIŞ

Çinililik sözcüğü halk arasında, hem sırlı duvar kaplamaları hem de kap kaçak türünden ev eşyalarını tanımlamaktadır. Osmanlı döneminde kap kaçak formları için "evâni", duvar kaplamaları için de "kâşi" terimi kullanılmıştır (Bakır 1999: 10). Türk sanatının en başarılı olduğu süsleme dallarından birisi çiniliktir. Dış süslemeye renk katmak amacıyla serpiştirilen sırlı tuğlalarla başlayan bu bezeme türü, İran'da çok geç dönemlere kadar bir dış süsleme ögesi olarak kalmıştır. Çini Anadolu'da zamanla iç bezeme ağırlıklı bir sanata dönüşmüştür (Demiriz 1979: 18).

Anadolu'da Selçuklu Dönemi'nde çini mozaik geleneği çok gelişmiş ve Konya, Kayseri, Sivas gibi merkezlerde en başarılı örneklerini vermiştir. Osmanlılarda da başlangıçta çini mozaik tekniği yer yer kullanılmışsa da yeni teknikler geliştirilerek çiniliği çok farklı bir yönde etkilemiştir (Demiriz 2002: 350). Çini mozaik tekniği Erken Osmanlı çini sanatında da devam etmiştir. Ancak Osmanlı çini sanatı ana karakteri bakımından aynı olmakla beraber yeni malzeme teknik ve dekoratif özelliklerinden dolayı, Selçuklu çini sanatından farklılıklar göstermiştir. Bu farklılaşma devam eden gelişmenin bir safhası olduğu için yine de köke bağlı kalmıştır. Bununla beraber Anadolu Selçuklu çini sanatıyla Osmanlı çini sanatının farklarını belirtmek gelişmenin yönünü göstermek bakımından önemlidir (Yetkin 1986a: 201).

Selçuklu Dönemi'nde kültür ve sanatın merkezi Konya olmuştur. Beylikler Dönemi'nde bu merkez etkisini devam ettirmiştir. Ancak Osmanlı Devleti'nin kuruluşu, siyasi ve kültürel merkezin Bursa'ya geçmesini sağlamıştır. Bu nedenle Konya, çini merkezi olarak değerini kaybetmiştir. Yeni çini merkezi Bursa yakınındaki İznik olmuştur. Bizanslılar zamanında bir seramik merkezi olan İznik, Osmanlı İmparatorluğu'nun en önemli çini merkezi olarak 14. yy.dan 18. yy.a kadar önemini sürdürmüştür. İznik'in yanısıra Kütahya da İznik'teki teknik üstünlüğe erişememekle beraber 15. yy.dan itibaren bir çini ve seramik merkezi olarak önemli bir varlık göstermiştir (Ödekan 1993:362-365, Yetkin 1986a: 201). İznikte 14.yy. ortalarından 15. yy. sonlarına kadar kırmızı hamur kullanılmıştır. Kırmızı hamur içinde beyaz taneler vardır. Kilin silis oranı % 95, kuvarz oranı % 65'tir. Hamuru bağlayıcı kireç ve kurşunsuzdur. Astar kullanılmaz ve sırlardaki kurşun oranı yüksektir. 15. yy. ortalarından sonra hamurun rengi sarımtırak beyazdır ve dokusu ince ve sıktır (Ödekan 1993:363).

Osmanlı mimarisinde çininin kullanılması İmparatorluğun siyasi durumu ile yakından ilgilidir (Yetkin 1986a: 201). İznik'te yapılan ilk çinili eser Sultan Orhan İmareti Cami'dir. Selçuklu geleneğini sürdüren beylikler ve Erken Osmanlı Devri çinili bezemesinde sırlı tuğla, çini mozaik veya düz çini plakalar kullanılmıştır. Düz çini plakalar üçgen, altıgen, kare veya dikdörtgen formlu, firuze, mor, yeşil, lacivert sırlıdır. Çoğu kez farklı çiniler büyük geometrik kompozisyonlar meydana getirerek, yapı içinde genellikle pencere üstlerine kadar duvarları kaplamaktadır. Bu tür çinilerin İznik Sultan Orhan İmareti (1339), İznik Yeşil Cami (1378), Bursa Yeşil Cami, türbe ve medresede (1419-24), Bursa Şehzade Ahmed 1429 ve Şehzade Cem (1474) türbelerinde zengin uygulamaları görülmektedir (Öney 1993: 289-290, Ödekan 1993:362-365). Selçuklu geleneğini sürdüren sırlı tuğla, çini mozaik ve düz çini plakaların yanı sıra, Osmanlı Devri'nde gelişerek devam eden renkli sır ve mavi-beyaz çiniler ortaya çıkmıştır. Erken Osmanlı Dönemi çini tekniklerinden genel olarak bahsedecek olursak;

Sırlı Tuğla Tekniği: Anadolu Selçukluları döneminde kullanılan ilk önemli teknik "Sırlı Tuğla Tekniği"dir. Bu teknikte sırlı ve sırsız tuğlalar, yatay, dikey, zikzak veya diyagonal düzenlemelerle yerleştirilir. Bu teknikte kullanılan renkler, firuze, kobalt

mavisi, patlıcan moru ve siyahtır (Bakır 1999: 10). Sırın kullanıldığı en basit örneklerdir. Kırmızı, bazen de gri, sarı ufak taneli tuğla hamuruna şekil verilip fırınlandıktan sonra doğrudan doğruya firuze, lacivert veya patlıcan moru sırla kaplanıp fırınlanması ile elde edilir. Genellikle tuğlanın dar uzun yüzü sırlanır. Bu şekilde hazırlanan sırlı tuğlalar gereğinde isteğe göre kesilebilir (Öney 1976: 9). Özellikle Selçuklu Dönemi'nde, sırlı tuğlanın kullanıldığı minareler ve türbeler, Anadolu'nun her köşesine yayılmıştır. Selçukluları izleyen Beylikler Devri'nde sırlı işçiliğe sahip minare sayısında bir azalma olduğu bilinmektedir. Ancak az sayıda olan örnekler üzerinde sırlı tuğla tekniğinin yoğun kullanımı görülmektedir (Uysal 1994: 2351). Bu devir minarelerinde görülen sırlı tuğlalarda sır rengi, firuze, mor ve laciverdin yanı sıra yeşil ve sarıdır. Sırlı tuğla ile yapılan bezemelerde geometrik kompozisyonlar sade bir anlayışla yapılmıştır. Selçuklu örneklerinde görülen girift çini mozaik bantlar, yazılar, yivli ve kat kat bölünmüş gövdeler bu devirde ortadan kaybolmuştur.

Bu devirde sırlı tuğlanın kullanıldığı minarelere; Erzurum Yakutiye Medresesi (1310), Birgi Ulu Cami (1312–13), Manisa Ulu Cami (1376–77), Eğridir Hızır Bey Cami Minaresi (14.yy. sonu veya 14.yy), Bergama Güdük Minare (14–15.yy) Ankara'da Karacabey İmaret (1440), Tire Yeşil İmaret (1441) örnek olarak verilebilir (Kılıç 2000: 9).

Tek Renk Sırlı Düz ve Yıldızlı Çiniler: Bu çini ve seramikler sırlı tuğlaya benzerler; fakat daha kaliteli ve sert çini hamuru ile yapılır. Selçuklu Devri'nde çini ve seramik hamuru kül renginde, Beylikler ve Erken Osmanlı Devri'nde kırmızımsı, Klasik Devir'de kirli beyazdır. Mimaride kullanılan çinilerin formları, kare, dikdörtgen, altıgen veya üçgen şekillidir. Bu çiniler de silis oranı çok yüksektir. Genellikle astar kullanılmaz. Astar kullanılan geç örneklerde, astar sulu halde fırça, püskürtme ve içine batırma ile yapılır. Astarlanan veya astarsız çini ve seramikler fırınlanır. İstenen renge göre sırlandıktan sonra pişirilir. Tek renk firuze, yeşil, mor veya lacivert renkte hazırlanan altıgen, üçgen veya kare çinilerin bazen sır üzerine altın yıldızla boyandığı görülmektedir. Bu yıldız boyaması fırınlanmadığında veya çok düşük derecede fırınladığında zamanla silinebilir (Öney1976:10).

15. yy. Osmanlı Mimarisi'nde Selçuklu ve Beylikler Devri çini geleneğini sürdüren, tek renk sırlı çiniler bol olarak kullanılmıştır. Bunlar özellikle yapı içinde bazen pencere üstlerine kadar duvarları kaplar ve firuze, yeşil, lacivert ve patlıcan moru olarak görülürler. Altıgen plakalar, bazen de bunları kuşatan ayrı renkte üçgenler kareler, kenar bordürleri ile değişik geometrik kompozisyonlar meydana getirirler. Tek renk, sırlı düz çinilerin üzerinde altın varakla bitkisel dekorlar çok sık kullanılır. Kare, dikdörtgen, üçgen biçimli düz çinilere bol rastlanmaktadır (Öney1976: 63, Ödekan 1993:362-365). Bu teknik sırlanmış çininin yüzeyine süsleme amacıyla altın kaplanması işlemidir. Altın varak süslemeyi oluşturacak motiflere göre kesilip, fırça yardımı ile yapıştırılmaktadır. Islak pamukla düzeltildikten sonra düşük derecede fırınlama yapılmaktadır. Anadolu Selçuklu Dönemi'nde bilinen örneklere dayanarak, tek renk sırlı firuze ve yeşil renkte çiniler üzerinde uygulandığı görülmektedir. Bu teknik Beylikler ve Erken Osmanlı'da bolca görülmektedir (Çeken 2007: 13-23). Kırmızı topraklı olan bu çiniler İznik ve Kütahya'da yapılmıştır. (Öney1976: 63).

Bu teknikte yapılmış çinilerin kullanıldığı yapılar Bursa'da bulunmaktadır. Bursa Yeşil Cami ve Türbe'de (1424), Şehzade Ahmet (1429) ve Şehzade Cem Türbeleri'nin içini süsleyen çini kaplamalarda düz ve yıldızlı örnekler görülmektedir. İznik ve Kütahya'da da düz ve çinili önemli eserler bulunmaktadır (Öney 1987: 69).

Çini Mozaik Tekniği: Çini mozaik mimariye bağlı bir tekniktir. Özellikle yapıların içinde kullanılır(Öney1976:11). Genellikle tek renk sırlı çinilerden kesilen farklı şekillerdeki parçaların, önceden tasarlanmış bir süslemeyi meydana getirecek şekilde düzenlenmesiyle gerçekleşmektedir (Çeken 2007: 20, Denny 1998: 19). Hazırlanan çini plakaların istenen motife göre şekillere kesilmeleri ve dekoratif bir kompozisyonla mozaik gibi bir araya getirilmesi ile hazırlanır. Bu plakalar renklerine uygun derecelerde fırınlanır böylece renkler çok canlı olur. İstenirse küçük parçalar önceden ayrı ayrı kesilip sırlanabilir. Kesilen parçaların arkası konik şekillidir. İstenen motife göre sırlı yüzleri alta gelecek şekilde dizilirler. Bu yüzey üzerine harç dökülür ve dondurulur. Kalıplar söküldükten sonra harçla uygulanacak yere monte edilirler. Aynı teknik çini parçacıklarının alçı yüzeylere kakılması ile de sağlanır (Denny 1998:19-25, Öney 1976:11).

Osmanlı Sanatında 15. y.y.da çini mozaik geleneğine az rastlanmaktadır. Mozaiklerin Selçuklu örneklerinden daha iri taneli oluşu ve büyük kompozisyonların işlenişi ile dikkat çekmektedir. Selçuklu ve Beylikler Devri örneklerinden farklı olarak mavi, firuze, mor, siyah renklere ilave olarak beyaz çini parçacıkları da kullanılmıştır. Bursa örneklerinde yeşil ve sarı parçacıklar da görülmektedir. Bursa çini mozaikler pencere nişlerini içi, kapı kemerleri, gibi dikkati çekmeyen yerlerde sırla boyama tekniğinde çinilerle birlikte kullanılmıştır. Bu devir çini mozaikler arada hiç harç boşluğu bırakılmadan yapılmıştır (Deny 1998: 19, Öney 1987: 64). Bursa Yeşil Cami'deki uygulamaları, parçaların alçı zemini kaybedecek biçimde birbirine bitişik kullanıldığı görülmektedir. Çini mozaikler, alçı üzerine uygulama dışında taş üzerine uygulamaları da vardır (Deny 1998: 19, Ödekan 1995:363).

Osmanlı çini mozaik tekniğinin en zengin uygulamaları, Bursa Yeşil Cami'nde renkli sır tekniğinden çinilerle birlikte, onlardan zor ayrılan çini mozaik bezeme ile kullanılmıştır (Öney 1987: 69). Bursa Yeşil Cami, hünkâr mahfili, Bursa kemerinin tam orta noktasında ve müezzin mahfillerinin, Bursa kemerlerinin tam ortasında çini mozaik tekniğinin uygulanışı görülmektedir. İstanbul Topkapı Sarayı Çinili Köşk'ün portalinde görülmektedir (Öney 1987: 69). Ayrıca İstanbul Mahmut Paşa Türbesi (1474) pencere ve kapı kemeri, eyvanlar gibi eğik yüzeyli mimarlık öğelerinde renkli sır tekniğiyle kullanılmıştır (Ödekan 1995:363).

Renkli Sır Tekniği (Cuerda seca): Mimaride kullanılan, renkli sır adını alan bu yeni teknikle işlenen çiniler 15. yy.dan 16. yy. ortalarına kadar görülmektedir (Otto-Dorn 1951:60, Öney 1976: 64). Üretim merkezi önce Bursa sonra İstanbul'dur. Renkli sır tekniği 13. yy.da İran'da "Lâkabî" adı verilen kullanma seramiğinde çok görülür. Bursa Yeşil Cami ve Türbesi, Bursa II. Murat, Edirne II. Murat, İstanbul Sultan Selim, Topkapı Sarayı Arz Odası, İstanbul Şehzade Mehmet Türbesi bu teknikle yapılan önemli örneklerdir (Denny 1998: 19-25, Gürhan 2007: 223, Ödekan 1995: 364).

Renkli sır tekniği, çini mozaik tekniği ile yapılan karmaşık ve zengin kompozisyonları, renkli sırlarla levhalar üzerine taşımıştır. Levhalar üzerine sırların

uygulanması birkaç şekilde yapılmaktadır. Hamur genellikle kırmızı renktedir (Çeken 2007: 21, Denny 1998: 19-25 Ödekan 1993:362-365). Bu çinilerde desenler hamura basılarak veya kazılarak işlenir (Bakır 1999: 11, Otto-Dorn 1951: 60). Çini fırınlandıktan veya kurutulduktan sonra mavi, firuze, lacivert, siyah, beyaz, sarı, mor veya eflatun fıstık yeşili renkli sırla boyanır ve tekrar fırınlanır. Genellikle sırla hamur arasında astar yoktur. Renkli sırların fırınlamada birbirine karışmaması için aralarına balmumu veya nebati yağ mangan sürülür. Balmumu eriyince konturlar çini hamurunun renginde kırmızı kalır (Öney 1976: 12, Ödekan 1993: 362-365).

Bursa örneklerinde sırlı boyamanın yanı sıra yer yer çini mozaikte kullanılmıştır. Bitkisel dekorda çinileri Selçuklu örneklerinden daha realist çiçek, yaprak özellikle şakayık ve sarmaşıklar süsler. Küfi yazı azalarak yerini sülüse bırakır. Genellikle sülüs yazılar lacivert üzerine beyazla, küfi yazılar ise sarı ile işlenir. Teknik imkânın getirdiği kolaylık sonucu desenler daha girift ve sıkışık, çok kere üç katlı veya ajur gibi oyulmuş görülmektedir. 15. yy.da Bursa'da bunu takiben Edirne'de 16. yy başında İstanbul'da renkli sır çinilere rastlanır. Bursa Yeşil Cami ve Yeşil Türbe yazılarında belirtilen Tebriz'den gelen ustalar bu tekniği Selçuklu çinili eserlerinin etkisiyle mimariye uygulamışlardır (Öney 1976: 64). Renkli sırla boyanmış çinilerin, yapıların yakınında kurulan yerel atölyelerde üretildiği sanılmaktadır (Deny 1998: 19, Gürhan 2007: 223, Öney 1992: 38, Ödekan 1993:362-365).

Mavi Beyaz Çiniler: Osmanlı çini sanatında bir çini grubu da mavi-beyaz diye adlandırılan 15.yy. ilk yarısından 16.yy başına kadar görülmüştür. Mavi- beyaz çinilerde iki tür desen vardır. Biricisinde beyaz zemin üzerine çeşitli mavi tonları, firuze ve lacivert desen, ikincisinde koyu ve açık mavi zemin üzerinde beyaz desen şeffaf sır altına işlenir. Erken örneklerde eflatun renk görülmektedir (Ödekan 1995: 364). Edirne Üç Şerefeli'de, Bursa Timurtaş Hamamı'nda olduğu gibi ender olarak mor ve firuze de kullanılmıştır. 15.yy Ming porselenlerini hatırlatan bu grup çinilerde şakayıklar çiçekler ve Uzak Doğu tipi Çin bulutu, ejder motifleri çok yaygındır. Porselene benzer beyaz sert hamurlu, kaliteli çinilerdir. Haliç'te yapıldığı zannedildiğinden "haliç işi" olarak ta adlandırılıyor (Deny 1998: 19, Gürhan 2007: 223, Öney 1989: 44).

Mavi beyaz çinilerde özellikle altıgen form kullanılmıştır. Kenar bordür olarak hazırlananlar dikdörtgen formludur. Erken tarihli mavi- beyaz çinilerde mavi tonlarının yanı sıra çok az olarak da tatlı bir eflatun görülür. Bursa türbelerinde, Edirne II. Murat Cami çinilerinde eflatun renge rastlamak mümkündür.

Mimaride oldukça az kullanılan mavi - beyaz çiniler, özellikle kullanma seramiği sahasında bol örnekler vermiştir. İznik kazıları sonucu mavi-beyaz çini seramiklerin İznik'te yapıldığı kesin olarak anlaşılmıştır. Kütahya adının geçtiği kitabeli bazı parçalara göre, bu çinilerin yapıldığı ikinci merkez de Kütahya'dır (Aslanapa 1949:6-113, Deny 1998: 19).

Mavi beyazlarda görülen şakayıkların, realist çiçeklerin başlangıcı renkli sır grubu çinilere uzanır. Haliç işi adını alan mavi beyazlarda tipik olan helezonlar meydana getiren sarmaşıklara renkli sır seramiklerde yazı dekoru altında rastlanır (Aslanapa 1949:6-113, Deny 1998: 19).

Anadolu'da bilinen bazı mavi-beyaz çinili yapılar şunlardır; Bursa Demirtaş Hamamı (15. yy. başı), Edirne II. Murat (1436), Edirne Üç Şerefeli (1437-1448), Bursa Yeşil Türbede Sitti Hatun Lahdidir (Öney 1976: 65).

4. BURSA YEŞİL CAMİİ

4.1. Yeri

Bursa Yeşil Cami, Bursa ilinin Yeşil semtinde ovaya bakan sırtta inşa edilmiştir. Şehir merkezinin doğusunda, Set Başı Köprüsü'nün yakınında, Çelebi Mehmet Bey ve Emir Sultan Caddeleri arasındaki bölgede yer alır. Ana cadde üzerinde şehrin kuzey ve kuzeybatı manzarasına hâkim yüksek bir noktasındadır (Şekil 01)

4. 2. Tarih

Bursa Yeşil Cami kitabesine göre 1419–1424 yılları arasında yapılmıştır. Osmanlı padişahlarından Çelebi Sultan Mehmet zamanında yapımına başlanmış, II. Murat zamanında 1424 yılında yapımı tamamlanmıştır (Şevki 1933: 4). Yeşil Cami'nin Çelebi Sultan Mehmet tarafından 1419 yılında yaptırıldığını belirten kitabesi (Şevki 1933: 30), giriş kapısının üzerinde iki yanılla beraber üç parça halinde ve üç satır olarak nesih yazıyla Arapça yazılmıştır (Ceyhan 1988: 151).

1-“Bi’smi’llâhi’r-rahmâni’r-rahîm ve’l-i ‘tisâmü bi keramihî ‘l-amim maşnû’sâni’el-fitrâti ve masûgu sâigi’l-kudreti a’ni hâzihi’l-buk’ate’l-kerîmete nüshaten min nusahi cenneti’n-na’im nüsihtu bi-taktîri’l-azîzi’l-alîm ve ravdaten min riyâdi’l ukbâ nüsicet bi-zühreti’l-hayâti’d dünyâ”.

2-“tebahterah ‘ale’l-aktâri ve tedâelet dûnehâ’l-em şâri mâ-semiha bi-mislihâ’l-edvâr mâ dâra’l-felekiü’d-devvâr vekafe’s-sultânü’l a’zâm ve’l hâkânu’l ekram sultanü’ş-şarki ve’l-garbi ve hâkânu’l –ace mi ve’l Arabi el-müeyyedü bi-te’yidi-i Rabbi’l-âlemîn giyâsü’d-dünya ve’ddin”.

3-“es-sultân bin es-sultân es-sultan Muhammed in Bâyezid ibn Murad bin Orhan halleda’l-lahü’fi hilâfeti’larzı mülkehû ve ecrâ fi bahri’l-murâdâti fülkehû bi’l-emni bi te’sîsehâ ve tayyidihâ ve teşdîdi erkâ nihâ ve teşyîdihâ ve’t- tefaka itmâmeha fi-zi’l-hicceti hicceti’sneyni ve işrîne ve semânimâyeh” (Demiriz 1979: 331, Şevki 1933: 29, Tüfekçioğlu 2001: 137).

Anlamı “Rahman ve Rahim olan Allah’ın adı ile ve O’nun kâinatı ihata eden lutf-be keremine yapışarak işe başlıyorum”.

“Hilkat sanatkârının bir yapıcısı, kudret kuyumcusunun hayret-feza bir eseri olan bu kıymetkar makam; kudreti her şeye hâkim ilmi her şeyi ihata etmiş olan Rabbimizin takdiri ile örülmüş. Cenneti naim örneklerinden bir örnek ahiret bahçelerinden bir bahçe dünya süsleri ile meydana getirilmiş olan makam, kâinat kurulalı beri sanatının inceli ve manzarasının güzelliği ile bütün cihana ne kadar iftihar etse: En mamur şehirler bile benzerine kavuşamadıklarından dolayı çekingen bir vaziyette karşısında ne kadar utanıp kalsalar yeridir. Şark ve garbın büyük Sultanı, Arap ve Acem’in Hakanı, Rabbi lalemin kendisini nusret ve kudretine mazhar ettiği, dini ve dünyevi büyük sığınak olan Sultanoğlu Sultan Memed bin Bayezid bin Murad bir Orhan (Allah yeryüzünde mülkünü daim etsin ve arzular dünyasında gemisini emniyetle yürütsün) bu makamın son derece metin ve cazip bir şekilde tesisini emre muvaffak oldu. Binanın itmanı 822 senesi zilhiccesine tesadüf eder” (Ceyhan 1988: 152).

Bursa Yeşil Cami’nin mimarı Hacı İvaz bin Ahi Bayezid (1428) dir (Pay 1996: 181, Sönmez 1989: 423, Şevki 1933: 29, Taeschner, 1932: 135, Yetkin, 1970:175–179). I. Mehmed ve II. Murad zamanının vezirlerinden olup, tam adı Hacı İvaz Paşa bin Ahi Bayezid bin İvaz’dır (Ödekan 1981: 29). Tokat’ın Kazova nahiyesinde dünyaya gelen Hacı İvaz Paşa, Osmanlı İmparatorluğu’nun ikinci kuruluş döneminde büyük rol oynamıştır. Bursa’nın dünya çapında tanınmasını sağlayan Yeşil Cami ve Yeşil Türbe önemli sanat eserleridir. Cami kapısının sağ ve sol kanadındaki kitabede yer alan aşağıdaki ifade, bu yapıların mimarının Hacı İvaz Paşa olduğunu belgelemektedir (Pay 1996: 181, Şevki 1933: 29).

1-“Hâcı İvaz ibn Ahî Bâyezîd gufire lehüma”.

2-“Râkimühû ve nâzımuhû ve mukannini kavânînihi ekallü hademi bânîhi” (Sönmez 1989: 423, Tüfekçioğlu 2001: 138)

Anlamı: “Planlarını yapan, yazan ve dizen yaptıranın en az hikmet eden hademesi Ahi Bayezid oğlu Hacı İvaz; Allah ikisini de affetsin” (Ceyhan 1988: 152 Tüfekçioğlu 2001: 138). Bu kitabeden de anlaşıldığı gibi caminin mimarı Hacı İvaz Paşa’dır.

Yeşil Cami, farklı tarihlerde çeşitli onarımlar geçirmiştir. Yapı ilk onarımını İnşasından 132 yıl sonra görmüştür. Bursa Kadı sicillerinden alınan kayıtlara göre sırasıyla; 1552, 1573, 1617,1623, 1645, 1671, 1684, 1743 1762, 1768, 1770, 1775, 1793, 1818, 1825, 1826, 1844, 1847, 1863 ve 1907 tarihlerinde caminin çatısı, kurşunları, minaresi, kubbeleri, merdivenleri, su yolları, sıvaları, pencereleri, şadırvanı ve çevre duvarı tamir görmüştür (Ayverdi 1972: 50- 54, Gabriel 1958: 79, Şevki 1933: 33,).

4. 3. Mimari Özellikleri

4. 3. 1. Plan

Yeşil Cami yan kanatlı yapılar grubuna girip Ters “T” planlıdır (bkz. Çantay, Bkz Eyice 1963: 4-18, Roux 1990: 908,). Plan düzeni bakımından Yıldırım Cami’ne çok benzemektedir (Aslanapa 1996: 12, Ayverdi 1972: 46, Yetkin 1970: 175), (Şekil 02-03).

Cami arka arkaya iki kubbeli mekân ile doğu-batı yanalarda daha küçük kubbeli birer eyvan ve bu eyvanların kuzey ve güney yönündeki 4 odadan oluşur. Yapının son cemaat yeri yoktur (Ceyhan 1988: 154, Öney vd. 1999: 104).

4. 3. 2. Cepheler

Bursa Yeşil Camiye büyük ve zengin süslemeli bir taç kapıdan girilmektedir. Taç kapının ön cephenin ortasında; yazı, hatayi ve rumi şeritlerinin çevrelediği, mukarnaslar ve filiz kıvrımları zenginleştirmiştir (Yetkin 1970: 175–179), (Resim 01). Anadolu Selçuklu taç kapılarını çağrıştıran, zengin süsleme şeritleri ve mukarnaslı kavsarası ile bu taç kapı, dönemin en görkemli örneklerindedir. Bu taç kapının en dikkat çekici bölümü, ana niş kavsarasının köşelikleridir. Kavsara köşelikleri, birbirine kıvrım dallarla bağlanan, iri rumi motifleri ile süslenmiştir. Taç kapının kuşağında yer alan hadis-i şeriflerin hepsi

sadaka ve cömertliği övmekte, üsteki ayeti kerim de bir mahalle selam ile girilmesini emretmektedir. Taçkapıda rumi kuşaklar oyulmadan kalmıştır. Bundan da bunların yerinde işlendiği anlaşılmaktadır. Büyük ana kapının girişi, basık kemerli ve iki renkli mermerden makaralı olarak işlenmiştir. Kapı kemeri, yanlarda ve üstte yer alan silmeli bir çerçeve içindedir. Kapının her iki yanında rumi ile tezyin edilmiş nişler bulunmaktadır. Kapı kemerinin üstünde, yanlarda devam eden üç satır halinde inşa kitabesi vardır (Ayverdi 1972: 50- 54, Çakmak 1999: 122-190, Ceyhan 1988: 154-155, Şevki 1933: 33,).

Taç kapının, her iki yanında, iki sıra halinde, her biri belirli silmelerle dikdörtgen çerçeveler içine alınmış, dört pencere vardır. Bunlardan üst sırada bulunanlar, Bursa kemerli, alt sırada bulunanlar ise sivri kemerlidir. Bu pencerelerin her biri mukarnaslı çerçeveler içine alınmış olup, alınlıkları değişik filiz kıvrımları, çizgi ve yazı şeritleri ile örtülmüştür (Yetkin 1970: 175–179), (Resim 02-05).

Yeşil caminin giriş cephesi dışındaki üç cephesinde iki farklı malzeme kullanılmış, alttan pencerelerin üst seviyesine kadar ortalama 35 cm. küfeki taş sıraları ile onun üzeri 30–90 cm.'lik sıralar halinde Marmara Adası mermeri ile işlenmiştir. Yan cephelerde köşe odalarıyla, yan eyvan ve mihraplı eyvanın birer alt birer de üst penceresi vardır. Her iki cephede de bu pencerelerden karşılıklı olanlar birbirinin aynısıdır. Pencereler zengin mukarnaslı mermer sövelerle yapılmış, etrafına zarif bir mermer silme çekilmiş, bu silme çift olarak başlık üzerine geçip, tek olarak rumili kemer aynasının etrafında dolaşmıştır. Yan cephelerdeki alçı pencereler ise büyük pencerelerin hemen üzerinde olup, dikdörtgen bir çökertme içinde basık kemerlidir (Resim 06-12).

Caminin kible cephesinde ise mihraplı eyvanın iki alt iki de üst penceresi ile ön odaların birer adet penceresinden başka açıklık yoktur. Bu cephede mihrap duvarları ile yanlardaki üst pencerelerin seviyesinin farklılığı ve yan kanatlarının yarım Yunan alınlığı gibi duran, 3 m düşük eğik saçak silmesi yanların orta kütlede ek gibi görünmesine yol açmaktadır.

Yeşil Cami giriş cephesinin köşelerinde bulunan, iki minaresine çatı arasından, çatı kemerlerinin altından geçilerek çıkılmaktadır. Bu minareler ve külahları eski olmayıp yenidir (Gabriel 1958: 79, Şevki 1933: 30). Yapının başlangıçta iki minareli olduğu üst kat düzeninden anlaşılmaktadır. Birinci kattaki mahfillerin doğusunda ve batısında simetrik olarak çatı katına çıkan birer merdiven yer alması, binanın iki minareli olarak tasarlandığını gösterir. Albert Gabriel, bir yandan şimdiki minarelerin 19. yüzyıl sonunda inşa edildiğine dikkat çekerken, diğer taraftan Yıldırım İmaretini için ileri sürdüğü, Selçuklu çifte minareli taç kapılarına benzetmektedir (Uysal 2007: 121). Bugünkü minarelerden güneybatı köşesindekinin altında, ilk yapıdan kalma üçgen dilimlerin ve bunları kaplayan çinilerin izleri vardır. Onun üstünde su küpüne benzer bir kısım var, sonra da gövde devam etmektedir. Küp 19. yy. sonu minare küplerine benzemektedir. Bu gövde ve küp çağdaş olup, şerefe ve külâh daha yeni bir döneme tarihlendirilmektedir (Ceyhan 1988: 160).

4. 3. 3. İç kuruluş ve Örtü Sistemi

Yeşil Cami'nin iç mekânı, bir sofa önünde, mihraplı ana eyvan ve sofanın her iki yanında, birer eyvanla ikisi giriş ikisi de yan eyvanların kible yönündeki dört odadan oluşmaktadır.

Caminin basık kemerli ana kapısından 230 cm. eninde yanlara doğru uzayan, dar ve hole girilir. Bu holün orta kısmı düz tavanlı yanları ise yassı tonozludur. Holün her iki yanında akant yapraklı devşirme ikişer mermer sütun vardır. Sütunların yanlarından ise üst kata çıkışı sağlayan merdivenler yer almaktadır.

Holden, giriş kapısının aksındaki ikinci bir kapı ile alçak tavanlı ve duvarları daire panolu yeşil çinilerle kaplı bir giriş eyvanına, oradan da sofaya geçilir. Üzeri, fenerli bir kubbe ile örtülü sofa, yaklaşık 13x13 m. ölçülerinde (Aslanapa 1986: 41), zemini ise girişten 30 cm. kadar düşüktür. Kubbenin altında ise ortada sekizgen planlı mermer şadırvan vardır.

Sofanın giriş duvarında, altta, ortada giriş eyvanının açık gri mermer teğet kemeri ve bunun iki yanında Bursa kemerli, ön yüzleri içi ve tavanı zengin çinilerle bezenmiş birer müezzin mahfili vardır.

Sofanın giriş duvarının üzerinde, ortada, etrafı kabartma çinilerle bezenmiş, üstünde bir tacı, önünde de sekizli yıldız desenli kafes korkuluk bulunan Bursa kemerli, zengin çini süslemeleriyle hünkâr mahfili yer almaktadır. Bunun yanlarında sıvalı duvar yüzeyinde, kitabeli teğet kemerli çini pervazlar içinde, düz mermer dikdörtgen söveli, demirli birer pencere vardır (Aslanapa 1986: 41).

Sofanın yan duvarlarında, eyvanların üç sıra mukarnaslı yastıklara oturan, büyük sivri kemerleri ile mihraplı eyvana yakın ön odaların birer sivri hafifletme kemeri altında, etrafı ince mukarnaslı zırlı silmeli bir çerçeve ile çevrilmiş basık kemerli kapıları vardır. Sofanın bu duvarları esmer ve kabaca mermerden yapılmıştır (Ayverdi 1972: 58- 62, Ceyhan 1988: 160).

Sofanın kible yönünde ise mihraplı ve eyvanlı arasında büyük bir Bursa kemeri vardır. Büyük kemer yedi sıra mukarnaslı bir yastığa oturmakta, onun altında da silmeli bir çerçeve ortasında beş sıra mukarnaslı birer niş bulunmaktadır. Bursa kemerinin anahtar tablası, merkezinde mukarnaslı yıldızlı bir sarkma püskülü bulunan 12 kenarlı, bir tam 6 yarım henesi kabartmalarla süslüdür yapılmıştır (Ayverdi 1972: 58- 62, Ceyhan 1988: 160).

Mihraplı ana eyvan ise kubbeli ve kareye yakın planlıdır. Sofadan 1 m. yüksekte olup, 4 basamakla çıkılmaktadır. Ana eyvanda, mihrabın yanlarında iki ve yan duvarlarda da birer tane olmak üzere 4 alt pencere ile bunların üzerinde birer şebekeli, vitraylı alçı pencere bulunmaktadır yapılmıştır (Ayverdi 1972: 58- 62, Ceyhan 1988: 160).

Mihraplı eyvanın duvarları yerden 285 cm. yüksekliğe kadar aralarında beyaz parça şeritler olan koyu lacivert altıgen çinilerle kaplıdır. Bunun üzerinde firuze, lacivert, sarı ve beyaz renklerden oluşan çiçekli bir su, onun da üzerinde kalınca bir yazı kuşağı vardır.

Sofaya büyük sivri kemerlerle açılan ve üzerleri küçük dilimli kubbelerle örtülü doğu-batı yan eyvanları, orta sahından 75 cm. yukarıda olup, ikişer basamakla çıkılmaktadır. Bu eyvanların duvarları yerden 240 cm. yüksekliğe kadar, koyu yeşil altıgenlerin arasında, firuze üçgen çinilerle kaplıdır. Yan duvarlarında ise teğet kemer aynalı dikdörtgen birer pencere bulunmaktadır yapılmıştır (Ayverdi 1972: 58- 62, Ceyhan 1988: 160). Güneybatı eyvanındaki, arka odayla bağlantı sağlayan kapı sonradan açılmıştır. Kapı düz söveli, Bursa kemerlidir.

Caminin iç mekânına dâhil edilen 4 odadan mihraba yakın olan ikisi, 32 dilimli kubbelerle örtülü olup, birer kapı ile sofaya açılmaktadır. Bu odaların yan eyvanlara ortak duvar yüzeylerinde, ortada bir ocak ve bunun yanlarında maşalık ve tembel delikleri olan birer alçı duvar, bir dolap yeri ve yanlarda da birer pencere bulunmaktadır. Odaların duvarları 195 cm. yüksekliğe kadar firuze altıgen ve lacivert üçgen çinilerle kaplıdır (Aslanapa 1986: 41, Ayverdi 1972: 50- 54, Ceyhan 1988: 160).

Girişe yakın odalara ise girişteki holün dirsek yapan ucundan girilmektedir. Bu odaların üzeri tonozla örtülü olup, eyvanla ortak duvarlarında birer alçı pano vardır. Yalnız güneybatıdaki odanın alçı panosundaki ocak kaldırılarak eyvana açılan bir kapı konmuştur. Odalarda ayrıca girişe ve yanlara bakan iki pencere vardır ve duvarları 150 cm. yüksekliğe kadar firuze altıgen çinilerle kaplıdır yapılmıştır (Ayverdi 1972: 58- 62, Ceyhan 1988: 160).

Yapının son cemaat yeri yoktur. Fakat ön cephede görülen kemerden tipik bir beş bölmeli son cemaat yerinin yapımına başlanmışken bırakıldığını anlaşılmaktadır. Alttaki sağlı sollu ikişer pencerenin aralarında bulunan iki küçük mihrap da, yapılmayan son cemaat yerini işaret etmektedir (Aslanapa 1986: 37, Cengiz 2006: 166 Ödekan 1995: 309, Yetkin 1970: 177,178).

Camide girişten sonraki holün sağındaki ve solundaki kolonların yanında üst kata çıkışı sağlayan merdivenler başlamaktadır. 4 basamaklı merdiven giriş cephesine bakan pencere nişinin içine, nişteki ahşap küçük bir kapıyla da cephe duvarı içinde kalan merdivenin ikinci kısmına geçilmektedir. Buradaki 13 kesme taş basamakla da üst sahanlığına ulaşılmaktadır. Üst kattan çatı arasına çıkışı sağlayan merdivenler ise tuğla dolgu üzerine ahşap 14 basamaktan oluşmaktadır.

Yapının örtü sistemi; cami kütesinde görülen mihrap arkasında iki büyük kubbe, yan kanatların iki kubbesi, hünkâr mahfili sahanlığının küçük kubbesi ve diğer mekânların eğimli kurşun çatılarından oluşan bir örtü sistemine sahiptir. Caminin içinde ise, dışarıdan fark edilmeyen, üzeri örtülü ön odaların dilimli gizli kubbeleri, arka odaların tonozları, mahfillerin düz tavanları ve üst kattaki küçük mekânların gizli, kubbe ve tonozları vardır. Sofayı örten kubbe 13 m çapında ve 25 m yüksekliktedir (Aslanapa 1986: 38). Kubbe tam küre olmayıp, tepe noktası çaptan 45 cm. daha yüksektir. Kubbe prizmatik üçgenlerden oluşan 280 cm. yüksekliğindeki bir Türk Üçgeni üzerine oturmaktadır (Ayverdi 1972: 58-62, Ceyhan 1988: 162). Sofanın ortasında orijinal bir aydınlık feneri bulunmaktadır. Birinci kubbenin altında alçakta kalan zeminde büyük şadırvanlı havuz vardır.

Sofanın kubbesinde biraz daha küçük olan mihraplı ana eyvan kubbesi, zengin ve prizmatik üçgenler ortasına ince üçgen yıldızlar yerleştirilerek meydana getirilen 284 cm. yüksekliğindeki bir kasnağa oturmaktadır. Bu kasnakta üçü açık, biri kapalı dört pencere vardır.

Sofanın, büyük sivri kemerlerle açılan doğu-batı eyvanları sekizgen basamağa oturan yirmi dört dilimli kubbe ile örtüdür. Kubbe pencerelerinden beşi açık, üçü kapalıdır.

Yan kanatlara bitişik öndeki köşe odalarının üzeri sekizgen kasnaklara oturan otuz iki dilimli kubbelerle örtülü olup, kasnaktaki pencerelerin ikisi açık diğerleri kapalıdır. Kubbe köşelikleri 7 sıra yaprakla süslenmiştir (Ayverdi 1972: 50- 54, Ceyhan 1988: 16, Özcan 2008 136-149), (Şekil 04-05).

4. 3. 4. Yapının Malzeme ve Teknik Özellikleri

Caminin tamamı kesme taş ve mermerden inşa edilmiştir. Taç kapısı, dönemin taş işçiliğinin en güzel örneklerindedir. Kuzey cephesi beyaz mermer taş dizeleriyle örtülmüştür. Yan ve arka cephelerde aynı şekilde pencere ve korniş çerçeveleri için mermer kullanılmıştır. Yapının, giriş kattaki enlemesine holünde görülen, sütunlar, sütun kaideleri ve başlıkları Bizans dönemine aittir (Ayverdi 1972: 58-62, Yosunkaya 2007: 29), (Resim 22-23).

Ana ibadet alanının içinde, orta karenin içindeki güneydeki kemer, doğu ve batı cepheleri ve güneydeki hol açıklığının kasa dikmesi ve kemeri mermerden yapılmıştır. Cephelerin sıvalı olduğu yerler kaba kireç, pamuktaşı ve tuğla karışımli duvar örgüsünden oluşmaktadır. Bütün tonozlar, köşe bingileri ve çatıların eğimi üzerinde ortaya çıkan kubbe kasnakları tuğladan yapılmıştır. Güneydoğu ve güneybatı odalarında ocak ve nişler alçı kullanılarak şekillendirilmiştir. Kuzeydoğu ve kuzeybatı köşelerdeki minarelerde taş kullanımı görülmektedir (Gabriel 1958: 79).

4. 5. Yapıda Çini Dışındaki Süslemeler

Bursa Yeşil Cami mimari ve süsleme özellikleri ile Erken Osmanlı Döneminin en önemli yapılarından biridir. Kalemişi, taş, ahşap, alçı, maden ve vitray süslemeleri üslup bakımından uyum içindedir. Bu süslemelerin bir kısmı maalesef günümüze kadar gelememiş, bir kısmı tahrip edilmiş, bir kısmı da bütün heybeti ile yerini korumaktadır.

4. 5. 1. Taş Süsleme

Yeşil Cami taş süslemeleri, dışta portal ve çevresi, giriş cephesindeki mihrapçıklar, pencerelerin söveleri ve alınlıkları, üst kattaki balkonların korkulukları, içte ise harim büyük kemerinin ayağı ve pencere soffitlerinde uygulanmıştır. Malzeme gri damarlı beyaz Marmara mermeri kullanılmıştır. Çok keskin konturlu alçak kabartmalar şeklinde uygulanmıştır. Sadece korkuluklar şebeke olarak işlenmiştir.

Oldukça derin niş şeklindeki portal, çeşitli tarzlarda birkaç bordürün süslediği geniş profilli çerçeve ile çevrilmiştir. Bordürler dıştan içe doğru sıra ile enine gelişen rumili-palmetli, sülüs yazılıdır. Uzunlamasına gelişen kartuş bölümle kıvrık dallı, kufi yazılı ve çiçekli kıvrık dallıdır. Bu çerçeve içindeki çok zengin mukarnas yaşmaklı niş, iki yandan silindirik duvar payeleri ile sınırlanmış olup, köşelikleri çok girift spiral dolguludur. Portal, kompozisyonunun merkezini teşkil eden kapı, basit profilli söveleri ve iki renk kama taşlı basık kemeri ile oldukça. Kapı ile yaşmak arasında yapı kitabesi yer alır ve yan nişlerin yukarısında devam eder. Yanlarda bu kitabenin altında Hacı İvaz Paşa'nın adını veren mimar kitabesi vardır. Daha aşağıda da mukarnas yaşmaklı yan nişler yer alır. Birbirinin eşi olan nişler köşelikleri ve içleri sonsuz düzende kıvrık dal esasına göre düzenlenmiştir. Çerçeve bordürlerinden en dıştaki ile ortadaki klasik rumi motiflerinden oluşan bir kompozisyona sahiptir. En içteki dar bordür ise rozet çiçekleri ve hatayı motifleri ile bezenmiştir. Portalin büyük köşelikleri, büyük rumi ve palmet motifleri ile bezenmiştir. Yan nişlerde klasik rumi kullanılmıştır (Resim 13-16).

Ufak farklarla birbirinden ayrılan mihrapçıklar üç yüzlü birer niş, mukarnaslı yaşmak ve köşeliklerden meydana gelmektedir. İki yandan yeşil birer sütüncelerle sınırlandırılan mihrapçıklar yuvarlak profilli silmelerle çerçevelenmiştir. Nişte ve alınlıkta simetrik kıvrık dallı yüzey süslemesi vardır. Nişin dolguları yukarıda birer palmetle son bulur. Ancak birisinde palmet eksiktir. Bütün süslemede rumi ve rumi grubundan motifler kullanılmıştır.

Yapının ön cephesinde girişin sağ ve solunda dört pencere, iki dış mihrap, dört balkon vardır. Ön cephedeki pencerelerin söveleri zengin mukarnaslı ve kemerleri yazılıdır. Kemer alınlığında girift örgülü kufi yazı, taş üzerine oyularak işlenmiştir. Köşelerinde ise rumi, palmet ve kıvrık dallar ile kompozisyon oluşturulmuştur. Soldan ikinci ve üçüncü pencerelerin kemer alınlığında ortada palmet etrafında gelişen rumi ve kıvrık dal süslemeleri görülür. Köşeleri de rumi ve kıvrık dallarla doludur. Bu pencerelerin de söveleri ve yazılı yüzleri aynı mermerden çıkarılmış ve yerlerinde oyulmuştur.

Yine bu cephede sağda ve solda pencerelerin arasına birer dış mihrap yerleştirilmiştir. İkisinin de görünüşleri ve süslemeleri aynıdır. Mihrap nişlerini üst kısımları yedi sıra mukarnaslıdır ve bunların uçları alt sırada palmetlerle son bulmaktadır. Köşelerinde aşağı yukarı yerleştirilen palmetlerin etrafında kıvrık dallar çember yapmış ve aralarına rumiler yerleştirilmiştir. Mihrap nişinin alt kısmı üç bölümden meydana gelmiştir. Panoların yüzeyi palmet, rumi ve kıvrık dallarla bezenmiştir.

Yeşil Cami'nin yan ve arka cephelerinde, pencereler sağ ve solda karşılıklı birbirinin aynı olarak yapılmıştır. Bu pencereler, her birinin kemer alınlığındaki taş süslemelerinin ve söve mukarnaslarının değişik olmasıyla özellik taşırlar. Bu zengin mukarnaslı mermer söveleri etrafı, firuze çinilerle çevrenmiştir.

Kuzeybatı, yani girişe göre sağ yan duvardaki pencerelerden birincisinde, kemer alınlığında ortada bir palmet etrafında girift rumi süslemeleri bütün yüzeyi kaplamıştır.

İkinci pencere, kemer alınlığı ve sövesinin mukarnasları bakımından değişik ve zengindir. Ortada büyük bir palmet yer almakta ve etrafı kıvrık dallarla kaplanmıştır. Sövelerin mukarnasları ise diğerlerinden daha farklı ve daha yoğun bir işçiliğe sahiptir.

Üçüncü pencere, kemer alınlığında altta yarım daire içinde nesih yazı yuvarlaklığına uydurulmuş, üstte ortada iki ruminin kavradığı palmet ve etrafında rumi ve kıvrık dallar

yarım dairenin etrafını çevirmiştir. Nesih yazılar; Burhan, Sultan, Gafran ve Han kelimelerini ihtiva etmektedir (Aktuna 1974: 30, Ayverdi 1972: 82-88, Demiriz 1979: 333).

Dördüncü pencereler, mihrap çıkıntısının yan duvarlarında yer alır. Ortada üst üste üç küçük palmet, yanlara doğru rumiler ve kıvrık dallar uzanarak büyük bir palmet şekli meydana getirilmiştir.

Mihrabın arkasındaki pencerelerde ise değişik düzen göze çarpmaktadır. Pencerelerin etrafında silme yoktur. Pencereler, diğerlerine göre eninedir ve etrafında düz su yerine palmeti andıran bir sıra firuze çini vardır. Bu pencerenin kemer alınlığındaki süsleme, yan cephedeki birinci pencere ile benzerlik gösterse de farklıdır. Orta üst üste iki palmet, yanlarda birer palmet ve aralarında rumiler, etrafında çember yapan kıvrık dallar bütün zemini kaplar. Sövesinin mukarnasları da üç kademeli olarak yapılmış, her bir sıra ayrı ayrı oyuk ve çıkıntılarla değerlendirilmiştir. Yan cephelerde yer alan pencereler, karşılıklı olarak her iki tarafta da aynı süslemeye sahiptirler. (Resim 17-21).

15. yüzyılın taş işçiliği bakımından en zengin yapılarından biri olan Bursa Yeşil Cami'nde, yazı, bitkisel ve geometrik desenler dengeli olarak birlikte uygulanmıştır. Edirne Eski ve Üç Şerefeli, Amasya Bayazıt Paşa ve Bursa Yeşil Cami gibi ünlü eserlerin portallerinde görülen zengin mukarnaslar, Selçuklu portallerinde ki geleneğin daha gelişmiş örnekleridir (Öney 1989: 30).

4. 5. 2. Ahşap Süsleme

Yeşil Cami'de ahşap sanatının uygulandığı bölümler; cümle kapısında, caminin iki katlı olan kısmında, giriş sofasının iki yanında, merdiven hollerinin bulunduğu esas mekâna girişte, ikinci kapı ve çeşitli pencerelerde kepenklerde. Yeşil Cami'de kapı ve pencere kanatlarında ağaç işlenen en detaylı, en güzel örnekleri görülmektedir.

Cümle kapısı 350 cm. 110 cm. enindedir. Malzeme olarak meşe ağacı kullanılmıştır. Genellikle künde kari tekniği kullanılmıştır (Ödekan 1995: 373, Öney 1989: 33). Fakat sadece pencere kanatlarından biri tek levhadan oymadır. Desen özelliklerine gelince; gerek cümle kapısı, gerekse kepenkler üçer pano halinde düzenlenmiştir. Hepsinde üst panolar, kıvrık dal süslemeli, sülüs yazı ile bezenmiştir. Cümle kapısında ayrıca kufi yazıda kullanılmıştır. Orta ve alt panolar, yıldızlı ve çokgenli bölmelere ayrılmış, içleri çeşitli motiflerle bezenmiştir.

Cami'nin girişindeki ikinci kapısı, ıhlamur ağacındandır. 295 cm. boyunda, 95 cm. enindedir. Ortada dikdörtgen pano enine 3, boyuna 7 kareye eksenleri aynı olarak ayrılmış, bunların içine de köşeli yerleştirilmiş ve her yöne birer kanatları uzatılmış küçük karelerden meydana gelmiş dekor şebekeli oyma yapılmıştır.

Caminin alt katında saray mahfillerinin pencere kanatları 227 cm. boyunda, 82 cm. enindedir. Ihlamur ağacından yapılmıştır. Üst yatay panoda kufi, alt yatay panoda örgülü kufi ayet kitabesi bulunur.

Ortada dikdörtgen panoda, büyük bir madalyon, altta ve üstte damla şeklinde küçük yuvarlak madalyonlarla birleşir. Ortadaki madalyon içinde bir sekizgenden gelişen geometrik motifler iç içe geçmiş yıldızları meydana getirir.

Sağ taraftaki ikinci odada pencere kanatları 3 bölümlüdür. Panolar düz satırlar halindedir. Pencere binisi üzerinde birbiri içine dolanan ve ortada palmetler meydana getiren bir süsleme vardır.

Mihrabın sağ ve solunda ve sol yan duvardaki pencere kanatları kompozisyonları aynıdır. Üst panoda kufi ayet kitabesi yer alır. Ortada yer alan dikdörtgen panoda ise on köşeli bir yıldızdan gelişen ve bu yıldızın kenar uzantıları arasında kalan geometrik motiflerin içinde bitkisel süsleme görülmektedir. (Resim 26-28).

4. 5. 3. Kalemîşi Süsleme

Kalemîşi örneklerini giriş bölümündeki ahşap tavanlarda, büyük kubbenin geçiş bölgeleri ve eteklerinde, tabhanenin kubbesinde, giriş eyvanının tavanında ve sağ taraftaki eyvan kubbesi ve geçiş bölgelerinde ve mihrap kubbesi ile orta kubbeyi ayıran kemerin iç kısmında ve kemer girintisinde görmekteyiz. (Resim 29-30).

Sıva zerine sürülen slngen kırmızısı ile lacivert zemin üzerinde beyaz ve sarı boyalı motifleri siyah konturlar belirginleştirmiştir. Giriş tavanlarında ise bezemeler aynı renklerin daha koyu tonlarıyla sıva üzerine uygulanmıştır. Bu tavanlar sonradan renklerine ve kompozisyona sadık kalınarak yenilenmiştir.

Kalem işlerin genel düzeni ve tertibi tesbit edilebilecek kadar günümüze gelememiştir. Mevcut süsleme şöyle düzenlenmiştir: büyük kubbelerin genli geçiş bölgesinde, her yüzeyde kıvrık dal esasına uygun bir dolgu bulunmaktadır. Ancak yüzeyler birbirine eşit olmadıklarından, farklı kompozisyonlara ihtiyaç duyulmuştur. Yerine göre simetrik yerine göre asimetrik ve daima kapalı form kullanılmıştır. Motifler genellikle rumi, pek azı hatayı grubundandır.

Giriş bölümündeki birinci kare tavanda, ortada bir madalyon ve bu madalyonun içindeki 8 kollu yıldızdan dört yöne doğru gelişen, palmet ve rumi motiflerinden oluşan bir kompozisyon vardır. Zemini kıvrak dal ve natüralist iek motifleriyle doldurulmuştur. Bu madalyon motifi simetrik olarak hazırlanmıştır. (Resim 31).

Diğer dikdörtgen tavan ise koyu zemin üzerine açık sarı ve beyaz renkte bir şemse ile bezenmiştir. Dilimli şemsede ortadaki yıldızlardan çıkan kollarla simetrik bir kompozisyon uygulanmıştır. Burada beş yapraklı palmetler, rumiler, kıvrık dallarla birbirine geçmeli olarak kompozisyon kurulmuştur. şemsenin iki ucunda iri palmetli salbekler vardır. Ayrıca şemsenin iki yanında kufi yazılı kartuşlar görülür. Sıva zerine uygulanan kalem işi süslemeler, günümüze kadar gelememiştir. Badana altından çıkarılan

süslemeler, aslına sadık kalınarak yeniden yapılmıştır. Büyük kubbeye geçiş sağlayan üçgen ve baklavalı kubbe kasnakları, yüzeylerin şekillerine göre rumi, hatayi ve kıvrak dallarla süslenmiştir. Kubbe kasnağını kufi yazılı bir kitabe kuşağı çevrelemektedir. Yazıların zemini rumili kıvrık dallarla süslenmiştir. (Resim 31).

Yapıdaki kalem işlerinin Nakkaşı Ali İlyas tarafından yapıldığı bilinmektedir. Ali Bin İlyas Timur'la birlikte Semarkand'a gitmiş oradaki teknikleri inceleyip, Bursa'da uygulamıştır. Yapıdaki çini, kalem işi, taş ve ahşap süslemelerdeki üslup birliği, Nakkaş Ali Bin İlyas'ın eseridir. Mihrapta, Üstadan-Tebrizi olarak görülen kitabe, Nakkaş Ali Bin İlyas'ın birlikte getirdiği ve onun emrinde çalışan ustaları kastetmektedir (Nemlioğlu 1989: 81, Sönmez 1989: 423, Tüfekçioğlu 2001: 148).

4. 5. 4. Alçı Süsleme

Yeşil Cami'de alçı süslemeler, girişin doğu ve batısında bulunan tabheler, ana eyvandaki tabhaneler ve hünkâr mahfilin yanında bulunan tabhenelerde yer almaktadır. Mihrap tarafındaki tabhanelerde, girişin iki yanındaki kible duvarında yaşmaklı bir ocak, dolaplar ve nişler kaplanmış, üstte geometrik süslemeli panolar halinde alçı kabartma görülür.

Güneydeki köşe odasında, sağda alçı cephe görülür. Odanın alçı yüzü üstten köşeliklere uyularak yapılmıştır. Maşalık, yaşmak ve büyük küçük hücreler yer almaktadır. Geometrik süslemeleri mevcuttur. Büyük tablaların etrafında iki sıra mukarnas vardır. Alçı duvarın kenar geçmesinde kelime-i Tevhid tekrarlanmaktadır.

Kuzey doğu odası kanat ve kubbe duvarları güneybatıdakilerinin aynısıdır. Alçı duvarları farklıdır. Buna karşılık duvarın tepeliği mukarnaslıdır.

Üst katta bulunan odaların tabanı tonozla örtülü, alçı duvarlıdır. Tavan alçak olduğundan alçı duvar ve yaşmak da ona uydurulmuş, tonozun hizasında bitirilmiştir

Alçı süslemede, lotus-palmet motifleri kullanılmıştır. Panolarda sekiz ve on köşeli yıldızlarla geometrik kompozisyon oluşturulmuştur. Büyük bölümler birbirinden mukarnas frizleriyle ayrılmıştır. Niş köşeliklerinde rumili kıvrık dal süslemesi kullanılmıştır.

Yeşil Cami süslemesinde görülen itinalı işçilik ve gelişmiş desen anlayışı alçı süslemede de görülmektedir. Süslemede üslup birliği vardır. Ayrıca motifler ve kompozisyon, malzeme ve tekniğe uydurulmuştur (Resim 34-36).

5. KATALOG-BURSA YEŞİL CAMİ ÇİNİLERİ

KATALOG NO	:1 /Mihrap Çinileri
RESİM NO	:37-57
ŞEKİL	:06, 07, 08, 10c, 11c
İNCELEME TARİHİ	:27.07.2009
YAPIDAKİ YERİ	: Caminin kible duvarının ortasında yer almaktadır.
MEVCUT DURUMU	:Özgün
TEKNİK	: Renkli sır tekniği
SÜSLEME	: Bitkisel, geometrik, yazılı

ÇİNİLERİN GENEL ÖZELLİKLER:

Mihrap girintisi 219 cm kalınlığındaki duvar içinde kalmaktadır. Dış cepheye bir taşıntısı yoktur. İç cepheden ise 24 cm dışa taşıntılıdır. Yüzeyi çinilerle kaplı olan mihrabın genişliği 655 cm, yüksekliği 1100 cm dir. Dikdörtgen görünüşlüdür. Ayverdi'ye göre (1972: 79), mihrap ölçüleri 600 cm genişlik 1067 cm yüksekliktedir. Mihrabı oturtmalık, profilli çerçeve, beş kenarlı hücre, mukarnaslı kavsara, sütünce, köşelik, kitabelik ve taç gibi unsurlar meydana getirmektedir (Şekil 06), (Resim 37).

Mihrap yedi bordürden oluşmaktadır. Bu yedi bordürün süslemeleri birbirinden farklıdır. Bordürlerin arasında silmeler yer almaktadır (Resim 38-39). Bu bordürlerden birinci, ikinci, üçüncü, beşinci ve altıncısı hücreye doğru 90 derecelik açıyla bir dönüş yapıp, sütünce altından devam etmesiyle bir oturtmalık teşkil etmiştir.

En dıştaki bordür, yanlarda 45 derece pahlıdır (Top 1997: 79). Bordür 14 cm genişliğindedir ve dört yönden devam eder. Bu bordür kompozisyonu, içten ve dıştan dolanan yapraklı kıvrık dal ile aralarına yerleştirilmiş hatayi, yalın penç ve çiçek motifinin

tekrarıyla oluşturulmuştur. Bordürün zemini koyu mavi, kıvrık dal ve yapraklar firuze konturları ise siyah renklidir. Buradaki siyah renk nebati yağ karışımından oluşan siyahtır. Motif içindeki konturlar da çini hamurunun renginde kırmızıdır. Yalın pençin göbek kısmı koyu mavi, ilk katmeri firuze ve içindeki tohumlar beyaz, tohumların konturları çini hamuru kırmızı, göbek ve katmerler siyah konturludur. Dıştaki katmer ise beyaz içine lacivert ile renklendirilmiştir. Hatayi motifinin göbek kısmı lacivert ve siyah kontur, göbek içindeki tohumlar firuze, taç yapraklar beyaz, taç yaprakların içi bir lacivert bir kırmızı ile şekillendirilerek dönüşümlü olarak kullanılmıştır. Çiçek motifinin göbeği firuze, yaprakları beyaz renkli ve kırmızı konturludur. Bu bordürden sonra firuze ve lacivert düz silmeler yer almaktadır (Resim 40), (Şekil 10c).

İkinci bordür 40 cm genişliğinde içbükey yüzeylidir. Bordür renkli sır tekniğinden olup, 42x32 cm ölçülerinde levha çinilerden oluşmaktadır. Üzerindeki 120 cm'den başlayan, altta celi sülüs, üstte küfi hatlı yazılar, üç yönde devam etmektedir. Sağ alt köşeden itibaren celi sülüs hatla Fetih Suresinin ilk altı ayeti yazılmıştır. Üstündeki küfi hatla da surenin kaldığı yerden 11. Ayetin sonuna kadar devam ettirmiştir (Top 1997: 79). Yazılar şöyledir:

Celi sülüs yazı 25x900x250x900 cm ölçülerinde olup şöyledir: “İnehû min Süleymâne ve innehû bi’smi’llâhi’r-rahmâni’r-rahim (kûfi yazı) ve bihî neste’in (celî sülüs) innâ fetahnâ leke fetham mübînen li yagfira lekellâhü ma tekâddeme min zembike ve mâ teahhhara ve yütimme ni’metehû aleyke ve yehdiyeke sirâtan müstakîmen ve yenşurake’llâhü nasrân azizen hüvellezî enzele’s -sekînete fî kulûbi’l mü’minîne li yezdâ/dû îmânen mea îmânihim ve lillâhi cünûdü’s semâvâti ve’l ardı ve kâne’llâhü ‘âlimen hakîmen Li yüdhile’l mü’minîne ve’l mü’minâti cennâtin tecrî min tahtiha’l enhâru hâlidîne fhâ ve yükeffira anhüm seyyiâtihim ve kâne zâlike inda’llâhi fevzen azîmen ve yu’ azzibe’l- münâfikîne ve’l münâfikâti ve’l musrikîne ve’l müsrikâti’z- zânnîne bi’llâhi zanne’s- sev’i ve gadibe’llâhü aleyhim ve le’anehüm ve e’adde lehüm (kûfi sağ taraf) cehennem ve sâet maşîran ve li’llâhi cünûdü’s-semâvâti ve’l -ardı ve kâne’llâhü azîzen hakîmen innâ erselnâke şâhiden ve mübeşşiran ve nezîran li ‘tü’minû bi’llâhi ve rasûlihi ve tu’azzirûhu ve tuvekkirûhu ve tüsebbihûhu bükraten ve eşîlen inne’llezîne yübâyi’üneke innemâ yübâyi’ûna’llâhe yedu’llâhi fevka eydîhim fe men nekese fe innemâ

yenküsü ala nefsih ve men evfa bi ma ahede aleyhüllaha fe se yü'tihi ecran aziyma Se yekülü lekel mühallefüne minel-A'rabi segaletnâ emvâlünâ ve ehlünâ fe's-taegfir lenâ yekûlüne bi elsinetihim ma leyse fi kulûbihim kul fe men yemlikü leküm mine'llâhi siy'en in erâde biküm darran ev erâde biküm nefa bel kâne'llâhü bi-mâ ta'melüne habîran” (Tüfekçioğlu 2001:161).

Anlamı; “Mektup Süleyman’dandır. Rahman ve Rahim Allah’ın adıyla (başlamaktadır) ve O’ndan yardım dileriz. Biz sana apaçık bir fetih ihsan ettik. Böylece Allah, senin geçmiş ve gelecek günahını bağışlar. Sana olan nimetini tamamlar, seni doğru yola iletir. Ve Allah sana, şanlı bir zaferle yardım eder. O, inananların imanlarını kat kat artırmaları için kalplerine huzur ve güven indiren O’dur. Göklerin ve yerin orduları Allah’ındır. Allah bilendir, hüküm ve hikmet yapandır. (Bütün bu lütuflar) Mü’min erkek ve Mü’min içinde ebedi kalacakları altlarından ırmaklar akan, cennetlere koyması, onların günahlarını örtmesi içindir. İşte bu, Allah katında büyük bir kurtuluştur. (Bir de bunlar), Allah’ın, hakkında kötü zanda bulunan münafık erkeklere ve münafık kadınlara, Allah’a ortak koşan erkeklere ve Allah’a ortak koşan kadınlara azap etmesi içindir. Müslümanlar için bekledikleri kötülük çemberi kendi başlarına gelsin. Allah onlara gazap etmiş, onları lanetlemiş ve kendilerine cehennemi hazırlamıştır. Orası ne kötü bir varış yeridir! Göklerin ve yerin orduları Allah’ındır. Allah mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir. (Ey Muhammed!) Şüphesiz biz seni bir şahit, bir müjdeci ve bir uyarıcı olarak gönderdik. Ey insanlar! Allah’a ve Peygamberine inanasınız, O’na yardım edersiniz, ona saygı gösterirsiniz ve sabah akşam Allah’ı tespih edersiniz diye Peygamber’i gönderdik. Sana bîat edenler ancak Allah’a bîat etmiş olurlar. Allah’ın eli onların ellerinin üzerindedir. Verdiği sözden dönen kendi aleyhine dönmüş olur. Allah’a verdiği sözü yerine getirene, Allah büyük bir mükâfat verecektir. Bedevîlerin (savaştan) geri bırakılanları sana, “Bizi mallarımız ve ailelerimiz alıkoymdu; Allah’tan bizim için af dile” diyecekler. Onlar kalplerinde olmayanı dilleriyle söylerler. De ki: “Allah sizin bir zarara uğramanızı dilerse yahut bir yarar elde etmenizi dilerse, O’na karşı kimin bir şeye gücü yeter? Hayır, Allah yaptıklarınızdan haberdardır”(Tüfekçioğlu 2001:162).

Bu yazılı bordürün zemininde, rumili spiral kıvrık dallarla oluşan ve tekrar eden bir kompozisyon yer almaktadır (Resim 41). Bordürün zemini mavi, yazılar beyaz, yazı-harf

boşlukları lacivert, rumiler firuze, konturları ise siyah ile renklendirilmiştir. Bordürün alt kısmında yazının yerini, örgülü küfi yazı etkisi bırakan çok sayıda girift geçmeler alır. Bu iki ayrı girift geçmenin üstten birbiriyle birleştirilerek, birer atlamalı tekrarlanmasından ibaret bir kompozisyon şeklinde devam etmektedir. Geçmelerden birisi, iki çizginin iç içe geçerek kesişmesiyle şekillenen ortadaki sekiz, altı ve beş köşeli yıldızlardan oluşmuştur. İkincisi, uçlarında palmet şeklinde sonlanan bir dikdörtgen, iki çizgiden gelişen yayların kesişmesiyle teşkil edilmiş, merkezdeki altı köşeli yıldız ve uçlarındaki rumilerden meydana gelmiştir. Bunun da zemini rumili spiral kıvrık dallarla oluşan ve tekrar eden bir kompozisyondan oluşmuştur. Zemin mavi, girift geçmeler beyaz-lacivert, konturları ise siyahtır (Resim 42-43-44). Geçmelerin içinde oluşan sekiz, altı ve beş köşeli yıldızlar ve uçlarda oluşan palmet lacivert ile renklendirilmiştir (Top 1997: 79).

Üçüncü bordür üç sıra mukarnastan oluşmaktadır. Bordürün kalınlığı 44 cm'dir. Renkli sır tekniğinde yapılan bordür 41x18 cm ölçülerindedir. Çini levhalara önce mukarnas şekli verilerek hazırlanmıştır (Bilir 2008: 12). Mukarnaslar dıştan içe doğru kademelenmektedir. Üçgen biçiminde sonlanan dikdörtgen yüzelidir. Bu yüzeyler üç veya dörtkenarlı ve yarım ongen yuvalardan oluşmaktadır. Mukarnasları oluşturan yüzeylerden dar olan alanlar basit bir ortabağ motifinden başlayan içbükey rumi ve ortabağ motifinden devam ederek tekrar eder. Geniş yüzeyler ise ortabağdan çıkan rumilerle süslenmiştir. İki yandan firuze çinileriyle sınırlandırılmıştır. Mukarnasların üst aralarında üçgen biçimli yüzeyler yer almaktadır. Mukarnaslar birbirinden fıstık yeşili ile ayrılmıştır ve zemini koyu mavi olup, her bir mukarnas lokmasının etrafı beyaz ince bir şeritle çerçevelenmiştir. Bu şerit kırmızı konturludur. Ortabağlar beyaz, konturları siyah ile renklendirilmiştir. Rumiler firuze, konturları ise siyah renkte uygulanmıştır (Resim 45-46).

Dördüncü bordür ise 42 cm genişliğindedir. Renkli sır tekniğinde, 47x35 cm ölçülerinde levha çinidendir. Düz yüzeyli olan bordür, oturtmalık üstünden mihrabı üç yönlü kuşatmaktadır (Resim 47). Sonsuz düzende bordürün merkezinde iç içe iki altı kollu yıldız yer almaktadır. İçteki yıldızın kenarlarını meydana getiren bordür uzantılarının değişik yönlerde kavisli hatlar yapmasıyla sekizgen, beşgen, bir köşesi geniş açılı altıgen, çift eşkenar dörtgen ve ok ucu biçiminde çeşitli geometrik motifler meydana

gelmektedir. Bu geometrik düzenleme iç içe beyaz, lacivert ve firuze renkli konturlarla oluşturulmuş, düzenlemenin içi rumi, ortabağ ve palmet motiflerinden oluşan kompozisyonlardan meydana gelmiştir. Bu motifler kabartma olarak işlenmiştir. Desenler, tuğla zemin kazılarak ortaya çıkarılmıştır. Merkezde yer alan altı kollu yıldızın yüzeyinde, her bir köşeye birer ortabağ motifi yerleştirilmiştir. Bu ortabağların birbirine bağlanmasıyla merkezde altı kollu yıldızvari bir motif oluşturulmuştur. Sekiz kollu yıldız içindeki ortabağ motifi beyaz-firuze renkte olup, zemin rengi mavidir. Benzer bir düzenleme sekizgenlerde de vardır. Daha yalın bir ortabağ kullanılmıştır. Sekizgenin zemini mavi, ortabağ motifi ise beyaz ile renklendirilmiştir. Bir köşesi geniş açılı altıgen içindeki düzenlemede ortabağ motifinin altından ve üstünden rumi dalları geçerek simetrik bir kompozisyon oluşturmaktadır. Altıgenin de zemini mavi, ortabağ ve rumiler firuze ile renklendirilmiştir. Diğer geometrik düzenlemenin yüzeylerinde de ortabağ, rumi motifleri ile kompozisyon oluşturulmuştur. Eşkenar dörtgen çiftlerinde yine benzer bir düzenleme yer almaktadır. Ortabağ ve rumi motifinin oluşturduğu kompozisyonda, zemin mavi, rumiler fıstık yeşili, ortabağ ise mavi ile renklendirilmiştir. Bordürde özellikle zemin renginin ve bordürün alt kısmındaki motiflerin anlaşılacak derecede bozulduğu görülmektedir.

Beşinci bordür 8 cm genişlikte olup kaval silme şeklindedir. Motifler boyuna sıralanmıştır. Bordürün kompozisyonu bir ortabağ ile başlayıp, rumi dallarının altından ve üstünden geçerek ve yanlarda bağlaç görevi yapan ortabağın içinden de geçerek tekrar etmesiyle oluşmuştur. Bordürün zemini koyu mavi, ortabağ motifi ortada ve yanlarda değişmeli olarak beyaz ve fıstık yeşili ile renklendirilmiştir. Ortabağ içinden geçen rumilerde ise firuze rengi kullanılmış olup, konturlar siyahtır (Resim 48).

Altıncı bordür de 8 cm genişliğinde olup, dış bükey profillidir. İki yandan firuze sırlı çinilerle sınırlandırılmış bordür süslemesi, enine gelişmektedir. Bordürde basit kemercikler içerisinde firuze lotus motifi yer almaktadır. Lotusun içe doğru kıvrılan yan sapları birer palmet motifi ile sonlandırılmıştır. Bordürün zemininde mavi, motiflerde firuze, beyaz, fıstık yeşili, lacivert ve siyah renk kullanılmıştır. (Şekil 11c), (Resim 49).

En içteki yedinci bordür ise 30 cm genişliğinde olup, düz yüzeylidir. Bu bordür de renkli sır tekniğinde 30x34.5 cm ölçülerinde levha çinilerden oluşmuştur. Sütünce

hizasından başlayıp, kitabeliği çevreleyip ve mihrabı dolanmaktadır. Kenarlarından firuze ince silmelerle sınırlandırılmıştır. Bordürün yüzeyi beyaz konturlu kartuşlarla bölünmüştür. Kartuşların içerisinde, hurde rumi, hatayi ve çiçek motifleriyle kompozisyon meydana getirilmiştir. Bu motiflerden hurde rumi, kanatların karşılıklı düzenlenmesiyle oluşturulmuştur. Karşılıklı rumi kanatlar arasına içerisinde kıvrık dallarla bağlanmış hatayi, penç ve çiçek motifleri yerleştirilmiştir. Kompozisyon yine karşılıklı rumi kanatlarının bir bağlaç aracılığı ile devam etmesi ile sonlandırılmıştır. Bordür ve kartuş zemini koyu mavi, kartuş içinde yer alan hurde rumi sapları beyaz, iç dolguları lacivert, rumi kanat ayrımı da fıstık yeşil ile renklendirilmiştir. Rumi kanatları arasında kalan, hatayi motifi fıstık yeşili, hatayi motifinin dalları firuze, dal üzerindeki penç motifi ise beyaz renktedir. Kartuş içindeki bütün motiflerin konturları siyahtır. Hurde rumileri birbirine bağlayan bağlaç motifin dış bölümü sarı, iç dolgusu ise fıstık yeşilidir. Birbirine bağlanan kartuşların arasında oluşan geçmede bir çiçek yer almaktadır. İki kartuşun aralarında kalan bölümlerde ortabağdan gelişen rumili düzenleme vardır. Bu bölümün zemini fıstık yeşili, ortabağ ve rumiler mavidir (Resim 50).

Yedinci bordürden sonra oturtmalığın üstünden başlayan köşelere bağlı sütünceler, 0,24 cm çapında ve 1,40 cm yükseklikte yivli silindirik gövdelidir (Resim 51). Sütüncelerin gövdeleri kaval silmelerle yivlendirilmiş olup, üzeri üç dal üzerine bütün gövdeyi saran rumilerle süslenmiştir. Mavi zemin üzerine, rumiler beyaz-lacivert, beyaz-yeşil ve firuze-beyaz olarak renklendirilmiştir. Sütüncenin kaidesi ve başlık kısmı birbirinin aynıdır. Vazo formuna benzemekle birlikte iki boğumludur. 44 cm yüksekliğindeki başlık ve kaidenin dışa ve içe bakan yüzeyi rumi ve çiçek motifleri ile süslenmiştir. Kaide ve başlıkların içe ve dışa bakan yüzeylerin zemini mavi, iki yüzeyin birleşim köşesinin zemin kısmının alt bölümü yeşil, üst bölüm ise mavidir. Zemin üzerinde rumiler beyaz-yeşil, bitkisel motiflerin sapları firuze, motifler beyaz, lacivert, yeşil ile renklendirilmiştir (Resim 52), (Şekil 07-08).

Yedinci bordür ile kavsara ağzı arasında ve sütüncelerin bitim noktasından başlayan üçgen biçimli köşelikler yer almaktadır. Köşelikleri kavsara kenarını da dolanan firuze renkli ince bir silme sınırlandırmaktadır. Köşeliklerin sütüncelerle birleştiği alt kısımlarında sağda usta kitabesi, solda İranlı şair Sadi'nin Gülistanından mısralar içeren

küçük panolar yerleştirilmiştir. Sarı konturlarla çerçeve içine alınan panolardan sağdaki: “Amele Üstadan-ı Tebriz” , “Tebrizli ustaların işi” olduğunu bildiren kitabe yer almaktadır. Soldaki kitabeye ise “Pindaşt-ı sitemger ki sitem ba-men kard-Der kerdendi o bi-mendeber men ne güzeşt.”, “Bana zulmeden zalimin böbürlenmesi, kendine kalır, bana bir zararı olmaz” beyiti yazılmıştır (Kök 2006: 111-125, Top 1997: 82, Tüfekçioğlu 2001: 162, Yıldırım 2007: 168). Bu yazıların zemini lacivert, yazılar ise beyaz kabartma harflerle oluşturulmuştur. Yazıların hemen üzerinden başlayan köşeliklerin kompozisyonunda hurde rumi, hatayi grubu ve çiçek motifleri kullanılmıştır. Kompozisyon kapalı rumi formu ile başlamaktadır. Rumi kanat çıkışları üzerindeki dallar helezonlar oluşturarak çoğalmakta ve yüzeyi kaplamaktadır. Rumilerin aralarında dalların altından geçen hatayi gurubu motifler ve çiçek motifleri de yüzeyi doldurmaktadır. Köşeliklerin zemini mavidir. Her iki köşeliğin tasarımı simetrik olmakla birlikte renklendirme farklılık göstermektedir. Sol köşelikte rumiler beyaz içleri lacivert çok az olarak da kırmızı kullanılmıştır. Hatayi grubu motifler ve çiçekler sapları firuze, motiflerin gövdesi sarı, içleri lacivert ve çok az da kırmızı ile renklendirilmiştir. Sağ köşelikte ise rumiler beyaz, içleri neredeyse eşit derecede lacivert ve kırmızı kullanılmıştır. Konturlar siyahtır. Yine hatayi grubu motiflerin ve çiçeklerin sapları firuze, motiflerin gövdesi sarı, içleri lacivert, yeşil ve kırmızı ile renklendirilmiştir (Resim 53).

320 cm yüksekliğindeki kavsara geniş bir taban üzerine oturtulmuştur. Kavsara kenarlardan köşeli kadelene yapan firuze bir silme ile çerçevelenmiştir. Kavsara üçgen görünümlü olup, sivri kemerlidir. Kavsaranın içerisi 12 sıra halinde düzenlenmiş, zengin mukarnas sistemiyle şekillenmiştir. Tabandan itibaren hücrenin beş köşe planına uygun gruplaşan mukarnaslar, üst kısımda serbest olarak sıralanmaktadır. En üstteki tepe nişi yedi dilimli yarım küre biçiminde düzenlenmiştir. Kavsarayı dolduran mukarnasların uçları sivri üçgen şeklindedir. İki veya üç yüzeyli yuvalarla, aralardaki yarım yıldız ve yaprak biçimli konsol öğeleriyle teşkil edilmiştir. Altta gruplaşan mukarnasların tepe noktalarına yıldız şeklinde sarkıtlar konmuştur (Top 1997: 81), (Resim 54).

Her mukarnas lokmasının yüzeyine farklı kompozisyonlar işlenmiştir. Süslemede sarılma rumi, hurde rumi, hatayi ve çiçek motifleri yaygın olarak kullanılmıştır. Bu kompozisyonlar üç grupta toplanabilir. İlki S kıvrımları oluşturan firuze ve beyaz iki dalın

birbirine dolaşmasıyla meydana getirilmiş bitkisel düzenlemedir. Beyaz dallar üzerinde Rumiler, firuze dallar üzerinde gonca gül motifi veya yarı üsluplaştırılmış motifler yer almaktadır. Bütün mukarnas lokmalarının zemini mavi, mukarnas lokmalarının hatları sarı ile renklendirilmiştir. Birinci kompozisyon şekli hemen tepe nişi altındaki ilk mukarnas lokmaların bütün yüzeyinde kullanılmıştır. Diğer mukarnas kademelerinde de birer arayla veya birkaç ara ile görülmektedir (Resim 55). İkinci kompozisyon şekli, sıkça tekrar edilen firuze ve beyaz renk değişikliği ile palmet-rumi birleşimi ve geçmelerine dayanmaktadır. Üçüncü kompozisyon şekli beyaz konturlu şemseler içerisine alınmış bitkisel ağırlıklı motiflerden oluşmaktadır. Zemin mavi, motif dalları firuze, gövdeleri sarı ve lacivert ile renklendirilmiştir.

Hücre tabanının genişliği 138 cm ve yüksekliği de 114 cm dir. Beş kenarlı, yarım sekizgen planlıdır. 138 cm yükseklikteki kenar bordürlerinden beşinin oluşturduğu oturtmalık üzerindedir. Köşelerden sütüncelerle sınırlandırılmış hücre, sütünce hizasından itibaren 180 cm genişlik, 115 cm derinlik ve 232 cm yükseklikte ölçülere sahiptir. Böylece hücre, 138 cm yükseklikteki oturtmalıkla birlikte 370 cm yüksekliğe ulaşmaktadır ve renkli sır tekniğinde yapılmış 35x30 cm ölçüsünde levha çinilerle kaplanmıştır. Hücrenin oturtmalık üzerindeki yüzeyleri, sonsuz düzende iki ayrı rumi motifi ile tezyin edilmiştir (Top 1997: 81). Mavi zemin üzerindeki rumi kompozisyon, firuze rumilerin beyaz rumilere geçme yaparak tekrar edilmesi ile oluşmaktadır. Uçları birer stilize palmetle sonlanan sırt sırta iki rumi, üsteki kısa kanatlar volüt yapmış karşılıklı beyaz iki ruminin içlerinde son bulmaktadır. Beyaz rumilerin üstte birleştiği bölümde bir sarı-yeşil bağlaç yer almaktadır. 34x30 cm ölçülerindeki dikdörtgen levha çiniler, firuze, beyaz, lacivert, sarı ve yeşil ile renklendirilmiştir. Ayrıca hücrenin cephesinin üst kısmına mukarnasa yakın 60x60 cm ölçülerinde, sarı çerçeve içinde bir pano yerleştirilmiştir. Ahşap olan bu panoya “Allah” lafzı müsenna, celi sülüs hatla işlenmiştir (Top 1997: 81), (Resim 56).

Kavsaranın üstünde yer alan kitabelik, 18 cm genişliğinde bir bordürle çerçevelenmiştir. Firuze silmelerle sınırlandırılmış bordürün üzeri kıvrık dal ve çiçek motifleriyle süslenmiştir. 92 x1.92 cm ölçülerindeki dikdörtgen panoyu dolduran bir satır celi sülüs yazısının üst kısmına yine bir küfi yazı istiflenmiştir. Zemin süslemesi, helezonik taksimatlı rumi ve çiçek motifleriyle oluşturulmuştur. Buradaki celi sülüs

yazılarda Al-i İmran suresinin 37. ayetinden bir bölüm yazılmıştır. Celi Sülüs hatla “Küllema dehale aleyha zekeriyye’l mihrap” ayetin devamı da kufi ile “Kâle ya meryemü ennâ leki hâzâ kâlet hüve min indi’llâh” ile yazılmıştır (Top 1997: 81. Tüfekçioğlu 2001:161), (Resim 57).

Mihrabın çerçevesinin üst kısmında yer alan palmet, batı uçtaki bir tanesi yarım olmak üzere, tek sıra halinde yan yan dizilmiş yirmi palmetten ibarettir. Her bir palmetin yüzeyinde de ortabağdan gelişen küçük palmetler bulunmaktadır. Palmetlerin yan yan sıralanmasıyla aralarda kalan boşluklar birer ters palmet izlenimi uyandırmaktadır (Resim 57).

Mihrabın tamamı renkli sır tekniğinde çinidendir. Mukarnas sütünce ve benzeri yerlerde çiniler plastik formda olmakla birlikte yüzey süslemesi kabartma değildir. Firuze, lacivert, beyaz ve açık yeşil renklerle altın yıldız kullanılmıştır. Bu çinilerde desenler hamura basılarak veya kazılarak işlenmiştir. Çini fırınlandıktan veya kurutulduktan sonra mavi, firuze, lacivert, siyah, beyaz, sarı, mor veya eflatun fıstık yeşili renkli sırla boyanır ve tekrar fırınlanır. Genellikle sırla hamur arasında astar yoktur. Renkli sırların fırınlamada birbirine karışmaması için aralarına balmumu veya nebati yağ mangan sürülür. Balmumu eriyince konturlar çini hamurunun renginde kırmızı kalır. Teknik imkânın getirdiği kolaylık sonucu desenler daha girift ve sıkışık, çok kere üç katlı veya ajur gibi oyulmuş görülmektedir.

KATALOG NO	:2 / Ana Eyvan
RESİM NO	:58-61
ŞEKİL	:10c, 19
İNCELEME TARİHİ	:27.07.2009
YAPIDAKİ YERİ	: Mihrabın doğu ve batı duvar yüzeylerinde yer alır. Ayrıca mihrabın doğu ve batı duvarlarda toplam 4 ve müezzin mahfil üzerinde 2 çini madalyon yer almaktadır.
MEVCUT DURUMU	: Özgün
TEKNİK	: Renkli sır tekniği, tek renk sırlı düz çini
SÜSLEME	: Bitkisel, geometrik, yazılı
ÇİNİLERİN GENEL ÖZELLİKLER:	

Mihrabın batısında ve doğusundaki duvar çinilerinin yüksekliği 352 cm'dir. Çiniler altıgenve koyu laciverttir. Bu çiniler iki sıra bordürle tezyin edilmiştir. Altı köşeli çiniler 4 cm genişliğinde beyaz çiniler içerisine yerleştirilerek yüzeyi kaplamıştır. Yüzey 14 cm genişliğinde bir bordür ile yandan alttan ve üstten çerçevelenmiştir. (Şekil 19)

Bu bordürün kompozisyonu, mihrabın en dışındaki bordürle aynıdır. İçten ve dıştan dolanan yapraklı kıvrık dal ile aralarına yerleştirilmiş hatayi, yalın penç ve çiçek motifinin tekrarıyla oluşturulmuştur. Bordürün zemini koyu mavi, kıvrık dal ve yapraklar firuze konturları ise siyah renklidir. Motif içindeki konturlarda kırmızı renk kullanılmıştır. Yalın pençin göbek kısmı koyu mavi, ilk katmeri firuze ve içindeki tohumlar beyaz, tohumların konturları kırmızı, göbek ve katmerleri ise siyah konturludur. Dıştaki katmer ise beyaz içine lacivert ile renklendirilmiştir. Hatayi motifinin göbek kısmı lacivert ve siyah konturlu, göbek içindeki tohumlar firuze, taç yapraklar beyaz, taç yaprakların içi bir lacivert bir kırmızı ile şekillendirilerek dönüşümlü olarak renklendirilmiştir. Çiçek motifinin göbeği firuze, yaprakları beyaz renkli ve kırmızı konturludur (Şekil 10c), (Resim 58).

İkinci bordür 55 cm genişliğindedir. Bordür, renkli sır tekniğinden olup 55x57 cm ölçülerinde levha çinilerden yapılmıştır. Bu bordür, yazı kuşağından oluşmaktadır ve pencere lentolarını dolaşmaktadır. Bordürün başlangıcı yarım yuvarlak formlu kartuş ile başlamaktadır. Bu yarım kartuşun içinde merkezi bir kompozisyon yer almaktadır. Mavi zemin üzerine; beyaz, firuze ile sarı rumi ve palmetlerin birbirine geçme yapması ile kompozisyon oluşmuştur. İki kartuş arasında oluşan boşluklarda hatayi motifinden bir kompozisyon yer almaktadır. Lacivert zemin üzerine, firuze dallar, mavi, beyaz ve sarıdan oluşan hatayi ayrıca yaprak motifleri kullanılmıştır. Bordürün üst dışta kalan kenarı dandanlıdır. Tezhip sanatında kullanılan tığ başlığını andırmaktadır. Bordüre özel bir etki katmıştır. Lacivert zemin üzerine beyaz celi sülüs yazı ve beyaz yazı üzerinde sarı kufi yazı yer almaktadır. Bu yazı sarı ile sınırlandırılan bir kartuş içine yerleştirilmiştir. Sarı kartuş konturu yer yer kırmızı ve siyahla renklendirilmiştir. Bu yazılı bordürün zemininde, rumili spiral kıvrık dallarla oluşan ve tekrar eden bir kompozisyon yer almaktadır. Bordürün zemini lacivert, yazılar beyaz ve sarı, konturları siyah, yalın ve dilimli rumiler firuze, rumi içleri sarı, konturları ise siyah ile renklendirilmiştir (Resim 59-60-61).

Yazılar sağ duvardan başlayıp sol tarafta tamamlanmaktadır. Yaklaşık 55x(1100+480) cm uzunluğundadır ve içeriği şöyledir:

Celi sülüs yazı “ Bi’smi’llâhi’r-rahmâni’r-rahîm an Abdi’llâhi’b-ni Ömer kâle kâle Rasûlu’llâh şalla’llâhü aleyhi ve sellem u büdu’r-rahmâne ve et imü’t-ta âme/ve efşu’s-selâme tedhulû / l-cennete bi selâmin ve kâle şalla’llâhü aleyhi ve selem inne’s-şadakate le-tutfi’ü’l-hatiete kema yutfi’ul-ma’ün-nare eyyümâ müslimin kesa müslimen/sevben ‘alâ uryin kesâhu’llâhü min hudri’l-cenneti ve eyyümâ müslimin at ame müslimen(mihrabın solunda) ala cû’in at amahu’llâhü min simâri’l-cenneti ve eyyümâ müslimin sekâ müslimen / alâ zame’in sekâhu’l- ıbadü fihi illâ melekâni yenzilâni feyekûlü ehadühümâ eğaz (a’tti) münfikan hulukan ve / yekûlü’l-aâhar Allâhümme a’ti mümsiken telefen şadaka Rasûlu’llâhi ve kâle / şalla’llâhü aleyhi ve / selem hayru’n-nâsi men yenfe’u’n-nâsi kâle’n-nebiyyü aleyhi’s-selam ela uhbirüküm bi-müluki ehli’l-cenneti kalu ya Rasûla’llâhi ve ma mülûkü ehli’l-cenneti.” (Tüfekçioğlu 2001: 155-156).

Kufi yazı “Benâm-ı îzed-i bahşâyende ve bahşâyışger şalla’llâhü aleyhi ve selem elâ uhbirüküm hayra a’mâliküm ve ezkâhâ inde melîkiküm ve erfa’ahâ fi dere’âtikum ve hayrun leküm/min infâkı’z-zehebi ve l-verikı ve / hayrun leküm min en tülkû adüvveküm fe-tadribû a nâkîhim ve fe-tadribû a’nâkıküm kâlû belâ ve kâle şalla’llâhü ‘aleyhive selem izâ ve kâle’aleyh’s-selâm ma celese kavmün yezkürûna’llâhe/ illa haffethümü’l-melâiketü ve nezelet ‘aleyhimü’s-sekînetü ve gaşiyethümü’r-rahmetü ve zekerahümü’llâhü fi men ‘indehû şadaka Rasûl ve kâle ‘aleyhi / s-selâm inne’l-belâe lâ yenzilü yetelakkâhü’d-du âü feyete alle’âni ilâ yevmi’l-kıyâmeti ve kâle şalla’llâhü ‘aleyhi ve sellem ed-dâllü ‘ale’l-hayri ke-fâ ilihî ve kâle ‘aleyhi’s-selâm men kâle la ilâhe illa’llâh dehalâ’l-cennete sadaka Rasûlu’llâh” (Tüfekçioğlu 2001: 155-156).

Celi yazıların anlamı ise şöyledir; “Çok bağışlayıcı ve merhamet edici olan Allah’ın adıyla. Ömer oğlu Abdullah’ın bildirdiğine göre rasûlullah Efendimiz şöyle buyurdu. Allah’a ibadet ediniz, yemek yediriniz ve selamı yayınız ki Cennet’e huzurla giresiniz. Ve yine O buyurdu: şüphesiz ki sadaka Rabb’in gazabını söndürür ve kötü bir sonla ölmeyi def eder. Ve yine şöyle buyurdu: Suyun ateşi söndürdüğü gibi sadaka da günahları söndürür (siler). Bir Müslüman, çıplak olan bir Müslüman elbise giydirirse Allah da o kimseye Cennet elbiselerinden giydirir. Bir Müslüman acıkmış bir Müslüman doyurursa Allah da onu cennet meyveleriyle doyurur. Bir Müslüman susamış bir müslümana su verirse Allah da onu mühürlemiş bir içeceklerle sular. Peygamber Efendimiz buyurdu ki: kulların sabahladığı bir gün yoktur ki o günde iki melek (yeryüzüne) inmiş olmasın. Onlardan biri “Allahım! Sadaka veren kuluna güzel ahlak bahşet”(diye dua); diğeri ise “Allahım! Cimrilik yapan kulunun malını da telef et” (diye bed) dua eder. Rasûlullah doğru söyledi. Peygamberimiz şöyle buyurdu: “insanların en hayırlısı onalara faydalı olandır”. Nebi aleyhisselam “size Cennet ehlinin meliklerini haber vereyim mi?” diye sordu. Onlar da “ya Rasûlullah! Cennet ehlinin melikleri kimlerdir?” Şeklindedir (Tüfekçioğlu 2001: 155-156).

Kufi yazıların Anlamı; “Çok bağışlayıcı ve merhamet edici olan Allah’ın adıyla. Selam ve salât üzerine olsun ki Hz. Peygamber şöyle buyurdu: (Rasûlullah) “ Sizin melikiniz (Allah) katında amellerinizin en temizini, derecelerinizin en yükseğini, altın ve

gümüştan infak ettiklerinizden daha hayırlısını, düşmanlarınızla karşılaştığımızda onların sizi, sizin de onarlı vurup öldürmesinden daha iyisini haber vereyim mi? diye sordu. Ashab da Evet dediler. O da “Allah’ı zikretmektir” buyurdu. Allah’ın Rasulü doğru söyledi. Yine o buyurdu ki: bir topluluk Allah’ı zikretmek üzere oturmasınlar ki, melekler onları çevrelemesin, üzerlerine sükûnet ve huzur inmesin ve rahmeti onarlı kuşatmasın ve Allah da onlar hakkında katındakiler anlatmasın. Allah’ın Rasulü doğru söyledi. Selam O’ nun üzerine olsun Hz. Peygamber şöyle buyurdu: Şüphesiz bela ve musibet inerken dualar da onları karşılar ve kıyamete kadar boğuşup durular. Peygamber Efendimiz buyurdu ki: hayırlı bir işe vesile olan, onu meydana getiren gibidir. Yine O şöyle buyurdu: la ilahe illa’llah (Allah ‘tan başka ilah yoktur) sözünü söyleyen kimse cennet’e girer. Rasûlullah doğru söyledi” şeklindedir (Tüfekçioğlu 2001: 155-156).

Ana eyvanın kuzey, doğu ve batı duvarlarının üst bölümlerinde üzerlerinde “Allah”, “Muhammed”, ve dört halifenin adının yazılı olduğu toplam altı rozet yer almaktadır. İki rozet de Hünkâr mahfelin bulunduğu cephede yer almaktadır. Merkezde beyaz renkli sırlı yazı motifi bulunmaktadır ve bu merkezi kompozisyon bir bordürle çevrelenmiştir. Mihrabın en dışındaki bordürle ve ana eyvanın duvarlarındaki ince bordürle aynı kompozisyon anlayışını görmekteyiz. İçten ve dıştan dolanan yapraklı kıvrık dal ile aralarına yerleştirilmiş hatayi, yalın penç ve çiçek motifinin tekrarıyla oluşturulmuştur. Bordürün zemini koyu mavi, kıvrık dal ve yapraklar firuze konturları ise siyah renklidir. Yalın pençin göbek kısmı koyu mavi, ilk katmeri firuze ve içindeki tohumlar beyaz, göbek ve katmerler siyah konturludur. Dıştaki katmer ise beyaz içine lacivert ile renklendirilmiştir. Hatayi motifinin göbek kısmı lacivert ve siyah konturludur.

Ana eyvanın duvar çini süslemesi mihraptan farklı olup, daha sade ve ferah bir süsleme anlayışı vardır. Bordürlerde rumi ve hatayi grubundan motifler kullanılmıştır. İki kartuş arasındaki hatayi süsleme klasik dönemde kullanılan daha gelişmiş hatayilerin habercisidir. Ana eyvan duvarları tek renk sırlı düz çinilerden yapılmıştır.

KATALOG NO	:3 / Yan Eyvanlar
RESİM NO	:62-67
ŞEKİL	:09d, 18a, 20
İNCELEME TARİHİ	:27.07.2009
YAPIDAKİ YERİ	: Girişin doğu ve batısında yer almaktadır.
MEVCUT DURUMU	: Özgün
TEKNİK	:Renkli sır tekniği, tek renk sırlı düz ve yaldızlı çini (sır üstü tekniği)
SÜSLEME	: Bitkisel, geometrik, yazılı

ÇİNİLERİN GENEL ÖZELLİKLER:

Yan eyvanların her üç duvarı da 278 cm yüksekliğindeki çinilerle kaplanmıştır. Bu kaplamalar, ince bir bordürle çevrelenmektedir. Bu bordürlerin üzerinde oldukça kalın bir bordür yer almaktadır.

Mekânın yan eyvan duvarları, altıgen tek renk sırlı çinilerle kaplanmıştır. Bu çiniler koyu yeşil renktedir. Altıgen çinilerin aralarına firuze renkli tek renk sırlı üçgen formlu çiniler yerleştirilmiştir. Bu çinilerin üstünde sır üstü altın yaldız süsleme görülmektedir. Yüzeyde kullanılan altın yaldızlı süslemeler hepsi birbirinin aynı gibi görünse de aslında birbirinden farklı olarak tasarlanmıştır. Dikkatle bakılınca birkaç kompozisyon göze çarpar. Ancak yaldızlı süslemelerde çok fazla bozulma olduğundan kompozisyonlar arasındaki farklar pek anlaşılamiyor. Hemen hemen hepsi merkezi kompozisyonludur. Rumi, ortabağ, palmet motiflerinin birbirine geçme sonucu dengeli bir kompozisyon oluşturulmuştur (Şekil 18a, 20), (Resim 62-63).

Altıgen çini kaplamalar; rumi kıvrımları içine alınan motiflerin nöbetleşe kullanıldığı ince bir bordürle çevrelenmektedir. 14 cm genişliğinde olan bordürde motifler boyuna sıralanmıştır. Bordür kompozisyonu bir ortabağ ile başlayıp, rumi dallarının alttan

ve üstten geçerek bağlaç görevi yapan ortabağın içinden de geçerek tekrar etmesiyle oluşturulmuştur. Bordür zemini koyu mavi, rumiler beyaz ve firuze olup birbirinin altından üstünden geçerek devam etmektedir. Karşılıklı beyaz rumilerin oluşturduğu boşluk, lacivert ile renklendirilmiştir. Firuze rumi saplarının birleştiği noktaya dört yapraklı bir çiçek yerleştirilmiştir. Osmanlı süslemelerinde pek görülmeyen veya tercih edilmeyen bu çiçek motifi sarı renkli ve kırmızı konturludur. Motiflerde konturlar siyahtır (resim 64). Yan eyvanların duvarlarının bütün çini süslemeleri aynıdır. Sadece yazılar farklıdır. Yazıların altından geçen rumili kompozisyon da aynıdır (Şekil 09d).

Bu bordürlerin üzerinde lacivert zemin üzerine kıvrık rumi dalları arasına beyaz renkli sırlı birer yazı bordürü yerleştirilmiştir. Bu bordür 45cm. genişliğindedir ve pencere lentolarını dolaşmaktadır. Bu bordürün kompozisyon anlayışı ana eyvanındaki duvar bordürleri ile benzerdir. Yine bordür başlangıcı yarım yuvarlak formu kartuş ile başlamaktadır. Bu yarım kartuş içinde merkezi bir kompozisyon yer almaktadır. Mavi zemin üzerine, beyaz, firuze ve sarı rumi ve ortabağların birbirine geçme yapması ile kompozisyon oluşmuştur. İki kartuş arasında oluşan boşluklarda hatayi motifinden bir kompozisyon yer almaktadır. Lacivert zemin üzerine, firuze dallar mavi, beyaz ve sarıdan oluşan hatayi, yaprak motifleri kullanılmıştır. Bordürün üst dışta kalan kenarı palmet formuna dendanlıdır. Tezhip sanatında kullanılan tığ başlığını andırmaktadır. Bordüre özel bir etki katmıştır. Lacivert zemin üzerine beyaz celi sülüs yazı sarı ile sınırlandırılan bir kartuş içine yerleştirilmiştir. Sarı kartuş konturu yer yer kırmızı ve siyahla renklendirilmiştir. Bu yazılı bordürün zemininde, rumili spiral kıvrık dallarla oluşan ve tekrar eden bir kompozisyon yer almaktadır. Bordür zemini lacivert, yazılar beyaz ve sarı, konturları siyah, yalın ve dilimli rumiler firuze, rumi içleri sarı, konturları ise siyah ile renklendirilmiştir (Resim 65-66-67).

Yan eyvanların kemerinde ve duvarındaki yazı yaklaşık 37 x (650 + 560 + 650 cm) uzunluğundadır ve içeriği şöyledir:

Yan eyvanların kemerlerinde: “Bi’smi’llâhi’r-rahim Kul hüva ‘llâhü ehad Allahü’s- samed lem yelid ve lem yûled ve lem yekün lehû küfüven ahad sadaka’llâhü” (Tüfekçioğlu 2001: 151).

Batı yönündeki eyvan duvarındaki yazının içeriği de şöyledir: “Bi’smi’llâhi’r-rahîm an Ebî Hureyrete radiya’llâhü anhü ennehû kâle kale Rasûlu’llâhü’şalla’llâhü ve sellem men kâne yü’minü bi’llâhi ve’l-yevmi’l-âhiri/fela yü’zi cârahû ve men kâne yü’minü bi’llâhi ve’l-yevmi’l âhiri /fe’l –yekul hayran ev li-yesmut el- hayru bi-temâmihî sadaka Rasûlu’llâh/ ruviye an Ebi Şureyhi’l-Kabî ennehû kâle kâle Rasûlu’llâhi’şalla’llâhü aleyhi ve selem men kâne yü’minü bi’llâhi ve’l-yevmi’l-âhiri fe/lyükrim dayfehû câizetühû yevmün ve leyletün ve’d-diyâfetü selâsetü eyyâmin fe-mâ ba de zâlike fe-hüve sadakatün el-hayru bi-tamâmihî sadaka Rasûlu’llâh ruviye an Rasûlu’llâhi’şalla’llâhü ve sellem” (Tüfekçioğlu 2001: 151).

Doğu yönündeki eyvan duvarındaki yazıda şöyledir: “men tasaddaka bi- adli temratin min kesbin tayibin ve lâ yakbelu’llâhü illâ’t-tayyibe fe-inna’llâhe te’ala yetekabeluhâ bi- yemînihî sümme yurbîha li-sâhibihî kemâ yurabbî akadüküm filvehû hattâ tekûne misle’l-cebeli sadaka Rasûlu’llâh ve kâle /aleyhi’s-selâm fi’l-cenneti kaşran min lü’lün lâ yedhulühâ illâ şehîden/ ve imâme âdilîn ve kâle’n-Nebiyü ‘aleyhi’s-selâm el-muksitüne ‘alâ menâbîri’l-lü’lûi yevme’l-kıyâmeti ve kale’n Nebiyü ‘aleyhi’s-selâm men at’ ame/ câi’an felehu’l-cennetü ve men sekâ atsânen kafiran fe lehu’l-cennetü kâle’n-Nebiyü ‘aleyhi’s-selâm men kale la ilahe illa’llâh dehale’l-cennete sadaka Rasûlu’llâh ed-dünyâ sâ atün fe’c alhâ tâ aten” (Tüfekçioğlu 2001: 151-152).

Celi yazıların anlamı şöyledir;

Yan eyvanların kemerlerinde: “De ki: O Allah birdir. Allah sameddir. Doğurmamış, doğrulmamıştır. O’nun hiçbir dengi yoktur” (Tüfekçioğlu 2001: 152).

Doğu yönündeki eyvan duvarında; “çok bağışlayıcı ve merhamet edici olan Allah’ın adıyla. Ebü hureyyra-Allah ondan hoşnut olsun-Peygamber Efendimiz’in şöyle buyurduğunu söylemiştir: Allah’a ve ahiret gününe inanan kimse komşusuna eziyet vermesin. Allah’a ve ahiret gününe inanan kimse güzel söz söylesin ya da sussun. Allah’ın Rasulu doğru söyledi. Şureyhu’l-Ka’bi’den rivayet edildiğine göre Rasülullah Efendimiz şöyle buyurdu: Allah’a ve ahiret gününe inanan kimse misafirine ikram etsin. Onun süresi bir gün ve gecedir. Misafirlük üç gündür. Bundan fazlası ise sadakadır. Rasülullah doğru söyledi. Peygamberimizden rivayet edilmiştir ki:” (Tüfekçioğlu 2001: 152).

Batı eyvan duvarında: “kim helal kazancından bir çuval hurma tasadduk ederse Allah onu kabul eder. Çünkü O, ancak helal ve temiz olanı kabul eder, sonra onu sahibi için sizden birinizin tayını büyüttüğü gibi büyütür. Allah’ın rasulü doğru söyledi. Yine o şöyle buyurdu: Cennet’te inciden bir köşk vardır. Oraya ancak şehitler ve adaletli devlet başkanları girerler. Peygamberimiz yine şöyle buyurdu: Adaletli davrananlar kıyamet günü, inciden minberler üzerindedirler. Yine Rasülullah Efendimiz buyurdu ki: Aç olan kimseyi doyuran Cennet’tedir. Susamış kimseye su verenler cennet’tedir; çıplak kimseyi giydiren kişi de cennet’tedir; kim bir kâfiri öldürürse o da Cennet’tedir. Peygamberimiz şöyle buyurdu: “Allah’tan başka ilah yoktur” sözünü söyleyen kimse Cennet’e girer. Rasülullah doğru söyledi. Dünya gelip geçen bir zamandır. Öyleyse orada itaat ve ibadet ediniz” (Tüfekçioğlu 2001: 152).

Bu yazıların hepsi Hadis-i Şerif olup fakire yardım, aç doyurmak, giydirmek, sadaka vermek ve hayır işlemenin önemi hakkındadır (Ayverdi 1972: 60).

KATALOG NO	: 4 / Ana Eyvan Tabhaneleri
RESİM NO	: 68-73
ŞEKİL	: 09d, 20, 24
İNCELEME TARİHİ	: 27.07.2009
YAPIDAKİ YERİ	: Mihrap batı ve doğusunda yer almaktadır.
MEVCUT DURUMU	: Özgün
TEKNİK	: Renkli sır tekniği, tek renk sırlı üz çini
SÜSLEME	: Bitkisel, geometrik, yazılı
ÇİNİLERİN GENEL ÖZELLİKLER:	

Tabhane odaları tek pencere ve kapıya sahip birer tarafı alçı ve diğer kısımları 200 cm yüksekliğinde altıgen çinilerle süslüdür (Şekil 20), (Resim 68-69).

Duvar yüzeylerindeki altıgen firuze çinilerin, araları üçgen siyah çinilerle doldurulmuştur. Altıgen çini kaplamalar 14 cm genişliğinde bir bordürle çevrelenmektedir. Yan eyvan duvarlarında kullanılan kompozisyonun aynısıdır. Bu bordürde motifler boyuna sıralanmıştır. Bordürün kompozisyonu bir palmet ile başlayıp, rumi dallarının alttan ve üstten geçerek bağlaç görevi yapan palmet içinden de geçerek tekrar etmesiyle oluşturulmuştur. Bordürün zemini koyu mavi, rumiler beyaz ve firuze olup birbirinin altından üstünden geçerek devam etmektedir. Karşılıklı beyaz rumilerin oluşturduğu boşluk lacivert ile renklendirilmiştir. Firuze rumi saplarının birleştiği noktaya dört yapraklı bir çiçek yerleştirilmiştir. Bu çiçek motifi beyazı renklidir ve motiflerin konturları siyahtır (Şekil 09d), (Resim 70).

Bu odaların pencere ve kapıları üzerlerindeki mavi zemin üzerine beyaz, firuze, siyah renkler kullanılarak yazılarla donatılmıştır. Bu yazılı pencere ve kapı alınlıklarının zemininde, rumili spiral kıvrık dallarla oluşan ve tekrar eden bir kompozisyon yer almaktadır. Alınlık zemini lacivert, yazılar beyaz, konturları siyah, yalın ve dilimli rumiler firuze, rumi içleri beyaz, konturları ise siyah ile renklendirilmiştir. Kapı ve pencere alınlık

yazılarının her ikisi de aynıdır (Şekil 24), (Resim 71). Her iki odada aynı yazı kullanılmıştır. Yazılar kufi ile celi sülüsün beraber kullanılması ile meydana gelmiştir. 35x70 cm uzunluğundaki (Tüfekçioğlu 2001: 154-155) kapı ve alınlık yazısı şöyledir:

1- “Tevekkülî alâ hâalikî”

2 -“În imâret tâ ebed ma’ mûr bâd şâhıbeş ber- düşmenân manşûr bâd”

3-“her k îñ devlet nahvâhed pâyidâr dâimâ ebed zi cihân makhûr bâd”

Anlamı; “Tevekkülüm beni yaratanadır. Bu imaret ebedi olarak mamur kalsın; onun sahibi, düşmanlarının üzerine daima muzaffer olsun; her kim bu devletin sonsuza kadar payidar olmaması hakkında beddua ederse dünyada kahr ve perişan olsun” (Tüfekçioğlu 2001: 154-155) şeklindedir. Çelebi Mehmet geçirilen tehlikeleri hatırlatmak ve elbirliğinin önemini anlatmak için her iki odaya aynı yazıları yazdırmıştır.

Yine ocaklık karşısındaki duvarın ortasında yer alan dolabın sivri kemer alınlığında çini süslemeler yer almaktadır ve ½ kompozisyonludur. Sivri kemerin alınlık kompozisyonu büyük bir ortabağdan başlamaktadır. Ortağbağın içinden geçen beyaz hurde ve sencide rumiler, zemine kıvrımlar halinde dağılmıştır. Ortağbağın ortasında şakayık motifi yer almaktadır. Rumilerin altından geçen firuze kıvrık dallar, yaprak ve çiçek motifleri bütün yüzeye yayılarak kompozisyonu hareketlendirerek dinamik görünmesini sağlamıştır. Alınlık zemini mavi, hurde rumiler beyaz, hurdelen bölüm lacivert ve açık yeşil ile renklendirilmiştir. Her iki tabhanenin çini süslemesi de aynıdır (Resim 72-73).

KATALOG NO	: 5 / Müezzin Mahfilleri
RESİM NO	: 74-94
ŞEKİL	: 10f, 11a, 12, 13, 14, 15, 16, 18b, 21
İNCELEME TARİHİ	: 27.07.2009
YAPIDAKİ YERİ	: Harimin kuzey bölümünde, simetrik yerleştirilmiş iki müezzin mahfili bulunmaktadır.
MEVCUT DURUMU	: Özgün
TEKNİK	: Renkli sır tekniği, çini mozaik tekniği, tek renk sırlı düz ve yaldızlı çini (Sır Üstü Tekniği)
SÜSLEME	: Bitkisel, geometrik, yazılı

ÇİNİLERİN GENEL ÖZELLİKLER:

Harimin kuzey bölümünde, simetrik yerleştirilmiş iki müezzin mahfili bulunmaktadır. Bu mahfillerin içi çini ile kaplıdır (Resim 74-75-76).

Müezzin mahfillerinin dışı renkli sır tekniğinde iki bordürle çevrelenmiştir. Bu bordürler, hünkâr mahfilinin ön avlusunda bulunan, altıgen formlu çinileri çevreleyen bordürle aynıdır. Bordür, koyu mavi zeminli olup, iki farklı büyüklükte kartuşun tekrar etmesinden oluşmaktadır (Resim 77). Bordürün içinden geçen su ve kartuş dolgusu altın yaldızlı ve kırmızı konturludur. Geniş kartuşun içinde rumi, daha dar kartuşun içinde dört yapraklı çiçek motifi yer almaktadır. Geniş kartuşun içindeki kompozisyonu ortada beyaz dolgulu bir çiçek ile başlayıp, iki yöne rumi dallarının alttan ve üstten geçerek bağlaç görevi yapan palmet içinden de geçerek tekrar etmesiyle oluşturulmuştur. Bordürün zemini koyu mavi, rumiler beyaz ve firuze olup birbirinin altından üstünden geçerek devam etmektedir. Karşılıklı beyaz ve firuze rumilerin oluşturduğu boşluk lacivert ile renklendirilmiştir. Firuze ve beyaz rumi içleri altın yaldızlı ve kırmızı konturlu dendanlarla renklendirilmiştir. Motiflerin konturları siyahtır. Dar kartuşun zemini laciverttir. Kartuşun içindeki çiçeğin, dört yaprağı firuze, yaprak damarı kırmızı, çiçek beyaz, göbeği mavi ile renklendirilmiştir. Çiçek ve yapraklar siyah konturludur. İki kartuş

arasında oluşan yüzeyde üç palmet motifinin birleşiminden oluşan küçük bir kompozisyon yer almaktadır. Palmetler beyaz, boşlukları lacivert konturları siyah ile renklendirilmiştir (Şekil 10f).

Üçüncü bordür, hünkâr mahfilini çevreleyen bordürün aşağı uzanması ile meydana gelmiş olup “La ilâhe illallâh” (Tüfekçioğlu 2001: 154–155) ibaresini görüyoruz.

Mahfiller birer Bursa kemeri ile harime açılmaktadır. Mahfilin kemeri, lacivert zemin üzerine palmet ve çiçek motiflerinin nöbetleşe kullanıldığı ve rumilerle girift olarak işlendiği iki ince bordürle çevrelenmektedir. Bu bordürler kemerin köşebendini ve kemer üzerindeki kitabeyi de çevrelemektedir. Bu bordürler de hünkâr mahfilin Bursa kemerlerini çevreleyen bordürlerle hemen hemen aynıdır. Birinci bordür iç bükey yüzeyli olup, enlemesine bir kompozisyon şekline sahiptir. Mavi zemin üzerine beyaz ve firuze palmet motiflerinin birbirine geçmesinden oluşmuştur. Palmetlerin içinde kırmızı, konturlarında siyah renk kullanılmıştır (Şekil 11a).

İkinci bordür; kemer üzerindeki yazı frizini ve köşebentleri çerçeveleyerek devam etmektedir. Bordürde rumi ve bitkisel motiflerinden oluşan bir kompozisyon vardır. Mavi zemin üzerine sencide rumiler “S” kıvrımlar oluşturarak devam etmektedir. Rumilerin altında çiçek ve yaprak motifleri kıvrımlar oluşturarak geçmektedir. Rumiler sarı, içleri ise lacivert renklidir. Bitkisel süsleme dalları firuze, çiçek motifi beyaz, lacivert ve sarı, konturları siyah ile renklendirilmiştir.

Müezzin Mahfillerin Bursa kemerleri üzerinde; yatay dikdörtgen firuze zemin üzerine beyaz renkli sırlı ayet kitabesi bulunmaktadır. Kitabeler şöyledir:

Batı yönündeki mahfilin Bursa kemeri üzerinde; “Ya eyyüha’nnâsü’zkürû ni mete’llahi ‘aleyküm hel him hâlikın gayru’llâhi yeryuzuküm mine’s-semâi ve’l-ardı lâ ilâhe illâ hüve fe-ennâ yü’fekûn”.

Bursa kemerinde: “Lâ şerafe a’lâ mine’l-İslâm/lâ’ızze illâ bi-tâ ati’llâh”

Doğu yönündeki mahfilin Bursa kemeri üzerinde, “Kâle’l-hamdü li’llâhi’llezi sadakanâ ve dehû ve evrasenâ’l-arda netebevveü mine’l-cenneti haysü neşâü ve ni me ecru’l-âmilin sadaka’llâhü’l-azim” (Tüfekçioğlu 2001: 154–155).

Anlamları;

Batı yönündeki mahfil: “Ey insanlar! Allah’ın size olan minnetini hatırlayın; Allah’tan başka size gökten ve yerden rızık verecek bir yaratıcı var mı? O’ndan başka ilah yoktur. Nasıl oluyor da (tevhiden küfre) çevriliyorsunuz?”

Bursa kemerinde: “İslam’dan daha üstün bir şeref yoktur. İzzet ancak Allah’a itaatedir”.

Doğu yönündeki mahfil: “Onlar: Bize verdiği sözde sadık olan ve bizi dilediğimiz yerinde oturacağımız bu cennet yurduna varis kılan Allah’a hamd olsun. İyi amellerde bulunanların mükâfatı ne güzelmiş derler” (Tüfekçioğlu 2001: 154–155).

Müezzin mahfillerin, Bursa kemerlerinin dış köşebenti ½ kompozisyonludur. Büyük bir palmet form içinde rumi grubundan motiflerin yüzeye dengeli bir şekilde yerleştirilmesinden oluşmaktadır. Sarı palmet motifi çizgisel hatlarla tasarlanmıştır. Palmetin içinde ve dışında, firuze hurde rumili kompozisyon yer almaktadır. Firuze rumili kompozisyon içinde de beyaz dilimli rumili kompozisyon yer almaktadır. Kemer içinde kalan köşelikler ve bordürler de yine aynı kompozisyonla bezenmiştir.

Bursa Kemerlerinin kompozisyonu şöyledir: kemer, üç sıra mukarnaslı konsollara dayanır ve konsollar üç boyutludur. Renkli sır tekniğinde yapılmış olup mavi, sarı, firuze, yeşil, beyaz ve siyah renklerde penç ve hatayilerle bezenmiştir. Konsolların oluşturduğu

boşluklar altın yıldızlıdır. Mukarnaların altında iki niş yer almaktadır. Sivri kemerli olan nişler renkli sır tekniğinde yapılmıştır. Her iki nişin süslemesi ve renklendirmesi aynıdır. Simetrik olarak rumiler ve rumilerden gelişen düğümler ile palmetler üç dilimli bir niş içine alınmıştır. Nişin zemini mavi, motifler ise firuze, altın yıldız, lacivert, beyaz ve siyah ile renklendirilmiştir. Nişler üç iplik geometrik bir bordürle çevrelenmiştir. Bordür zemini lacivert, iplikler sarı, yeşil ve mavi renklidir. Kemerin içi de yalın ve kanatlı rumilerle kıvrım dallardan ve bu dalların oluşturduğu palmetlerden bir kompozisyon oluşturulmuştur. Kompozisyon firuze ve beyaz simetrik duruşlu rumilerin birbirine geçme yapması ile tekrar etmektedir. Zemini koyu mavi, motifler firuze, beyaz, altın yıldız, yeşil, kırmızı ve siyah ile renklendirilmiştir. Bu kompozisyonun üzerinde dikdörtgen bir yazı kuşağı yer almaktadır. Zemini koyu mavi olan bu yazı, beyaz renkli olup, yazının altında kıvrım dallı bir kompozisyon oluşturulmuştur. Bursa kemerinin tam ortasında çini mozaik tekniğinde yapılmış bir kompozisyon yer almaktadır. Bu kompozisyon kemer içindeki renkli sır tekniğinde yapılmış kompozisyonun aynısıdır. Çini mozaik tekniği, burada çok başarılı bir şekilde uygulanmıştır (Şekil 12-13-14), (Resim 78-79-80).

Müezzin mahfilinin üç duvarı da tavana kadar renkli sır tekniğinde ve altıgen tek renk düz çinilerle kaplanmıştır. Üç yöne doğru yazı kuşağı duvarı ikiye bölmüştür. Alt bölmede tek renk altıgen çiniler yer almaktadır. 200 cm yüksekliğe kadar yeşil renkli sırlı altıgen çinilerle pencerelerin üst seviyesine kadar kaplanmıştır ve bu koyu yeşil altıgen çinilerin üzerinde altın yıldız süsleme yer almaktadır (Şekil 18b), (Resim 81-82).

Çini kaplamaları çevreleyen bordürler, çok renkli sır tekniğinde olup, çiçek ve palmet motiflerinin nöbetleşe kullanılarak, rumilere girift olarak işlendiği bir kompozisyona sahiptir. Bu bordür, hünkâr mahfilin ön bölümünde ve müezzin dış cephesinde kullanılmıştır. Bu bordürün üzerinde, kalın bir yazı kuşağı yer almaktadır (Resim 83-84-85-86). Yazılı bordür renkli sır tekniğindedir. Celi sülüs ve kufi yazı, bordür içinde paftalara ayrılmıştır. Paftalar birer yuvarlak yazı madalyonu ile birbirine bağlanmıştır. Yazı bordür zemini koyu mavi, paftalar altın yıldız, celi yazı, beyaz, kufi yazı altın yıldız, yazı altından geçen rumili ve kıvrık dallı süsleme firuze ile renklendirilmiştir. İki pafta arasında oluşan boşluk lacivert, motifler beyaz ve firuze renklidir. Bordürdeki yazılar şöyledir:

Batı yönündeki mahfilin içinde sağdan itibaren: “Yâ gufrân yâ burhân ya sultân (kûfî yazı) li-sâhibihî es-sa ade ve’s-selame ve tulü’l-umri mâ yüeyyidü temâmehü (celi sülüs) ey kible-i sa’âdet vey ka ‘be-i safâ (tam madalyonda) ya gufrân yâ burhân ya sultân yâ hannân yâ mennân yâ deyyân (kûfî yazı) ve izzün dâimün lâ zelle fihi ve ikbâlün ilâ dari’l-kıyâmeti (celi sülüs) cây-ı hûşî vü be-tarik nîst hîc câ (madalyonda) ya gufrân yâ burhân ya sultân yâ hannân yâ mennân yâ deyyân (kûfî) li-sâhibihî es-sa ade ve ‘s-selâme ve tülü’l-umri mâ yüeyyidü temâmehü (celi sülüs) her tâk ez revâk-ı tû çerh-ı zemîn nebât (madalyonda) ya gufrân yâ burhân ya sultân yâ hannân yâ mennân yâ deyyân (kufî) ve izzün dâimün lâ zelle fihi ve ikbâlün ilâ dâri’l-kıyâmeti (celi sülüs) her çeşm ez nûs-i ebnâ-i tü cam-ı cihân-nümâ lev (madalyonda) ya gufrân yâ burhân ya sultân yâ hannân yâ mennân yâ deyyân kûfî yazı) ve izzün dâimün lâ zelle fihi ve ikbâlün ilâ dari’l-kıyâmeti (celi sülüs) beseti’l- ibâlü en inşakkati’s-semâ (yarım madalyonda) yâ hannân yâ mennân yâ deyyân.”

Doğu yönündeki mahfilin içinde: “(yarım madalyonda) yâ hannân yâ mennân yâ deyyân (kufî) li-sâhibihî es-sa ade ve’s-selame ve tulü’l-umri mâ yüeyyidü temâmehü (celi sülüs) ba de ez hezâr sâl be-nâm-ı zühâl resed (madalyonda) ya gufrân yâ burhân ya sultân yâ hannân yâ mennân yâ deyyân (kûfî) ve izzün dâimün lâ zelle fihi ve ikbâlün ilâ dari’l-kıyâmeti (celi sülüs) ger be-insân zi-kasr-ı tü sengî küned rehâ (madalyonda) ya gufrân yâ burhân ya sultân yâ hannân yâ mennân yâ deyyân (kûfî), (madalyonda) ya gufrân yâ burhân ya sultân yâ hannân yâ mennân yâ deyyân (kûfî) li-sâhibihî es-sa âde ve’s-selâme ve tülü’l-umri mâ yüeyyidü temâmehü (celi sülüs) hurşîd-i zerrevâr eger yafî me âl (madalyonda) ya gufrân yâ burhân ya sultân yâ hannân yâ mennân yâ deyyân (kûfî) ve izzün dâimün lâ zelle fihi ve ikbâlün ilâ dari’l-kıyâmeti (celi sülüs) hud-i beraber vezn-i tu der-efkened ebr-i heva (madalyonda) ya gufrân yâ burhân ya sultân yâ hannân yâ mennân yâ deyyân (kûfî li-sâhibihî es-sa âde ve’s-selâme ve tülü’l-umri mâ yüeyyidü temâmehü (celi sülüs) gerdun-i bela cevred ebed ber-kitabiş (madalyonda) ya gufrân yâ burhân ya sultân yâ hannân yâ mennân yâ deyyân (kûfî) ve izzün dâimün lâ zelle fihi ve ikbâlün ilâ dari’l-kıyâmeti (celi sülüs) bahr-i bergerde dame leke’l-izzü ve’l-beka (yarım madalyonda) ya gufrân yâ burhân ya sultân” (Tüfekçioğlu 2001: 154-155).

Anlamları:

Batı mahfilin: “madalyonlarda esma-i Hüsna ibareleri vardır. Kufilerde şu beyit tekrarlanmaktadır. Mutluluk, huzur, hayat boyunca Allah’tan desteklenmiş uzun bir ömür, içinde boyun eğme ve aşağılık bulunmayan sürekli bir izzet ile kıyamete kadar bahtiyarlık (bu eserin) sahibine olsun”.

(Celi sülüs yazılarda ise:) “Ey mutluluk kiblesi ve ey safa kabesi! / hoş bir yersin, başka hiçbir yere yol yoktur/ senin revakındaki her kemer, dünyada yeşeren bir bitkidir/ Senin binalarında gök kuşağından oluşan her göz, dünyayı gösteren bir kristaldir / Kapıya helal getirecek şey, temele ait değildir. / Dağlar yayılsa veyahut gökler yarılsa da”.

Doğu mahfilin: “Kemerde, madalyonda ve kufi satırlarda; sağ mahfildeki yazıların aynısı tekrar etmektedir.”

(Celi sülüs yazılarda:) “Binlerce yıl sonra Zühal’in ismine ulaşılır./ Eğer insana senin sarayında bir taş serbest bırakılırsa / zerrelere dönüşen güneş eğer mecal bulursa / kafadaki miğfer senin ölçünü buluta ve havaya koyar. / bela yumağı, Kitab’ın kapsamında ebedi olarak dolaşır./ tersine dönmüş deniz (maviliğinden dolayı sema), izzet ve beka senin için daim olsun” (Tüfekçioğlu 2001: 154-155).

Mahfilin, altıgen çinilerinin ve bordürlerinin üzerinde kalan duvarlar, tavana kadar renkli sır tekniğinden yapılmış, altıgen formlu levha çinilerle kaplanmıştır. Girift olarak koyu mavi zemin üzerine, firuze, altın yıldız ve beyaz renkerle, palmet ve rumi motifleriyle bezenmiştir. Koyu mavi zemin üzerine altı köşeli bir yıldızın uçlarından gelişen, beyaz ve firuze geçme dallar birbirleriyle kesişerek uçlarında küçük rumilerle bir nokta etrafında birleşirler. Lacivert zeminli yıldızların ortasına altın yıldız ile renklendirilmiş bir penç yerleştirilmiştir (Şekil 15), (Resim 87-88).

Mahfillerin tavanları, çini mozaik tekniğinde yapılmış çinilerle bezenmiştir. Bu, çini mozaik bezemenin kompozisyonu, giriş eyvanındaki renkli sır tekniğinde yapılmış, madalyona benzer bir kompozisyona sahiptir. Renklendirme farklılık göstermektedir. Kare şeklindeki tavanın tam ortasında, lacivert renkte zemin üstüne firuze, beyaz ve sarı çinilerden kesilmiş ince şeritlerle girift bir örgü yapılmıştır. Sarı çiniler sonradan altın yıldızlarla kaplanmıştır. Bu örgüyü teşkil eden, mavi saplardan altı palmet, beyaz saplardan karşılıklı çifte hurde rumiler, sarı saplardan da yine köşelere doğru çifte hurde rumiler çıkmaktadır. Bu sarı, beyaz ve firuze kollar madalyon şeklindeki yüzeye dengeli bir şekilde yerleştirilmiştir. Madalyonun zemini koyu mavi, rumi, palmetler ve bağlı bulunduğu sapsar beyaz, sarı ve firuze renklidir. Firuze palmetlerin hurdeleri kırmızı, beyaz ve sarı rumilerin hurdeleri yeşil ile renklendirilmiştir. Madalyonun etrafında, rumi ve palmet motiflerinin nöbetleşe kullanımıyla oluşturulan, girift bitkisel kompozisyonun işlendiği, bir bordür görülmektedir. Bordür zemini mavi, motifler firuze, beyaz, sarı, yeşil ve siyah ile renklendirilmiştir (Resim 89-90-91-92).

Tavanın tam köşelerinde ise çifte çatal şeklinde birleşmiş, altın yıldız hurde rumilerin içine, ortadaki örgü motifine doğru yönelmiş, beyaz renkte iri hatayi motifi yerleştirilmiştir. İçlerindeki bölümlere tatlı yeşil çiniler ve kırmızı renkte macuna benzeyen madde sürülmüştür. Hatayilerin sapsarı firuze renkli olup, beyaz renkte penç ve çiçek motifleri ile yüzeye dengeli bir şekilde yerleştirilmiştir. Beyaz penç ve çiçek motiflerinin içleri yeşil ve kırmızı renklidir. Altın yıldızlı hurde rumiler de firuze ve beyaz şeritlerin altından ve üstünden geçerek, yüzeye dağılımı gerçekleştirilmiştir. Altın yıldızlı hurde rumilerin hurdeleri, yeşil, firuze ve mavi ile renklendirilmiştir. Yine köşede altın yıldızlı ve firuze dallar altından, üstünden beyaz bir şerit kesilmiş ve yerleştirilmiştir. Tavanın en dışında ise dar şeritli, boylamasına bir bordür yer almaktadır. Bu bordürde, hünkâr mahfilinin ve yine müezzin mahfilinin Bursa kemerlerinin etrafını çevreleyen bordürle benzer özellikler göstermektedir. Kompozisyon kurgusunun benzemesine rağmen motif ve renklendirmede farklılıklar kendini göstermektedir. Bordürün kompozisyonu şöyledir: Bordürde hurde rumi ve hatayi grubundan motifler ve çiçek motiflerinden oluşan bir kompozisyon vardır. Mavi zeminin üzerinde sencide rumiler S kıvrımlar oluşturarak devam etmektedir. Rumilerin altında çiçek ve yaprak motifleri kıvrımlar oluşturarak geçmektedir. Rumiler altın yıldız, içleri yeşil renklidir. Bitkisel süsleme dalları firuze,

çiçek motifi beyaz, kırmızı ve yeşil ile renklendirilmiştir. Bu çini mozaik bordürden sonra ikinci bir bordür yer almaktadır. Renkli sır tekniğinde yapılan bordür Bursa kemerlerinin etrafını çevreleyen bordürün aynısıdır. Bordür, iç bükey yüzeyli olup enlemesine bir kompozisyon şekline sahiptir. Mavi zeminin üzerine beyaz ve firuze palmet motiflerinin birbirine geçmesinden oluşmuştur. Palmetlerin içinde kırmızı, konturlarında ise siyah renk kullanılmıştır.

Müezzin mahfillerin, pencere tavanları da çini mozaik tekniğindedir. Kare şeklindeki tavanın tam ortasında lacivert renkte çini zemin üstüne firuze ve sarı çinilerden kesilmiş ince şeritlerle girift bir örgü yapılmıştır (Resim 93-94). Sarı çiniler sonradan altın yıldızlarla kaplanmıştır. Bu örgüyü teşkil eden mavi saplardan dört palmet, sarı saplardan ise köşelere doğru çifte rumiler çıkmaktadır. Tam köşelerde ise bu çifte çatal şeklinde birleşmiş rumilerin içine ortadaki örgü motifine doğru yönelmiş beyaz renkte iri hatayiler 15. yy.a has bir motif olarak katılmıştır. İçlerindeki bölümlere tatlı yeşil çiniler ve kırmızı renkte macuna benzeyen madde sürülmüştür. Hatayilerin sapsarı firuze renkli olup, sarı renkte iri rumilerin sapsarı ile tam köşelerde birer ilmek yapacak şekilde birleşirler. Ayrıca bunlardan iki tarafa doğru çıkan firuze sapsarı beyaz bir rozet taşıyarak, orta örgünün mavi palmeti ile bağlanmaktadır. Bu beyaz rozetin içinde aynı şekilde kırmızı ve yeşil dolgular vardır. Tamamen bitkisel motiflerle teşkil edilmesi de Selçuklu Sanatı'ndan ayrılan bir özelliktir. Örneklerin kıvrımları çok daha yumuşak ve detaylıdır (Yetkin 1986a: 203–204), (Şekil 16).

Bordür ise yuvarlak dilimli uzun kartuşların sıralanmasından oluşmaktadır. Köşe kartuşlarında, lacivert zeminli, firuze renkli bir dal üzerinde kırmızı benekli beyaz rozetler ve küçük yaprakçıkların sıralandığı bir kompozisyon görülmektedir. Köşe kartuşlarında bir örgü motifi ile yapılan dönüşler çok başarılıdır. Kenarlara rastlayan kartuşlar ise yine lacivert zemin üstüne beyaz nesih yazı ile “velailahiillallah” “vallahuekber” “süphanallah” “velhamdüllah” yazılmıştır. Altın yıldızlı sarı rumili kıvrık bir dal yazıya zemin dolgusu olarak katılmıştır (Yetkin 1986a: 203–204).

KATALOG NO	: 6/Giriş Eyvanı Duvarları
RESİM NO	:95-99
ŞEKİL	:09d, 17, 21
İNCELEME TARİHİ	: 27.07.2009
YAPIDAKİ YERİ	: Taç kapıdan harime geçişi sağlayan eyvanın doğu ve batı duvarı,
MEVCUT DURUMU	: Orijinal
TEKNİK	: Renkli Sır, Tek renk Sırlı Düz Çini
SÜSLEME	: Bitkisel, geometrik, yazılı

ÇİNİLERİN GENEL ÖZELLİKLER:

Yeşil Cami'nin taç kapısından sofaya girişi sağlayan karanlık, dar dehlizin duvarları koyu yeşil altıgen çini levhalarla kaplanmıştır (Şekil 21). 350 cm yüksekliğindeki bu çini kaplamaların yer aldığı doğu ve batı duvarlarına üstte birer rozet yerleştirilmiştir. 1 m çapındaki rozetler renkli sır tekniğinden kare plakalar üzerine yapılmış ve kenarları yuvarlatılmıştır (Resim 95-96-97-98-99). Rozetlerdeki motifler mavi zemin üzerine firuze, beyaz, sarı mangan moru ve siyah ile renklendirilmiştir. Kompozisyonun merkezinde stilize bir çiçek motifi yer almaktadır. Çiçek motifinin kolları arasından çıkan kıvrık dallar merkezi simetrik olarak yerleşmekte ve her kıvrık dal bir rumi veya bir palmet motifleriyle sonlanmaktadır. Rozetlerin merkezindeki bu oldukça girift bitkisel kompozisyon, inci dizisi dar bir bordürle çevrenmektedir. Bordür zemini lacivert, inci taneler beyaz ile renklendirilmiştir. İnci taneli bordürden sonra, en dışta rumi ve palmet motiflerini nöbetleşe kullanımıyla oluşturulan girift bitkisel kompozisyonun işlendiği bir bordür görülmektedir. Bordür zemini mavi, motifler firuze, beyaz, lacivert ve siyah ile renklendirilmiştir (Şekil 17).

Altıgen çiniler, altan ve üstten iki bordürle çevrenmektedir. 14 cm genişliğinde olan bordürde, motifler boyuna sıralanmıştır. Bordürün kompozisyonu, bir palmet ile başlayıp, rumi dallarının alttan ve üstten geçerek bağlaç görevi yapan palmetin içinden de

geçerek tekrar etmesiyle oluşturulmuştur. Bordürün zemini koyu mavi, rumileri beyaz ve firuze olup birbirinin altından üstünden geçerek devam etmektedir. Karşılıklı beyaz rumilerin oluşturduğu boşluk lacivert ile renklendirilmiştir. Firuze rumi saplarının birleştiği noktaya dört yapraklı bir çiçek yerleştirilmiştir. Osmanlı süslemelerinde pek görülmeyen veya tercih edilmeyen bu çiçek motifi sarı renkli ve kırmızı konturludur. Motiflerin konturları siyahtır. Bu bordür, yan eyvanlarda, tabhanelerde, hünkâr mahfilin yanında bulunan odalardaki bordür ile aynıdır. Bu bordürün üzerinde kalın bir bordür yer almaktadır. Lacivert zemin üzerine beyaz celi sülüs yazı yer almaktadır. Bu yazılı bordürün zemininde, rumili spiral kıvrık dallarla oluşan ve tekrar eden bir kompozisyon yer almaktadır. Bordürün zemini lacivert, yazılar beyaz ve konturları siyah, yalın ve dilimli rumiler firuze, konturları ise siyah ile renklendirilmiştir (Şekil 09d).

KATALOG NO	: 7/ Girişin Doğu ve Batısında Bulunan Tabhaneler
RESİM NO	: 100-106
ŞEKİL	: 09d, 21
İNCELEME TARİHİ	: 27.07.2009
YAPIDAKİ YERİ	: Yapının girişinin Doğu ve Batısında almaktadır.
MEVCUT DURUMU	: Orijinal
TEKNİK	: Renkli Sır Tekniği, Tek renk Sırlı Düz Çini
SÜSLEME	: Bitkisel, geometrik, yazılı

ÇİNİLERİN GENEL ÖZELLİKLER:

Girişin doğu ve batısında bulunan tabhaneler, duvarları tek pencereyi birer tarafı alçı ve diğer kısımları 150 cm yüksekliğinde, sade firuze renkli altıgençinilerle süslüdür (Şekil 21). Kapı ve pencere alınlıklarının çini süslemesi, ana eyvandaki tabhaneler ve yan eyvan duvarlarında kullanılan kompozisyonun aynıdır.

Duvar yüzeylerindeki altıgen çini kaplamalar 14 cm genişliğinde bir bordürle çevrelenmektedir. Bu bordürde motifler boyuna sıralanmıştır. Bordürün kompozisyonu bir palmet ile başlayıp, rumi dallarının altından ve üstünden geçerek bağlaç görevi yapan palmet içinden de geçerek tekrar etmesiyle oluşturulmuştur. Bordürün zemini koyu mavi, rumiler beyaz ve firuze olup, birbirinin altından üstünden geçerek devam etmektedir. Karşılıklı beyaz rumilerin oluşturduğu boşluk lacivert ile renklendirilmiştir. Firuze rumi saplarının birleştiği noktaya dört yapraklı bir çiçek yerleştirilmiştir. Bu çiçek motifi beyaz renklidir. Motiflerin konturları ise siyahtır (Şekil 09d).

Tabhanelerin pencere ve kapı üzerleri mavi zemin üzerine beyaz, firuze, siyah renkler kullanılarak yazılarla donatılmıştır. Bu yazılar da kubbeli sofanın batı ve doğusundaki tabhanelerde görülen yazıların aynıdır. Süsleme anlayışı aynı fakat renklendirmede farklılıklar görülmektedir. Bu yazılı pencere ve kapı alınlıklarının zemininde, rumili spiral kıvrık dallarla oluşan ve tekrar eden bir kompozisyon yer

almaktadır. Alınlık zemini lacivert, yazılar beyaz, konturları siyah, yalın ve dilimli rumiler firuze, rumi içleri sarı, konturları ise siyah ile renklendirilmiştir. Kapı ve pencere alınlık yazılarının her ikisi de aynıdır. Her iki tabhanede aynı yazı kullanılmıştır. Yazılar, kufi ile celi sülüsün beraber kullanılması ile meydana gelmiştir (Resim 101-102-103).

Girişteki doğudaki odanın alçı yüzeyli duvarında tek renk firuze, mavi, koyu yeşil çiniler yer almaktadır. Bu çiniler alçının içerisinde renk verici bir unsur olarak kullanılmıştır. Alçı süslemeli duvarın ortasında, sağ eyvana geçişi sağlayan küçük bir kapı üzerindeki alçı süsleme içinde firuze ve nefli yeşil çiniler kullanılmıştır. Kapı tek sıra mukarnastan oluşan bir bordürle çevrelenmiştir. Mukarnasları oluşturan yüzeylere firuze, mavi ve yeşil çiniler yerleştirilmiştir. Yine mukarnasın çevrelediği ve kapının üst bölümünde yer alan yüzeyde de çiniler görülmektedir. Geometrik geçmelerin oluşturduğu, sekiz kollu yıldız, altıgen dolgu ve ok başını anımsatan alçı formların içlerine çiniler yerleştirilmiştir. Tasarlanarak yerleştirilen çiniler, sekiz kollu yıldız nefli yeşil, altıgen dolgu firuze ve ok başını anımsatan formda firuze çinilerle renklendirilerek etkileyici bir yüzey oluşturulmuştur. Ortadaki kapının iki yanında küçük mihrabiye yer almaktadır. Bu mihrabiye'nin üst bölümünde kare yüzey içinde on kollu alçı yıldız formunun içinde ve yıldızların birleşme noktalarında çiniler kullanılmıştır (Resim 104-105-106).

Girişteki batıdaki odanın alçı yüzeyli duvarında tek renk firuze, mavi, koyu yeşil çiniler yer almaktadır. Bu odadaki çiniler ya az kullanılmış, ya da zamanla kaybolmuştur. Bu çiniler alçının içerisinde çini mozaik tekniğinde kesilerek yerleştirilmiştir. Alçı süslemeli duvarın ortasında, ocaklık yer almaktadır. Ocaklığın iki yanında küçük mihrabiye yer almaktadır. Bu mihrabiye'nin mukarnaslı bordüründe çiniler kullanılmıştır.

KATALOG NO	: 8/ Hünkâr Mahfili
RESİM NO	:107-131
ŞEKİL	: 09a, 10c, 10d, 10f, 11a, 14, 20, 22, 23,24
İNCELEME TARİHİ	: 27.07.2009
YAPIDAKİ YERİ	: Yapının üst katında yer almaktadır.
MEVCUT DURUMU	: Orijinal
TEKNİK	: Renkli Sır Tekniği, Çini Mozaik Tekniği, Tek Renk Sırlı Düz Çini
SÜSLEME	: Bitkisel, geometrik, yazılı

ÇİNİLERİN GENEL ÖZELLİKLER:

Hünkâr mahfilinin ön kısmında iki girişi olan bir avlu vardır. Yan odalarla ve giriş katla bağlantıyı sağlayan giriş kapılarının sivri kemerli alınlıkları ve duvarları çinilerle kaplıdır. Hünkâr mahfilinin mihraba bakan bölümü, girişten 93 cm yükseklikte olup, ve ortadan 2 basamaklı bir merdivenle çıkılmaktadır. Hünkâr mahfilinin bütün duvarları, zemini ve tavanı, giriş kemeri, camiye açılan kemeri ve korkuluğu tamamen çini kaplamadır.

Avlunun duvarları altıgen, tek renk sırlı çinilerle kaplanmıştır. 210 cm yüksekliğinde olan kaplama çiniler firuze rengindedir. Altıgen çinilerin aralarına koyu mavi renkli tek renk sırlı üçgen formu çiniler yerleştirilmiştir (Resim 107). Mekânın kapı, pencere ve duvarlarındaki altıgen çinileri, 14 cm genişliğinde bir bordürle yandan alttan ve üstten çerçevesizdir.

Bordür; koyu mavi zeminli olup, iki farklı büyüklükte kartuşun tekrar etmesinden oluşmaktadır. Bordürün içinden geçen su ve kartuş dolgusu altın yaldızlı ve kırmızı konturludur. Geniş kartuşun içinde rumi motifi bulunmaktadır, dar olan kartuşun içinde ise dört yapraklı çiçek motifi yer almaktadır. Geniş kartuşun içindeki kompozisyon, ortada beyaz dolgulu bir çiçekle başlayıp, iki yöne rumi dallarının altından ve üstünden geçerek ve bağlaç görevi yapan palmet içinden de geçerek tekrar etmesiyle oluşturulmuştur.

Bordürün zemini koyu mavi, rumiler beyaz ve firuze olup, birbirinin altından, üstünden geçerek devam etmektedir. Karşılıklı beyaz ve firuze rumilerin oluşturduğu boşluk lacivert ile renklendirilmiştir. Firuze ve beyaz rumilerin, içleri altın yaldızlı ve kırmızı konturlu dendanlarla renklendirilmiştir. Motiflerin konturları siyahtır. Dar kartuşun zemini laciverttir. Kartuşun içindeki çiçeğin dört yaprağı firuze, yaprak damarı kırmızı, çiçek beyaz, göbeği mavi ile renklendirilmiştir. Çiçek ve yapraklar siyah konturludur. İki kartuş arasında oluşan yüzeyde, üç palmet motifinin birleşiminden oluşan küçük bir kompozisyon yer almaktadır. Palmetler beyaz, boşlukları lacivert, konturları siyah ile renklendirilmiştir (Şekil 10f), (Resim 108).

Avlunun doğu ve batı sivri kemerli kapı alınlığında mavi zemin üzerine beyaz celi sülüs yazı yerleştirilmiştir. Yazının altından helezonik dallı küçük rumilerden oluşan bir kompozisyon geçmektedir. Bu kompozisyon firuze ile renklendirilmiştir. Yazı ve motifler siyah konturludur. Kapının köşebent kompozisyonu, kapalı form içinde hatayi grubundan motiflerin yüzeye dengeli bir şekilde yerleştirilmesinden oluşmaktadır. Kapalı form kolları altın yaldız, kapalı formu oluşturan rumiler altın yaldız, içleri fıstık yeşili ve lacivert, konturları kırmızı ile renklendirilmiştir. Köşebentin yüzeyinde kullanılan penç motiflerinin göbeği firuze, ilk katmeri lacivert ve ikinci katmeri beyaz, kıvrık dal ve yapraklar firuze, goncalar beyaz, konturları siyahtır (Resim 109-110-111).

Doğu ve Batı kapı alınlığındaki yazı ve süslemeler aynıdır. Sadece girişteki doğu kapı köşebendinin süslemesi aynı, renklendirme farklıdır. Batı kapının köşebent kompozisyonunun renklendirilmesi şöyledir: Kapalı form kolları beyaz, kapalı formu oluşturan rumiler beyaz, içleri firuze ve lacivert, konturları ise siyahtır. Köşebentin yüzeyinde kullanılan penç motiflerinin göbeği firuze, ilk katmeri lacivert ve ikinci katmeri beyaz, kıvrık dal ve yapraklar firuze, goncalar beyaz, konturları siyahtır (Şekil 23).

Avlunun pencere alınlığı iki bölümlüdür. Üstte yazılı bölüm altta hatayili bir kompozisyon yer almaktadır. Bu bölümler birbirinden rümili bordürle ayrılmaktadır. Yine avlunun pencere alınlığı mavi zemin üzerine beyaz celi sülüs yazı yerleştirilmiştir. Yazının altından helezonik dallı küçük rumilerden oluşan bir kompozisyon geçmektedir.

Serbest dağılımlı kompozisyonda iç içe geçmiş helezonlar firuze ve altın yıldız ile renklendirilmiştir. Altın yıldızlı rumi içlerine lacivert, firuze rumilerin içlerine beyaz renk dolgu kullanılmıştır (Şekil 24). Yazı ve motifler siyah konturludur. Pencere köşebent kompozisyonu ve renklendirilmesi, sağ kapıdaki köşebent kompozisyon ve renk özellikleriyle aynıdır (Resim 112-113).

Alınlığın ikinci bölümünde; renkli sır tekniğinden çini süslemeler yer almaktadır ve ½ kompozisyonludur. Sivri kemerin alınlık kompozisyonu büyük bir ortabağdan başlamaktadır. Ortabağın içinden geçen altın yıldızlı hurde ve sencide rumiler, zemine kıvrımlar halinde dağılmıştır. Ortabağın ortasında hatayi motifi yer almaktadır. Rumilerin altından firuze kıvrık dallar, beyaz yaprak ve çiçek motifleri bütün yüzeyi doldurmuştur. Alınlık zemini mavi, sencide ve hurde rumiler altın yıldız, hurdelenen bölüm lacivert ve fıstık yeşili ile renklendirilmiştir. Ortabağ içindeki hatayi motifinin göbek kısmı; lacivert ve siyah kontur, göbek içindeki tohumlar yeşil, taç yapraklar beyaz, taç yaprakların içi altın yıldızla renklendirilmiştir.

Hünkâr mahfili ön bölümden 93 cm yüksekliktedir. Bu yüksekliği oluşturan yüzey de çinilerle kaplıdır. Altıgen çinilerin aralarına koyu mavi renkli tek renk sırlı üçgen formu çiniler yerleştirilmiştir. Altıgen çinileri, 14 cm genişliğinde bir bordürle yandan, alttan ve üstten çerçevelenmiştir. Bu bordürün kompozisyonu, mihrap ve ana eyvanındaki bordür ile hemen hemen aynıdır. Renklendirme farklıdır. İçten ve dıştan dolanan yapraklı kıvrık dal ile aralarına yerleştirilmiş hatayi, yalın penç ve çiçek motifinin tekrarıyla oluşturulmuştur. Bordür zemini koyu mavi, kıvrık dal ve yapraklar firuze, konturları ise siyah renklidir. Motif içindeki konturlarda kırmızı renk kullanılmıştır. Yalın pençin göbek kısmı koyu mavi, ilk katmeri firuze ve içindeki tohumlar sarı, göbek ve katmerler siyah konturludur. Dıştaki katmer ise beyaz içine kırmızı-mor karışımı bir renk ile renklendirilmiştir. Hatayi motifinin göbek kısmı beyaz ve siyah konturlu, göbek içindeki tohumlar firuze, taç yapraklar beyaz, taç yaprakların içi bir sarı, bir kırmızı ile şekillendirilerek dönüşümlü olarak renklendirilmiştir. Çiçek motifinin göbeği kırmızı, yaprakları sarı renkli ve siyah konturludur (Şekil 10c), (Resim 114-115).

Hünkâr mahfilinin duvarları, korkuluk şebekesi, mahfilin camiye bakan cephesindeki geniş yüzeyleri, tavanı ve zemini geometrik ağ sistemi ile bezenmiştir. Büyük bir sekizgen ve sekiz köşeli yıldızlardan gelişen geometrik örgülü sistemin alternatif sıralanması, kompozisyonu oluşturmaktadır. Selçuklu çini mozaik, çini sanatının karakteristik süslemelerini hatırlatır. Geometrik kompozisyon veren, kesişen konturlar kabartma olarak kalıplanmıştır. Yan yana sıralanan levhalar kompozisyonun sonsuzluk prensibine göre yapıldığını göstermektedir. Sonsuz düzende merkezden iç içe, iki sekiz kollu yıldız yer almaktadır. İçteki yıldızın kenarlarını meydana getiren uzantılarının değişik yönlerde kavisli hatlar yapmasıyla sekizgen, beşgen, bir köşesi geniş açılı altıgen, çift eşkenar dörtgen ve ok ucu biçiminde çeşitli geometrik motifler meydana gelmektedir. Bu iç içe sekiz kollu yıldız altın yıldız ve kırmızı konturludur ve kabartmadır. Altın yıldızlı yıldızın oluşturduğu yüzeylerin zemini mavi ve firuze, konturu siyah renkli dolgularla oluşturulmuştur. Bu geometrik düzenlemenin içi rumi, ortabağ, palmet ve kıvrık dal gibi bitkisel motiflerden oluşan kompozisyonlara sahiptir (Şekil 22).

Merkezde yer alan sekiz kollu yıldızın yüzeyinde, her bir köşeye birer rumi motifi yerleştirilmiştir. Bu sırt sırta rumilerin birbirine bağlanmasıyla merkezde sekiz kollu yıldızvari bir motif meydana getirmiştir. Sekiz kollu yıldız içindeki rumiler altın yıldızlı olup, iki ruminin oluşturduğu yüzey laciverttir. Altın yıldızlı rumi motiflerin altından ve üstünden geçen, hatayi grubu motiflerin oluşturduğu bir süsleme vardır. Firuze, beyaz ve lacivert ile renklendirilmiştir.

Benzer bir düzenleme sekizgenlerde de vardır. Sekiz kollu yıldız yüzeyine oranla daha yoğun bir kompozisyonu vardır. Köşelere yerleştirilen rumilerin altından firuze kıvrık dallı bitkisel motifler geçmektedir. Sırt sırta rumilerin içine beyaz kollu palmet motifi yerleştirilmiştir. Renklendirme sekiz kollu yıldızla aynıdır.

Bir köşesi geniş açılı altıgen içindeki düzenlemede ortabağ motifinin alt ve üstünden bitkisel dallar geçerek simetrik bir kompozisyon oluşturmaktadır. Altıgenin zemini mavi, ortabağ altın yıldız, boşluğu lacivert, bitki motifleri firuze, beyaz ve laciverttir (Resim 116-117-118).

Hünkâr mahfilinin zemini de çinilerle kaplıdır. Zemin kaplaması bilinçli olarak tasarlanıp ve uygulandığı görülmektedir. Çinide kullanılan çini levhaların süslemeleri tavanda ve yan duvarlarda kullanılan levhalarla aynıdır. Zeminde kullanılan levhalar renkli sır tekniğinde yapılmıştır. Zemini kaplayan levhalar tamamen aynı prensibe göre yapılmıştır. Duvarı kaplayan levhalarda görülen motiflerin yarısı zemini kaplayan levhalarda aynen devam eder. Ancak zemini kaplayan levhalarda, geometrik şemayı veren konturlar duvardaki konturlar gibi kabarık değildir. Düz, sathi şeritler halindedir. Zemin kaplamasını teşkil eden çini süslemelerdeki kabartmaların, üzerinde gezinen ve oturanlar için rahatsızlık verebileceği düşüncesi ile böyle bir uygulama gerektirmiştir (Resim 83).

Tavan ile duvarların birleştiği bölümdeki mukarnaslar da aynı planı tekrarlamaktadır. Bu sistemi meydana getiren çiniler renkli sır tekniğinde kabartmadır, mukarnaslarda soffit, beş ve on köşeli yıldızlar meydana getiren ağla bezenmiştir. Geometrik şekillerin yüzeyi duvar, zemin bezemelerinin hemen hemen aynıdır (Resim 119-120).

Tavandaki renkli sırla boyama tekniğindeki levhaların tavana, altın yaldızlı başları olan çivilerle monte edildiği görülmektedir. Bu çiviler levhanın iki köşesine ya da dört köşesine monte edilmiştir. Tavan kaplamasında kullanılan çiviler, çini süslemenin geometrik yapısına uygun olarak monte edilmiştir¹ (Önge 1988: 79–87, Altun, Arlı 2008: 57).

Hünkâr mahfilinin mihraba bakan yönü ve avluya bakan yönünde, Bursa Kemerleri mevcuttur. Kemer iki bordürle sınırlandırılmıştır. Birinci bordürü iç bükey yüzeyli olup, enlemesine bir kompozisyon şekline sahiptir. Mavi zemin üzerine beyaz ve firuze palmet motiflerinin birbirine geçmesinden oluşmuştur. Palmetlerin içinde kırmızı, konturlarında siyah renk kullanılmıştır (Şekil 11a), (Resim 121).

¹ Bkz. Yılmaz Önge, Türk Mimarisinde Çivili Tezyinat, 1988, 79–87

İkinci bordür; kemer üzerindeki yazı frizini ve köşebentleri çerçeveleyerek devam etmektedir. Bordürde rumi ve hatayi motiflerinden oluşan bir kompozisyon vardır. Mavi zemin üzerine hurde ve sencide rumilerin S kıvrımlar oluşturarak devam etmektedir. Rumilerin altında hatayi grubundan penç ve goncagül motifleri kıvrımlar oluşturarak geçmektedir. Rumiler sarı, hurdeleri yeşil ve konturları kırmızı renklidir. Hatayili süsleme dalları firuze, penç ve gonca motifi beyaz, lacivert ve kırmızı, konturları siyah ile renklendirilmiştir. Kemer alınlığındaki beyaz celi sülüs yazı frizi yer almaktadır. Her iki kemer alınlığında aynı yazı kullanılmıştır.

Bursa kemeri üzerindeki yazı şöyledir: “Kale’n-Nebiyyü aleyhi’s-salam tesaddakü fe-innehu ye’ti ‘aleyküm zamanün yemşi’r-racülü bi-sadakatihi fe-la yecidü men yakbilüha”.

Anlamı; Peygamber efendimiz şöyle buyurdu: “ Sadaka veriniz. Çünkü öyle zaman gelecek ki, kişi sadakasını vermek üzere yürür de alacak kimse bulamaz” (Tüfekçioğlu 2001: 154-155).

Yazılar beyaz, yazılı alınlıklarının zemininde, rumili spiral kıvrık dallarla oluşan ve tekrar eden bir kompozisyon yer almaktadır. Yalın ve dilimli rumiler firuze, rumi içleri beyaz, konturları ise siyah ile renklendirilmiştir.

Hünkâr mahfilinin Bursa kemerlerinin dış köşebenti ½ kompozisyonludur. Büyük bir palmet form içinde rumi motiflerin yüzeye dengeli bir şekilde yerleştirilmesinden oluşmaktadır. Beyaz palmet motifi çizgisel hatlarla tasarlanmıştır. Palmetin içinde ve dışında, firuze hurde rumili kompozisyon yer almaktadır. Firuze rumili kompozisyon içinden de sarı hurde rumili kompozisyon yer almaktadır. Kemerlerin iç tarafında kalan köşebentlerin kompozisyonu ise şöyledir; kemerin ikinci bordürü köşebentte genişleyerek ve serbest bir yerleşme düzeni ile devam eder. Bu kompozisyon rumi ve hatayi grubundan motiflerden oluşmaktadır. Mavi zemin üzerine hurde ve sencide rumilerin kıvrımlar oluşturarak devam etmektedir. Rumilerin altında hatayi grubundan penç ve goncagül motifleri kıvrımlar oluşturarak geçmektedir. Rumiler sarı, hurdeleri yeşil ve konturları

kırmızı renklidir. Hatayili süsleme dalları firuze, penç ve gonca motifi beyaz, lacivert ve kırmızı, konturları siyah ile renklendirilmiştir (Resim 122).

Bursa kemerlerinin iç bölümündeki süsleme de şöyledir; büyük bir on köşeli yıldızlardan gelişen geometrik örgülü sistemin alternatif sıralanması kompozisyonu oluşturmaktadır. Geometrik kompozisyonu veren, kesişen konturlar altın sarısı olarak renklendirilmiştir. Yan yana sıralanan levhalar kompozisyonun sonsuzluk prensibine göre yapıldığını göstermektedir. Sonsuz düzende merkezden iç içe iki on kollu yıldız yer almaktadır. İçteki yıldızın kenarlarını meydana getiren uzantılarının değişik yönlerde kavisli hatlar yapmasıyla kare, beşgen, bir köşesi geniş açılı altıgen, çift eşkenar dörtgen ve ok ucu biçiminde çeşitli geometrik motifler meydana gelmektedir. Bu iç içe on kollu yıldız altın yıldız ve kırmızı konturludur. Altın yıldızlı yıldızın oluşturduğu yüzeylerin zemini mavi ve firuze, konturu siyah renkli dolgularla oluşturulmuştur. Bu geometrik düzenlemenin içi rumi, ortabağ, palmet motiflerinden oluşan kompozisyonlara sahiptir.

Merkezde yer alan on kollu yıldızın yüzeyinde, yıldız uç kısımlarına birer palmet ve palmetten çıkan yalın rumi motifi, dönüşümlü olarak yerleştirilmiştir. Bu sırt sırta rumilerin birbirine bağlanmasıyla merkezde on kollu yıldızvari bir motif meydana getirmiştir. On kollu yıldız içindeki palmet ve rumiler beyaz olup, iki ruminin oluşturduğu yüzey laciverttir. Palmetler ise firuze ile renklendirilmiştir. On kollu yıldızın etrafında oluşan değişik yüzeylerin zemini mavi ile renklendirilmiştir. Altıgen form içindeki palmet yer yer firuze-lacivert, yer yer yeşil-lacivert ve yer yer beyaz-lacivert renklendirilmiştir. Beş köşeli yıldız içerisindeki palmetli kompozisyon firuze-lacivert renklidir. Bursa Kemerlerinin ortasında da aynı desen bulunmakla birlikte, burada renkli sır tekniğinin yerini çini mozaik tekniği almıştır. Kemerin tam orta kısmında çini mozaik ile yapılmış dolgu, kemerin içindeki renkli sır tekniğindeki çinilerde aynen tekrarlanmıştır. Fakat renkli sır kısımlarının iç dolgusundaki motifler, çini mozaik tekniği ile yapılmış, orta kısımda yapılmamıştır. Çini, mozaik üzerine altın yıldızla yapılmak suretiyle tekrarlanmıştır. Böylece bu iki tekniğin başarılı bir şekilde birleştirildiği görülmektedir (Yetkin 1993: 99). Çini mozaikler firuze, yeşil, lacivert, altın yıldız ve beyaz renklidir (Resim 123-124-125-126).

Yeşil Cami Hünkâr mahfilinin çini kaplamalarını yapan ustanın ismi, girişteki Bursa kemerinin iki yanında, çini üzerine yazı ile “amel-i Muhammed el- mecnun” , “Bu eserde Muhammed el –mecnun çalışmıştır” şeklinde yazılmıştır (Tüfekçioğlu 2001:143). 10x25 cm ölçülerindeki kitabe, mavi zeminli dikdörtgen içine yerleştirilmiştir. Yazı, beyaz hatlı kartuş içinde yer almaktadır. Yazı beyaz ile renklendirilmiştir (Resim 127).

Hünkâr mahfilinin orta kubbeye bakan cephesinin altı korkulukla kapatılmıştır. Korkulukta ise şebeke şeklinde ajurludur. Korkuluğun alt yüzeyi tavan, duvar ve zeminde kullanılan çinidendir. Korkuluğun şebeke şeklinde ajurlu olan bölümü de mozaik çini ile kaplanmıştır. Bu çini mozaik yine duvar, tavan ve zeminde uygulanan geometrik şekillerin aynısından yapılmıştır. Korkuluğun üst bölümü rumi motiflerin nöbetleşe kullanıldığı ince bir bordürle sonlandırılmıştır (Resim 128-129).

Bordürün kompozisyonu bir bağlaç ile başlayıp, rumi dallarının alttan ve üstten geçerek ortabağ görevi yapan bağlaç içinden de geçerek tekrar etmesiyle oluşturulmuştur. Bordür zemini koyu mavi, rumiler beyaz ve firuze olup birbirinin altından üstünden geçerek devam etmektedir. Firuze ve rumi saplarının birleştiği noktaya yeşil, altın sarısı ve lacivert bir bağlaç yerleştirilmiştir (Şekil 09a).

Hünkâr mahfilinin orta kubbeye bakan cephesinde çini süsleme yer almaktadır. Mahfilin üstündeki pencere ve Bursa kemeri üzerindeki mavi zemin üzerine beyaz, firuze, siyah renkler kullanılarak yazılarla donatılmıştır. Bu yazılı pencere ve Bursa kemerinin üzeri zemininde, rumili spiral kıvrık dallarla oluşan ve tekrar eden bir kompozisyon yer almaktadır. Pencere alınlık zemini lacivert, yazılar beyaz, konturları siyah, yalın ve dilimli rumiler firuze, rumi içleri beyaz, konturları ise siyah ile renklendirilmiştir. Pencereilerin etrafını ince bir çini bordür çevrelemektedir (Resim 128-129).

Hünkâr mahfilinin orta kubbeye bakan cephesinde sırasıyla bordür, Bursa kemeri üzeri, mahfil üstü, sağ ve sol müezzin mahfili üzerindeki pencere aynalıkları üzerindeki yazıların içeriği şöyledir:

Bordür: Buradaki yazı tekrar edilmiştir. “La ilahe illa’llah Muhammedün rasulu’llah”

Mahfil üstünde: 1- “Kad teme nakşü hazihi’l-ımarati’ş-şerifeti bi-yedi efkari’n-nasi Alibin İlyas’ali”. 2-“Fi evahiri ramadani’l-mübarek seneti seb in ve ısrine ve semanimieh”.

Müezzin mahfil üzerindeki pencere aynalıkları (üst kat tabhane pencereleri):

Batı yönündeki pencere aynalığı:

“Hasan radıya’llâhü anhü”

1-“ve kâle aleyhi’s-selâm”

2-“ed-dünya cifetun ve talibüha kilabün”

Doğu yönündeki pencere aynalığı:

“Hüseyn radıya’llâhü anhü”

1-“ve kâle aleyhi’s-selâm”

2-“ızzü’d-dünyâ bi’l-mâli ve ızzü’l-âhirati bi’l-a mâli”. (Tüfekçioğlu 2001: 145-150)

Anlamı:

Bordür: “Allah’tan başka ilah yoktur. Muhammed Allah’ın elçisidir”.

Mahfil üstünde: “Bu şerefli imaretin tezyinatı, insanların en zayıfı olan İlyas oğlu Ali tarafından 827 (1424) yılının mübarek ramazan ayının sonlarında tamamlanmıştır”.

Batı yönündeki pencere aynalığı (Hasan ismi geçen aynalık): “Peygamberimiz buyurdu ki: Dünya leştir, onu isteyenler kpeklerdir”.

Doğu yönündeki pencere aynalığı (Hüseyin ismi geçen aynalık): “Yine O şöyle buyurdu: Dünyada üstünlük mal ile ahrette ise amelleri iledir” (Tüfekçioğlu 2001: 154–155).

Hünkâr mahfilinin ini süslemelerinde desen ve üslup birliği kendini göstermektedir. Tavanı kaplayan ini levhalarla bunlara destek yapan mukarnaslı ini sıralarında, yan duvarlardaki ini levhalarda, camiye açılan mahfilin, ajurlu çiniden korkuluklarında ve zemini kaplayan çinilerde aynı desende olan süsleme görülmektedir. Çeşitli yerlerde kullanılmalarına rağmen kaplandıkları yerin özelliğine de önem veren güçlü bir tasarım anlayışı görülmektedir (Resim 130-131-132).

KATALOG NO	: 9/ Üst Kat Tabhaneleri
RESİM NO	:132-135
ŞEKİL	:09d, 21
İNCELEME TARİHİ	: 27.07.2009
YAPIDAKİ YERİ	: Yapının üst katı, Hünkâr Mahfili Doğu ve Batısında yer almaktadır.
MEVCUT DURUMU	: Orijinal
TEKNİK	: Renkli sır tekniği, tek renk sırlı düz çini
SÜSLEME	: Bitkisel, geometrik, yazılı

ÇİNİLERİN GENEL ÖZELLİKLER:

Giriş kapısından girer girmez tek pencerele birer tarafı alçı ve diğer kısımları 168 cm yüksekliğinde, altıgen çinilerle süslüdür. Tabhanelerin çini süslemeleri hemen hemen aynıdır (Şekil21). Duvarları altı köşeli, tek renk firuze çinilerle kaplıdır. (Şekil 21), Altı köşeli çinilerin etrafı kapı ve pencere sivri kemerlerin etrafı 14 cm genişliğinde bir bordürle çevrelenmiştir (Şekil 09d), (Resim 132-133). Bu bordür, giriş kattaki yan eyvanlardaki bordürle aynıdır. Bordürün kompozisyonu, rumi dallarının altından ve üstünden geçerek ve bağlaç görevi yapan palmet içinden de geçerek tekrar etmesiyle oluşturulmuştur. Bordür zemini koyu mavi, rumiler beyaz ve firuze olup, birbirinin altından üstünden geçerek devam etmektedir. Karşılıklı beyaz rumilerin oluşturduğu boşluk lacivert ile renklendirilmiştir. Firuze rumi saplarının birleştiği noktaya dört yapraklı bir çiçek yerleştirilmiştir. Bu çiçek motifi, beyaz renklidir ve konturları siyahtır.

Tabhanelerin pencere üzerindeki mavi zemini üzerine beyaz, firuze, siyah renkler kullanılarak yazılarla donatılmıştır. Bu yazılı pencere alınlıklarının zemininde, rumili spiral kıvrık dallarla oluşan ve tekrar eden bir kompozisyon yer almaktadır. (Resim 134-135). Alınlık zemini lacivert, yazılar beyaz, konturları siyah, yalın ve dilimli rumiler firuze, rumi içleri sarı, konturları ise siyah ile renklendirilmiştir. Sağ ve sol odaların süslemeleri aynı olup, yazılar farklıdır. Yazılar kufi ile celi sülüsün beraber kullanılması ile meydana gelmiştir. Allah'ın yardım ve icabeti olduğunu bildiren bir yazı vardır (Ayverdi 1972: 77).

Tabhanelerin duvarlarındaki altıgen formlu çiniler, tek renk sırlı, düz çinilerdir. Yüzeyin alt ve üstünde yer alan ince bordür ve pencere alınlıkları renkli sır tekniğindedir. Odalarının duvarlarında da sade ve ferah bir süsleme anlayışı vardır. Bordürlerde rumi, alınlıklarda yazı ve rumi motifleri kullanılmıştır.

KATALOG NO	:10/Şahnişler
RESİM NO	:136-140
ŞEKİL	:20
İNCELEME TARİHİ	: 27.07.2009
YAPIDAKİ YERİ	: Hünkâr Mahfilin her iki yanında
MEVCUT DURUMU	: Özgün
TEKNİK	: Çini mozaik tekniği, Tek renk sırlı düz çini
SÜSLEME	: Bitkisel, geometrik, yazılı

ÇİNİLERİN GENEL ÖZELLİKLER:

Hünkâr mahfilinin doğusunda ve batısında şahnişler yer almaktadır. Bu şahnişlerin duvarları 120 cm yüksekliğinde çinilerle kaplıdır. Doğu şahnişi çini mozaik tekniğinden süslü olup, batı şahnişindeki çiniler günümüze gelmemiş ve boya ile tamamlanmıştır. Altıgen firuze çiniler arasında lacivert üçgenlerden ibaret duvar kaplaması vardır. Çini mozaik tekniğinde basit enine bir bordürle çevrenmiştir. 12 cm genişliğindeki bordür, kapı kemerini ve köşeliklerini de çerçeveleyer. Bu bordürdeki ok başını andıran motifin yönünün aşağı-yukarı yerleştirilmesi sonucu basit bir bordür oluşturulmuştur. Lacivert ve firuze renkleri ile renklendirilmiştir (Şekil 20), (Resim 136-137).

Sivri kemerin köşelikleri mavi zemin üzerine çini mozaik tekniğinden yapılmış beyaz ve firuze renkte kıvrık dallı ikişer rumi ile gayet zarif bir şekilde doldurulmuştur. Firuze renkteki ruminin ve hemen çerçevenin kenarından başlayan beyaz ruminin içine kırmızı renkte taş veya buna benzeyen bir madde kakılmıştır (Resim 138-139-140).

KATALOG NO	: 11/ Dış Cephe Pencere Silme Kenarları
RESİM NO	:141-147
ŞEKİL	:--
İNCELEME TARİHİ	: 27.07.2009
YAPIDAKİ YERİ	: Yapının dışında dört cephesinde yer almaktadır.
MEVCUT DURUMU	:Özgün
TEKNİK	: Çini mozaik tekniği
SÜSLEME	: Bitkisel, geometrik, yazılı

ÇİNİLERİN GENEL ÖZELLİKLER:

Yeşil Cami'nin yanında ve arka cephelerindeki pencereler sağ ve solda karşılıklı birbirinin aynı olarak yapılmıştır. SDoğuda ve batıda dört, mihrap arkasında iki pencere vardır. Bu pencereler, her birinin kemer alınlığındaki taş süslemelerinin ve söve mukarnalarının değişik olmasıyla özellik taşırlar. Bu zengin mukarnaslı mermer söveleri etrafında firuze çini su pencereleri çevirir (Resim 141-142).

Doğu ve batı cephedeki pencerelerin etrafı firuze çini mozaik tekniğinde çinilerle renklendirilmiştir. Bu çiniler düz olarak kesilmiş ve yerleştirilmiştir. Yine bu cephede sekiz kollu enine bir yıldız motifi yer almaktadır. Firuze renkli motifin çini ustalarından birini imzası olduğu düşünülmektedir (Gabriel 1958: 93), (Resim 143).

Mihrap arkası penceresinde ise değişik düzen göze çarpmaktadır. Etrafında silme yoktur. Pencere diğerlerine göre eninedir ve etrafında düz su yerine palmeti andıran bir sıra firuze çini vardır (Resim 144-145-146-147).

Pencere etrafı çinilerinin bazıları günümüze gelebilmiş, bazıları dış cephede olduğu için sıcak ve soğuktan olumsuz etkilenmiş olup, dökülmüş veya bir şekilde tahrip olarak yok olmuştur. Bazı çiniler de kırılmış vaziyettedir.

6. DEĞERLENDİRME

İncelediğimiz yapının hem dış hem de iç mekânında çini süslemeye yer verilmiştir. Daha çok iç mekânda yoğunlaşan bu çinileri dört grup halinde incelemek mümkündür. Bunlar:

6. 1. Yapıda Çinilerin Dağılımı

6. 2. Yapıda Görülen Çinilerin Renk, Form ve Teknik Özellikleri

6. 3. Motif ve Kompozisyon Özellikleri

6. 4. Çinilerin Üretim Yeri ve Ustaları

6. 1. Yapıda Çinilerin Dağılımı:

Çalışmamızda, yapıda kullanılan çinilerin yeri belirtilerek, motif, kompozisyon, renk ve teknik özellikleri ile ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir.

Bursa Yeşil Cami’de çini kullanımı oldukça fazladır. Yapının iç mekânında ve az da olsa dış yüzeylerinde çini kullanılmıştır. Yapıda çinilerin dağılımından söz edecek olursak; mihrap, ana eyvan duvarları, ana eyvan duvarları üst bölümünde Allah, peygamber ve halife adlarını taşıyan madalyonlar, yan eyvan duvarları, tabhaneler, müezzin mahfiller, giriş bölümü duvarları, hünkâr mahfili, üst kat tabhaneler, şahnişler ve dış cephe pencere silme kenarlarında kullanılmıştır.

Mihrapta Çini:

Mihraplar, Erken Osmanlı döneminde çini süslemenin kullanıldığı en önemli yerlerdir. İncelediğimiz yapının mihrabı 655 cm. genişliğinde ve 1100 cm. yüksekliğinde olup, tamamen çinilerle kaplıdır.

Mihrabın tamamı renkli sır tekniğinde çinidendir. Firuze, lacivert, sarı, beyaz ve açık yeşil renklerle altın yaldız kullanılmıştır.

Bursa Yeşil Cami mihrabı gerek teknik ve gerekse süsleme özellikleriyle Erken Osmanlı çini sanatının karakteristik eserlerinde biridir. Ayrıca Osmanlı Sanatı'nın da ilk önemli çini yapısıdır ve bu sanata yeni bir çini tekniği ve üslubu getirmiştir. Mihrabın çini süslemesi olarak; rumi grubu ve hatayi grubu yoğunlukla kullanılmıştır. Bu süslemelerin bir arada kullanıldığını görmekteyiz. Ayrıca mihraptaki bitkisel motif ve kompozisyonların klasik dönemde daha gelişmiş örnekleri görülmektedir. Bununla birlikte mihrap mukarnasında karanfil motifi de görülmektedir. Karanfil motifi Klasik Osmanlı döneminin habercisidir. Erken Osmanlı Dönemi çini sanatı Klasik Osmanlı çini sanatını etkilemesi önemlidir.

Bursa Yeşil Cami mihrabı tamamı çinilerle kaplıdır. Bursa Yeşil Türbe (1421), Edirne Muradiye Cami (1436) mihrabının da tamamen çinilerle kaplı olduğu görülmektedir. Yeşil türbe mihrabında sadece renkli sır, Edirne Muradiye Cami mihrabında ise renkli sır ve sıraltı birlikte kullanılmıştır. Anadolu Beylikleri'nden Karamanoğulları'na ait ve günümüzde Topkapı Sarayı Çinili Köşk'te sergilenen Karaman İbrahim Bey İmareti (1433) mihrabı da teknik bakımdan Bursa Yeşil Cami mihrabı ile benzerdir. İbrahim Bey İmareti mihrabında tamamen çini ile kaplı olması, nişi kuşatan bordürlerden bir tanesinin yazı olarak düzenlenmesi ve kavsara köşelikleri yoğun bitkisel süslemeye sahip olması ele aldığımız yapının mihrabı ile benzerlik göstermektedir.

Bursa Yeşil Cami mihrabı, ağırlıklı olarak rumi ve bitki motifleri ile tezyin edilmiştir. Bununla birlikte birer bordürde geometrik, mukarnaslı ve yazı türü süslemelere de yer verilmiştir. Bu şekilde bir düzenleme, Bursa Yeşil Türbe ve Edirne Muradiye Cami mihraplarında da karşımıza çıkar.

Mihraptaki motif ve kompozisyonların benzerlerini, harimin çeşitli mekânlarında ve Erken Osmanlı Dönemi'ne ait diğer eserlerde görmek mümkündür. Mihrabın en dışında

yer alan hatayi üslubundaki kompozisyon şekli Erken Osmanlı çini sanatında sıkça kullanılmıştır.

Bursa Yeşil Cami'nin, mihrap nişini kuşatan bordürlerden ikincisinde ve alınlıkta gördüğümüz helezonlar yapan rumili kıvrım dallar üzerindeki kufi yazı ve celi sülüs yazılardan ibaret kompozisyonu aynı dönemden Edirne Muradiye Cami ve Karaman İbrahim Bey İmareti mihraplarının üçüncü bordüründe de görülmektedir. Bu kompozisyon, yine Bursa Yeşil Cami müezzin mahfillerinde ve harimin güneyindeki duvar yüzeylerinde görülmektedir. Bunların yanı sıra İstanbul Eski Fatih Cami (1463-70) avlusundaki iki pencere alınlığında da bu tarz yazı kompozisyonlarına rastlanmaktadır (Yıldırım 2007: 165-177).

Üç sıra mukarnas kompozisyonlu bordür ise; Bursa Yeşil Türbe ve Edirne Muradiye Cami mihrap bordürlerinden üçüncüsünde kendini göstermektedir.

Mihrabın kavsara köşeliklerinde görülen kompozisyon benzerleri Yeşil Türbe mihrap kavsara köşeliklerinde görülmektedir. Ayrıca Bursa Yeşil Cami mihrap çerçevesinin üst kısmında yer alan tek sıra palmet, Bursa Yeşil Türbe ve Edirne Muradiye Cami mihrabında da yer almaktadır.

Bursa Yeşil Cami'deki mihrabın bütünün çiniyle kaplanması, Erken Osmanlı Dönemi'nde görülen bir gelenektir 16.yy.da pek fazla tercih edilmemiştir (Demiriz 1979: 369).

Eyvanda Çini:

Bursa Yeşil Cami'nin eyvanlarında çini süsleme yoğun bir şekilde kullanılmıştır. Yapının giriş eyvanın doğu ve batısındaki duvar yüzeyleri ve kubbeli sofanın iki yanındaki

yan eyvanlar, panolar halinde altıgen çinilerle kaplanmıştır. Panoları dört yönden bitkisel bordür kuşatmış ve üstte de bir yazı bordürü panoyu sınırlandırmıştır.

Erken Osmanlı döneminde eyvanlarda çini kullanımı Bursa Yeşil Camiyle birlikte, Bursa Yeşil Mederese ve Bursa Muradiye Medresesi olmak üzere üç eserde karşımıza çıkmaktadır.

Eyvanların duvarlarındaki altıgen ve üçgen formlu çiniler, tek renk sırlı düz çinilerdir. Yüzey alt ve üstünde yer alan ince bordür ve kalın bordür renkli sır tekniğindedir. Tek renk firuze, yeşil renkte hazırlanan altıgen, üçgen veya kare çinilerin, üzerlerinin altın yaldızla boyandığını görmekteyiz. Bu yaldız boyaması, fırınlanmadığından veya çok düşük derecede fırınlandığından zamanla silinmektedir. Osmanlı Mimarisi'nde Selçuklu ve Beylikler Devri çini geleneğini sürdüren tek renk sırlı çiniler bolca kullanılmıştır. Tek renk sırlı düz çinilerin üzerinde altın varakla bitkisel dekorlar çok sık kullanılır. Kare, dikdörtgen, üçgen biçimli düz çinilere de sıkça rastlanmaktadır (Öney1976: 10).

Tabhanelerde Çini:

İncelediğimiz yapıda altı tabhane odası bulunmaktadır. Bu tabhaneler de de yoğun çini kullanımı görülmektedir. Çiniler, tabhanelerin duvar yüzeyleri, kapı, pencere ve nişler olmak üzere çeşitli bölümlerinde yer almaktadır. Erken Osmanlı döneminde tabhanelerde çini kullanımı sadece Bursa Yeşil Cami'de ve Edirne Yıldırım Cami'de görülmektedir. Edirne Yıldırım Cami'nde sadece alçı ocağın nişlerinde kullanılmıştır.

Duvar; Bursa Yeşil Cami'nin alt ve üst katındaki tabhanelerin duvar yüzeyleri, zeminden belli bir yüksekliğe kadar panolar halinde, birbirinin tekrarı kompozisyonlara sahip, tek renk sırlı çinilerle kaplanmıştır. Bu panoların etrafını renkli sır tekniğinde yapılmış bordürler kuşatmaktadır.

Kapı; Çini süsleme sadece alt kattaki tabhane odalarının kapı üzerlerindeki alınlıklarda görülmektedir. Birer yazı panosu şeklinde düzenlemiş kapıların alınlıkları bütünüyle çinilerle kaplanmıştır. Bu alınlıklarında etrafında renkli sır tekniğinden çini bordürler görülmektedir.

Pencere; Bursa Yeşil Cami'nin alt ve üst katındaki tabhane pencerelerinin alınlıkları çini ile kaplanmıştır. Yine bu alınlıklarda çini bordürle çevrelenmiştir. Alt kat tabhane pencere alınlıklarında çini sadece iç alınlığında üst kat tabhanelerin pencere iç ve dış alınlığında çini kullanılmıştır.

Niş; Bursa Yeşil Cami tabhane nişlerinde de çini süsleme yer almaktadır. Eyvanların güneyindeki tabhanelerin dolap nişleri çepeçevre dikdörtgen formlu bordür çinileriyle kuşatılmıştır. Ayrıca bu nişlerin alınlıklarında çinilerle kuşatılmıştır. Bu dönem alçı ocak nişlerinde de çini kullanılmıştır. Çok yoğun olmamakla birlikte Bursa Yeşil Cami üst kat doğudaki tabhanede alçıya gömülü vaziyette altıgen çiniler kullanılmıştır. Benzer uygulama Edirne Yıldırım Camii'nde nişin bordür ve alınlığında ufak parçacıklar halinde çini kullanımı görülmektedir.

Müezzin Mahfillerinde Çini:

Erken Osmanlı döneminde müezzin mahfilinde çini sadece Bursa Yeşil Cami 'de yer almaktadır. Harimin kuzey bölümünde, simetrik yerleştirilmiş iki müezzin mahfili bulunmaktadır. Bu mahfillerin içi tamamen çini ile kaplıdır.

Müezzin mahfillerinin dışı renkli sır tekniğinde iki bordürle çevrelenmiştir. Mahfiller birer Bursa kemeri ile harime açılmaktadır. Mahfillerin kemerleri iki ince bordürle çevrelenmektedir.

Bursa kemerleri renkli sır tekniğinde yapılmış olup, mavi, sarı, firuze, yeşil, beyaz ve siyah renklerde penç ve hatayilerle bezenmiştir. Bursa kemerinin tam ortasında çini mozaik tekniğinde bir kompozisyon yer almaktadır. Çini mozaik tekniği burada çok başarılı bir şekilde uygulanmıştır.

Mahfillerin kare şeklindeki tavanı ve pencere tavanları çini mozaik tekniğindedir. 15. yüzyıl Osmanlı çini mozaik sanatının renk, teknik ve dekoratif özelliklerini bir arada toplayan zarif bir örneğidir. Buradaki çini mozaik tekniği, Selçuklu çini mozaik tekniğinden ayrılan özellikleri açıkça belli olmaktadır. Motifleri meydana getiren çeşitli renkte çini parçaları alttaki alçı zemini göstermeyecek şekilde birbirleriyle sıkıca birleştirilmişlerdir.

Selçuklu geleneğini teknikte devam ettiren bu bölüm süslemesi, desen ve zevk yönünden caminin diğer süslemesine uygundur. Rumi ve hatayi grubundan motifler kullanılmıştır.

Osmanlı çini sanatında çini mozaik tekniğinin en güzel örnekleri Bursa Yeşil Cami ve Yeşil Türbe'dir. Buradaki çini mozaik tekniğinin, Selçuklu Dönemi mozaik çinilerinden ayıran özelliği, renkli sır tekniği ile bağlantıdır.

Yeşil Türbe'deki pencere altlarında madalyon şeklinde mozaik çini dolgular vardır. Yuvarlak hatlı palmet ve rumiler taşıyan örgülü kompozisyonda sarı, beyaz ve yeşil arasına kırmızı renk katılmıştır. Aynı özellikte mozaik çiniler yine Bursa'da Muradiye Cami'nin son cemaat yerine açılan kapı kemerinin üçgen dolgularında ve pencerelerin alınlıklarında görülmektedir. Bir alınlıkta mozaik tekniğinde iri yelpaze şeklinde bir palmet kompozisyonun içini dolduran natüralist görünümlü hatayi, rozet ve rumilerden meydana gelen zarif bir dolgu yer almaktadır. Kullanılan sarı renk oldukça koyudur. Ayrıca yine kırmızı macunlu dolgular burada görülmektedir. II. Murad Cami'nin son cemaat yerindeki bu alınlık kompozisyonunun, Bursa Yeşil Cami'nin pencere alınlıkları içindeki kompozisyonlarından biri ile yakın benzerlik göstermektedir. Dönemin üslup

bütünlüğünü, madde değişse de, bütün süsleme unsurlarında görmek mümkündür (Yetkin 1986a: 204).

Müezzin mahfillerinin çini süslemelerinde desen ve üslup birliği kendini göstermektedir. Mahfillerin çini süslemesinde renkli sır tekniği, çini mozaik tekniği ve tek renk düz çiniler ve sır üstünde altın yıldız kullanımı görülmektedir. Mahfillerin dış cephesi, Bursa kemerlerinin büyük bir bölümü, mekân içi bordürleri ve bordür üzerinden tavana kadar olan duvar yüzeyleri renkli sır tekniğinde yapılmıştır. Bursa kemerlerinin orta bölümü, pencere tavanları ve mahfillerin her iki tavanın tamamı çini mozaik tekniğinde yapılmıştır. Yine mekânın iç bölümü, renkli sır bordürlerin altında kalan duvar yüzeyleri, tek renk sırlı düz ve yıldızlı çinilerle kaplanmıştır. Mahfillerin duvar çinileri altıgen formludur. Bordür ve Bursa kemerinin iç yüzeyi, köşeleri ve mahfil dışı, kareye yakın ve dikdörtgen şeklinde levha çinilerden yapılmıştır. Çinilerde kullanılan renkler, altın yıldız, beyaz, siyah, lacivert, firuze, yeşil ve kırmızıdır.

Bursa Yeşil Cami müezzin mahfillerinde, ağırlıklı olarak bitkisel süsleme ve yazı süsleme görülmektedir. Mahfildeki motif ve kompozisyonların benzerlerini, yapının çeşitli mekânlarında ve Erken Osmanlı Dönemi'ne ait diğer eserlerde görmek mümkündür. Anlaşıldığı üzere; Bursa Yeşil Cami, müezzin mahfillerinde, çini mozaik tekniği ve renkli sır tekniğinin bir arada başarılı bir şekilde kullanılması çini sanatının gelişimi açısından oldukça önemlidir.

Giriş Eyvanı Duvarlarında Çini:

Yeşil Cami'nin taç kapısından harime girişi sağlayan karanlık, dar dehlizin duvarları koyu yeşil altıgen çini levhalarla kaplanmıştır. 350 cm. yüksekliğindeki bu çini kaplamaların yer aldığı doğu ve batı duvarlarına üstte birer rozet yerleştirilmiştir. 1 m çapındaki rozetler renkli sır tekniğinden kare plakalar üzerine yapılmış ve kenarları yuvarlatılmıştır. Burada görülen rozetin benzeri müezzin mahfilinin tavanında çini mozaik tekniği ile yapılmıştır.

Giriş eyvanı çinileri renkli sır tekniğinde yapılmıştır. Altıgen çinilerin yanında kareye yakın ve dikdörtgen levha çiniler kullanılmıştır. Rumi grubu motifler ve yazı süsleme yer almaktadır. Lacivert, koyu yeşil, beyaz, mavi, firuze renkleri kullanılmıştır.

Hünkâr Mahfilinde Çini:

Erken Osmanlı döneminde hünkâr mahfilinde çini süslemeye sadece Bursa Yeşil Cami’de yer verilmiştir. Yapıda, giriş eyvanının üzerinde yer alan hünkâr mahfilinin tamamı çinilerle kaplanmıştır. Bu yapının ve hünkâr mahfilinin en önemli özelliği zemininde çinilerle kaplı olmasıdır². Bu şekilde bir zemin kaplaması Osmanlı öncesi dönemde Kayseri’de Huand hatun Hamamı’nın (1238) kadınlar kısmında da görülmektedir (Yıldırım 2007: 116).

Hünkâr mahfilinin ön kısmında iki girişi olan bir avlu vardır. Tabhaneler ve alt katla bağlantıyı sağlayan giriş kapılarının sivri kemerli alınlıkları ve duvarları çinilerle kaplıdır.

Hünkâr mahfilin duvarları, korkuluk şebekesi, mahfilin camiye bakan yüzündeki geniş yüzeyler, tavan ve zemin renkli sır tekniğinden çiniden yapılmıştır. Hünkâr mahfilinin zemini de çinilerle kaplıdır. Çinide kullanılan çini levhaların süslemeleri tavanda ve yan duvarlarda kullanılan levhaların aynısıdır. Zeminde kullanılan levhalar renkli sır tekniğinde ve bu levhalarda, geometrik şemayı veren konturlar, duvardaki konturlar gibi kabarık değildir.

Tavan ile duvarların birleştiği bölümdeki mukarnaslar da aynı planı tekrarlar. Bu sistemi meydana getiren çiniler renkli sır tekniğinde kabartmadır ve mukarnaslarda soffit, beş ve on köşeli yıldızlar meydana getiren ağla bezenmiştir. Geometrik şekillerin yüzeyi duvar, zemin bezemelerinin hemen hemen aynısıdır.

Hünkâr mahfilinin mihraba bakan yönü ve avluya bakan yönündeki Bursa kemerlerinin tamamı çini ile kaplanmıştır. Kemer iki bordürle sınırlandırılmıştır. İkinci bordür; kemer üzerindeki yazı frizini ve köşebentleri çerçeveleyerek devam etmektedir..

Bursa kemerlerinin ortasında da aynı desen bulunmakla birlikte, burada renkli sır tekniğinin yerini çini mozaik tekniği almıştır

Hünkâr mahfilinin orta kubbeye bakan cephesinin altı korkulukla kapatılmıştır. Korkuluğun alt yüzeyi, tavan, duvar ve zeminde kullanılan çinidendir. Korkuluğun üst bölümü, rumi motiflerin nöbetleşe kullanıldığı ince bir bordürle sonlandırılmıştır.

Hünkâr mahfilinin orta kubbeye bakan cephesinde çini süsleme yer almaktadır. Mahfil üstü pencere ve Bursa kemeri üzerindeki mavi zemin üzerine beyaz, firuze, siyah renkler kullanılarak yazılarla donatılmıştır.

Hünkâr mahfilinin çini süslemelerinde desen ve üslup birliği kendini göstermektedir. Tavani kaplayan çini levhalar ile bunlara destek yapan mukarnaslı çini sıralarında, yan duvarlardaki çini levhalarda, camiye açılan mahfilin ajurlu çiniden korkuluklarında ve zemini kaplayan çinilerde aynı desende süsleme görülmektedir. Çeşitli yerlerde kullanılmalarına rağmen kaplandıkları yerin özelliğine de önem veren güçlü bir tasarım anlayışı görülmektedir.

Hünkâr mahfilinin çoğunluğu renkli sır tekniğinde çinidendir. Mekânın tavanı ve tavanı destekleyen mukarnas benzeri yerlerde, çiniler plastik formlarda olmakla birlikte yüzey süslemesi kabartmadır. Hünkâr mahfilinin zeminindeki çiniler renkli sır tekniğinde olup, kabartma değildir. Mahfilin duvar, tavan ve zemin çinileri kareye yakın ve dikdörtgen şeklinde levha çinilerden yapılmıştır. Hünkâr mahfilinin, Bursa kemerleri ve ajurlu korkuluğu mozaik çini tekniğinden yapılmıştır. Hünkâr mahfilinin ön bölümünde

² Bursa Yeşil Cami ile ilgili uzun yıllar pek çok araştırma yapılmıştır. Fakat hünkâr mahfilinin zeminindeki çinileri bir gezi sırasında Prof. Dr. Şerare Yetkin' tesadüf sonucu bulmuştur. Bu çinileri bir makale ile sanat

tek renk sırlı altıgen ve üçgen çiniler kullanılmıştır. Bordürler, kapı ve pencere alınlıkları renkli sır tekniğindedir. Çinilerde kullanılan renkler, altın yaldız, beyaz, siyah, lacivert, firuze, yeşil ve kırmızıdır.

Bursa Yeşil Cami Hünkâr mahfilinde; ağırlıklı olarak geometrik süsleme, yazı süsleme, bitkisel süsleme görülmektedir. Mahfildeki motif ve kompozisyonların benzerlerini, yapının çeşitli mekânlarında ve Erken Osmanlı Dönemi'ne ait diğer eserlerde görmek mümkündür. Hünkâr mahfilinin ön bölümünden ayrılan yüzeyinde en dışında yer alan hatayi grubu motiflerinin oluşturduğu kompozisyon şekli Erken Osmanlı çini sanatında sıkça kullanılmıştır. Ayrıca Hünkâr mahfilinin Bursa kemer alınlığında kullanılan yazı ve yazı altındaki helezonlar ile rumili kompozisyon, yapının yan eyvanlarında, ana eyvanı, mihrap ikinci bordürde ve müezzin mahfillerinde görülmektedir.

Şahnişlerde Çini:

Erken Osmanlı döneminde şahnişlerde çini kullanımı sadece Bursa yeşil camide görülmektedir. Şahnişlerin duvarları 120 cm. yüksekliğinde çinilerle kaplıdır. Doğu şahniş, çini mozaik tekniğinde çinilerle süslü olup, batı şahnişte ki çiniler maalesef günümüze gelememiş ve boya ile tamamlanmıştır. Altıgen firuze çiniler arasında lacivert üçgenlerden ibaret duvar kaplaması vardır. Çini mozaik tekniğinde basit enine bir bordürle çevrelenmiştir. 12 cm. genişliğindeki bordür, kapı kemerini ve köşeliklerini de çerçeveler. Bu bordürdeki ok başını andıran motifin yönünün aşağı-yukarı yerleştirilmesi sonucu basit bir bordür oluşturulmuştur. Lacivert ve firuze renkleri ile renklendirilmiştir. Bu süsleme yapıda karşımıza ilk defa çıkmakta ve başka hiçbir yerde kullanılmamıştır.

Sivri kemerin köşelikleri mavi zemin üzerine çini mozaik tekniğinden yapılmış beyaz ve firuze renkte kıvrık dallı ikişer rumi ile gayet zarif bir şekilde doldurulmuştur. Firuze renkteki ruminin ve hemen çerçevenin kenarından başlayan beyaz ruminin içine

dünyasına tanıtmıştır. Bkz. Yetkin, "Hünkâr Mahfilindeki Çiniden Zemin Döşemesi", 97-101

kırmızı renkte taş veya buna benzeyen bir madde kakılmıştır. Çini değildir. Aynı kırmızı, cami içinde alt kattaki mahfillerin tavanındaki mozaik, çini mozaik tekniği çinilerde ve duvarlarında renkli sır tekniğinde yapılmış yazı frizinin içinde de görmek mümkündür (Yetkin 1986b: 94). Şahnişin kapı kemeri çini mozaik tekniğinden yapılmıştır. Köşe dolguları ikişer rumi ile lacivert üstüne beyazla doldurulmuş, beyaz rumi içine de kakma ile kırmızı yerleştirilmiştir.

Dış Cephe Pencere Silme Kenarlarında Çini:

Yeşil Cami'nin, doğu ve batı cephesindeki pencerelerin etrafı, firuze mozaik tekniğinde çinilerle renklendirilmiştir. Bu çiniler düz olarak kesilmiş ve yerleştirilmiştir.

Yapının güney eksenindeki pencerelerde ise değişik düzen göze çarpmaktadır. Etrafında silme yoktur. Pencere diğerlerine göre eninedir ve etrafında düz su yerine palmeti andıran bir sıra firuze çini vardır.

Pencere etrafı çinilerinin bazıları günümüze gelebilmiş, bazıları dış cephede olduğu için sıcak ve soğuktan olumsuz etkilenmiş, dökülmüş veya bir şekilde tahrip olarak yok olmuştur. Bazı çiniler kırılmış vaziyettedir.

Yeşil Cami'nin, Çini mozaik tekniğinin tuğla ve taş ile birleşerek kullanışı da ilk Osmanlı Dönemi çini sanatı için karakteristiktir. Bursa Yeşil Cami'nin pencere kenarlarına taş içine yerleştirilmiş olarak firuze rengi çinilerden düz silmeler ve palmetler yerleştirilmiştir (Yetkin 1986: 205).

Yeşil Medrese pencere alınlıklarında firuze rengi çinilerden kesilmiş çeşitli geometrik şekilli dolgular vardır. Bursa Koza Han'da taşa kakılmış firuze çini süsleme görülmektedir. 1429 tarihli Edirne Beylerbeyi Cami karşısındaki küçük türbede firuze renkli çinilerin tuğla ile birleşmesinden meydana gelmiş basit geometrik süsleme görülür.

1425 tarihli Bursa Muradiye Cami'nin son cemaat yeri cephesi tuğla ve firuze çini birleşiminin güzel örneklerini verir. Selçuklu geleneğini devam ettiren bu süslemenin son örneklerinden birini de, İstanbul'da 1474 tarihli Mahmut Paşa Türbesi'nin dış duvarlarında, taş içine yerleştirilmiş olarak görebilmekteyiz (Yetkin 1986: 205).

6. 2. Yapıda Görülen Çinilerin, Form, Teknik ve Renk Özellikleri:

6. 2. 1. Yapıda Kullanılan Çinilerin Formları;

Kare, dikdörtgen, altıgen, üçgendir. Aynı formdaki çiniler değişik teknik, renk ve bezemeye sahip olabilmektedir. Bu formları yapıda kullanıldığı yerlere ve tekniklere göre ele almaktayız.

Altıgen ve üçgen formu, tek renk sırlı düz çinilerin bir arada uygulandığı yerler; tabhaneler, şahnişler, hünkâr mahfilinin ön bölümüdür. Bu formlar, tek renk sırlı düz çinilerden oluşmaktadır.

Altıgen formu, tek renk sırlı düz çinilerin uygulandığı yerler; ana eyvan duvarları, giriş eyvanı duvarları, tabhaneler, üst kat tabhane odalarının duvarlarında görülmektedir.

Altıgen formu, tek renk sırlı düz ve yıldızlı çinilerin bir arada uygulandığı yerler; müezzin mahfili duvarlarında görülmektedir.

Altıgen ve üçgen formu, tek renk sırlı düz ve yıldızlı çinilerin bir arada uygulandığı yerler; yan eyvanların duvarlarında görülmektedir.

Altıgen formlu, renkli sır tekniğinden yapılmış çinilerin uygulandığı yerler; Müezzin mahfilinin üç duvarı da belli bir yükseklikten sonra tavana kadar renkli sır tekniğinden altıgen formlu levha çinidir.

Üçgen formlu, renkli sır tekniğinden yapılmış çinilerin uygulandığı yerler; Mihrap mukarnasında görülmektedir.

Dikdörtgen formlu, renkli sır tekniğinden yapılmış çinilerin uygulandığı yerler; Mihrap bordürlerinde, mihrap hücre tabanında, ana eyvanda altıgen çinilerin etrafındaki, kalın ve ince bordürlerinde, giriş sağ ve sol odaların bordürlerinde, Müezzin mahfillerin bordürlerinde, hünkâr mahfilin yan odaların bordürlerinde görülmektedir.

Kare formlu, renkli sır tekniğinden yapılmış çinilerin uygulandığı yerler: Hünkâr mahfili zemini, yan duvarları, tavanı, yapıda yer alan pencere ve kapı alınlıkları, kare formlu levha çini ve renkli sır tekniğinden yapılmıştır.

Yapıda çini mozaik tekniğinin uygulandığı yerler ise; Hünkâr mahfili Bursa Kemerli'nin orta bölümü, müezzin mahfillerin tavanlarının tamamı, Bursa Kemerli'nin orta bölümleri ve pencere tavanları, şahnişlerin bordür ve kapı alınlıklarında görülmektedir. Ayrıca yapının dış cephelerinde yer alan pencere silmelerin kenarları da çini mozaik tekniğinden yapılmıştır.

6. 2. 2. Yapıda Uygulanan Çini Teknikleri;

Bursa Yeşil Cami'de çini kullanımı oldukça fazladır. Birçok çini tekniğini görmek mümkündür. Farklı tekniklerin bir arada uygulandığı başarılı örnekleri barındırmaktadır. Yapıda görülen çini tekniklerini de aşağıdaki gibi sıralayabiliriz;

Tek Renk Sırlı Düz ve Yıldızlı Çiniler; bu çini ve seramikler sırlı tuğlaya benzerler fakat daha kaliteli ve sert çini hamuru ile yapılmaktadırlar.

İncelediğimiz yapıda tek renk sırlı düz çinilerin uygulandığı yerler; ana eyvan duvarları, giriş eyvanı duvarları, kuzey yönündeki doğu ve batı tabhane odaları, güney yönündeki doğu ve batı tabhen odaları, hünkâr mahfili ön bölümü, üst kat tabhaneler ve şahnişlerin duvarlarında görülmektedir.

Erken Osmanlı çini sanatında, tek renk sırlı çinilerin kullanımı oldukça yaygındır. İncelediğimiz yapı olan Bursa Yeşil Cami başta olmak üzere, Bursa Yeşil Türbe, Bursa Muradiye Cami ve Medrese, Edirne Şah Melek Cami ve Edirne Muradiye Cami’de bu teknikte çinilerin yoğun kullanıldığı yapılardır. Erken Osmanlı döneminde tek renkli çiniler genellikle altıgen formlu yapılmıştır. Sadece Bursa Yeşil Türbe’de dış cephede kare formlu tek renk sırlı çini kullanılmıştır.

İncelediğimiz yapıda, tek renk sırlı yıldızlı çinileri, müezzin mahfil duvarlarında ve yan eyvanların duvarlarında görmek mümkündür. Bu çinilerin tamamı altıgen formludur ve yeşil sırlıdır.

Erken Osmanlı çini sanatında, tek renk sırlı yıldızlı çinilerin kullanıldığı yapılar, Bursa Yeşil Cami ve Türbe, 15.yüzyılın ikinci yarısında Bursa Şehzade Cem ve Mustafa Türbesi iç mekân duvarları ve pencere alınlıkları, Bursa Şehzade Mahmut Türbesi (1506), İstanbul Çinili Kökteki odaların duvar yüzeylerinde görülmektedir (Yıldırım 2007: 128).

Çini Mozaik Tekniği; çini mozaik mimariye bağlı bir tekniktir. Özellikle yapıların içinde kullanılır. Genellikle tek renk sırlı çinilerden kesilen farklı şekillerdeki parçaların, önceden tasarlanmış bir süslemeyi meydana getirecek şekilde düzenlenmesiyle gerçekleşmektedir.

Bursa Yeşil Cami, hünkâr mahfilinin Bursa kemeri aynası ve müezzin mahfillerinin Bursa kemeri aynası çini mozaik tekniğinin başarılı bir şekilde uygulandığı yerlerdir. Ayrıca müezzin mahfillerin tavanlarının tamamı ve pencere tavanları çini mozaik tekniğinde yapılmıştır. Yine yapının girişindeki doğu ve batı tabhane odaların alçı süslemeli yüzeyinde çini mozaikler görülmektedir. Yapının batı şahnişinin kapı alınlığında da çini mozaik uygulama görülmektedir. Yine Bursa Yeşil Cami'nin güney dış pencerelerinin etrafındaki çiniler kakma olarak taş içerisine yerleştirilmiştir. Bu uygulamaya benzer uygulamada Üsküp Paşa Bey Türbe'sinde pencere kemer köşeliklerinde görülmektedir (Yıldırım 2007: 131). Mavi, firuze, mor, siyah, beyaz yeşil ve sarı renkler kullanılmıştır.

Çini Mozaik tekniği İstanbul Topkapı Sarayı, Çinili Köşk'ün portalinde görülmektedir (Öney 1987: 69). Ayrıca İstanbul Mahmut Paşa Türbesi (1474) pencere, kapı kemeri ve eyvanlar gibi eğik yüzeyli mimarlık öğelerinde renkli sır tekniği kullanılmıştır (Ödekan 1995:363).

Renkli Sır Tekniği; mimaride kullanılan, renkli sır adını alan bu yeni teknikle işlenen çiniler 15. yy.dan, 16. yy. ortalarına kadar görülmektedir. Erken Osmanlı döneminin Türk çini sanatına kazandırdığı en önemli yeniliklerdir. Bursa Yeşil Cami, türbe ve medrese bu tekniğin Anadolu'da ilk uygulandığı yapılardır.

İncelediğimiz yapıda renkli sır tekniğinin kullanımı oldukça fazladır. Yapıda renkli sırlı çinilerin dağılımı şöyledir; mihrabın tamamı renkli sır tekniğindedir. Ana eyvan duvar yüzeyindeki altıgen çinileri çevreleyen kalın ve ince bordür renkli sır tekniğindedir. Ana eyvan duvarları üst bölümünde Allah, peygamber ve halife adlarını taşıyan madalyonların tamamı aynı teknikte yapılmıştır. Yan eyvan, güney yönündeki tabhaneler, giriş eyvanı, giriş bölümündeki doğu batı tabhane odaları, üst kat tabhaneler ve hünkâr mahfilin ön bölümünün duvar yüzeyindeki altıgen çinilerini çevreleyen kalın ve ince bordür, renkli sır tekniğindedir. Hünkâr mahfilinin Bursa kemeri aynasının çini mozaik dışındaki yerleri, tavanı, zemini duvarları, güneye bakan cephesi tamamen renkli sır tekniğinde uygulamalar görülmektedir. Ayrıca müezzin mahfillerin duvar yüzeyindeki

bordürleri, bordür üzerindeki çiniler ve Bursa kemerlerinin bir kısmı renkli sır tekniğinde yapılmıştır.

Renkli sır tekniğinin uygulandığı diğer erken Osmanlı dönemi yapıları; Bursa Muradiye Mederesesi, Bursa Muradiye Cami, Edirne Şah Melek Cami, Edirne Muradiye Cami'dir. Bu yapılarda görülen renkli sır çini süsleme Bursa Yeşil Cami ve Bursa Yeşil Türbe'de ki kadar yoğun değildir.

Renkli sır tekniği Osmanlı yapılarında ilk olarak Bursa Yeşil Cami de görülmüştür. Bu teknik İslam sanatında ilk olarak 13.yüzyılda İran da 'Lakabi' olarak adlandırılan seramikler de görülür. İran'da renkli sır tekniğinin mimaride kullanılması Timuri ve Safeviler devrindedir (Öney 1976: 64). Renkli sır tekniği 14.-15.yüzyıllarda Tebriz, Semerkant ve Buhara'da özellikle Timur devri eserlerinde gelişmiştir. Bu teknik Timur ve Safavi dönemlerinde geniş yüzeyleri kaplamak amacıyla üretilen çiniler de yaygın biçimde kullanılmıştır. Erken Osmanlı döneminde yapılmış olan renkli sır tekniği çiniler Timurlu örnekleri ile büyük benzerlikler gösterir. Franz Taeschner, Bursa Yeşil Cami ve Yeşil Türbe'nin, Erken Osmanlı sanatını, Timurlu sanatına bağladığını belirtmektedir. Semerkant, Tebriz ve Bursa çinilerinin süslemelerinde, özenli bitkisel süslemeler ortaya konmuştur. Tebriz ve Semerkant çevresinin Erken Timurlu sanatına 14.yüzyıl'da Bursa'da, sonra Edirne'de, 16.yüzyıl'da da İstanbul'da görülmüştür (Cura 2008: 16, Öney 1976: 64).

1402'de Timur'un Ankara savaşı sonrası Semerkand'a götürdüğü ustaların birçoğu geri dönerek oradaki kültürün etkilerini Anadolu'ya taşımışlardır. Bu nedenle Timur devri çinileriyle erken Osmanlı devri çinileri benzerlik göstermektedir. Semerkand'dan dönenlerden biri olan ve yapı da taş kitabe üzerinde adı geçen Bursalı Ali bin İlyas'dır. "Nakkaş Ali" olarak bilinen Ali bin İlyas Bursa Yeşil Cami'nin bütün süslemelerini idare ettiği bilinmektedir. Ali bin İlyas öğrendiği çini teknik ve desenlerini, yapının mihrabında adı geçen Tebrizli ustalara uygulamıştır. Mihrabta okunan Tebrizli ustaların imzası renkli sır tekniği çinilerin kökenini açıklar. Hünkâr mahfilinde ismi okunan 'Muhammed El-Mecnun' yazısı ile çini ustasının adını görmekteyiz. Nakkaş Ali bin İlyas

beraberinde getirdiği Tebrizli ustaların çalışmalarını da kontrol altına almıştır. Yeşil Cami ve külliyesinin Timur yapılarıyla süsleme benzerlikleri yanında devrin üslup birliğini göstermesi bakımından da önemlidir (blair 1995: 182, Vardar 2000: 52, Yetkin 1986: 209). Bursa'yı Semerkant'taki camiler ve Şah Zinde mezarlığındaki türbeleriyle Orta Asya'ya bağlamaktadır. Yine Timur'un Şehri Sebz'deki bitmemiş Ak Saray Sarayı bu özellikleri taşımakta, Bursa Erken Osmanlı yapılarında görülen renkli sır tekniğindeki çiniler Semerkant eserlerinden malzeme ve teknik olarak çok üstündür. Tebriz'de bu tarz çinilere rastlanmamasının sebebi, ustaların Bursa çinilerinde sadece talimatı uygulamalıdır. (Carswell 2006: 13, Cura 2008: 17 Demiriz 1979: 19-20).

Renkli sır tekniğinin uygulandığı çinilerde, bitkisel bezemeler, rumiler, sülüs yazıların bulunduğu bordürler ana süsleme unsurlarıdır. Çiçekler, yapraklar, şakayıklar, sarmaşıklar, palmet ve rumiler en çok kullanılan motiflerdir. Renkli sır teknikli çinilerde firuze, lacivert, mavi, siyah, beyaz, sarı, fıstık yeşili ile altın yıldız kullanılır. Ayrıca, renkleri ayıran konturlar, kırmızı ve siyahtır. Bursa örneklerinde kırmızı konturlar altın yıldızla verilmiştir.

6. 2. 3. Yapıda Çinilerde Görülen Renkler;

Firuze, lacivert, mavi, beyaz, kırmızı, sarı, siyah koyu yeşil ve açık yeşil renklerle birlikte altın yıldız kullanılmıştır. Erken Osmanlı Döneminde renklerde çeşitlenme olmuştur. Özellikle kırmızı rengi ilk Osmanlı çini sanatı için karakteristiktir. Renk skalası sarı ve elma yeşili renklerle zenginleştirilmiştir. Kullanılan sırlara kobalt oksit lacivert, mangan oksit mor, krom oksit yeşil, antimon oksit sarı ve bakır oksit turkuaz renk verir. Beyaz renk ise kullanılacak alkali veya kurşunlu sıra kalay oksit katılarak hazırlanır. Renkli sır tekniğinde kullanılan sırlar örtücü özellik gösterir. Sırların örtücü olması için sıra bir miktar kalay oksit katılır. Örtücü sırlar içindeki kalaydan dolayı mat fakat canlı renklere sahiptir (Bilir 2008: 6-7).

Selçuklu ve Osmanlı çini sanatının ana hatları birbirine benzemektedir. Her iki dönemde hamurunun ve sırrının silisli, kireçli, kalker tipinde olması birleştirici ana etmendir. Fakat Selçuklu çinilerinin rengi sarımtırak kül rengidir. Sırlarda kurşun yoktur ve astarsız olarak kullanılmışlardır. Osmanlı çinilerinin hamuru silisli kalker olmakla beraber, kırmızı renktedir. Sırlarda kurşun bulunur. Daha geç örneklerde sırla hamur arasında astar kullanılmıştır (Yetkin 1986: 213).

6. 3. Motif ve Kompozisyon Özellikleri,

6. 3. 1. Motifler,

Bursa Yeşil Cami çini süslemesinde görülen motifleri dört grupta incelemek mümkündür.

6. 3. 1. 1. Bitkisel Motifler:

Yapıda bitkisel süslemeye geniş yer verilmiştir. Yapının hemen hemen her yerinde bitkisel süslemeyi görmek mümkün olmuştur. Rumi, palmet, lotus, hatayi, penç, şakayık, gonca güller, yapraklar, kıvrık dallar ve azda olsa karanfil motifleri kompozisyonlara şekil vermiştir.

Palmet: Anadolu Selçuklular Dönemi eserlerinin temel süsleme unsurlarından biri olan palmetlerin kaynağı tam olarak bilinmemektedir. En eski uygarlıklardan Sümer, Mısır, Asur, Yunan ve Roma sanat eserlerinde kullanıldığı görülmektedir (Mülayim 1984: 141-159). Anadolu Selçuklu Dönemi'nde taş süslemelerde zengin örneklerle karşımıza çıkmaktadır (Mülayim 1984: 141-159). Erken Osmanlı çini süsleminde rumi ile birlikte en sık görülen motiftir. Erken Osmanlı döneminde, Anadolu Selçuklu döneminde sıkça kullanılan üç dilimli palmetler kullanılmıştır (Yıldırım 2008: 134).

İncelediğimiz yapının çinilerinde palmet motifi sıkça karşımıza çıkmaktadır. Mihrap bordürlerinde ve mihrabın en üst noktasında kullanılmıştır. Özellikle ana eyvanda, yan eyvanlarında, tabhanelerde, müezzin mahfillerinde, hünkâr mahfilinde, üst kat tabhane odaların duvar yüzeyinde kullanılan altıgen çini plakaların üzerindeki bordür kompozisyonlarında görülmektedir. Ayrıca hünkâr mahfilinin tamamında görülmektedir.

Rumi: Türk süsleme sanatında önemli yeri olan rumi motifinin, her devirde kullanıldığı görülmektedir. Rumi motifi, taş, ahşap, kumaş, maden, tezhip ve çinide yoğun bir şekilde kullanılmıştır.

Selçuklu Dönemi'nde maden sanatında sıkça rastlanmaktadır. Bu dönemde rumi motifi, hayvan figürlerinin kanatlarında ve minyatürlerin zemin süslemesinde görülmektedir. Osmanlı Dönemi'nde ise, hayvan motifinin kullanılması giderek azalır ve yoğun bitkisel bezeme içerisinde görülür. Osmanlı Dönemi'nde rumiler çizim özelliklerine göre; sade, dilimli, hurde, piçide ve kanatlı gibi isimler almıştır (Kılıç 2000: 74). Erken Osmanlı döneminde özellikle tek renk sırlı çinileri sınırlandıran bordürlerde “klasik tipte” diyebileceğimiz basit rumiler kullanılmakla birlikte iri ve dilimli yapraklara sahip rumilere de rastlanmaktadır. Bazen çok kıvrak, hareketli, yaprakları volütler yapan rumiler yer aldığı gibi bazı örneklerde de motifin iyice incelerek bir sap ya da basit bir yaprağa dönüştüğü de görülmektedir (Yıldırım 2008: 134).

İncelediğimiz yapının çinilerinde palmet motifinin kullanıldığı her yerde rumi motifi de kullanılmıştır. Mihrap bordürlerinde, özellikle ana eyvanda, yan eyvanlarında, tabhanelerde, müezzin mahfillerinde, hünkâr mahfilinde, üst kat tabhaneleri duvar yüzeyinde kullanılan altıgen çini plakaların üzerindeki bordür kompozisyonlarında görülmektedir. Ayrıca hünkâr mahfilinin tamamında rumi motifinin çeşitleri görülmektedir.

Lotus: Palmete benzeyen ve lotus adını alan bu motif, düşey sap üzerine oturan simetrik olarak düzenlenmiş, uçları yukarı kıvrık iki yan koldan ibarettir. Palmetler

arasındaki en belirgin fark, yan yapraklarının her zaman yukarıya doğru kıvrık oluşu ve uzunca bir sap üzerine oturmasıdır (Kılıç 2000: 74).

Erken Osmanlı döneminde lotusun tek başına kullanımı çok nadirdir. Sadece Bursa Yeşil Camii mihrap nişini kuşatan bordürlerden altıncısında yer almaktadır. Burada, beyaz bir çanak üzerinde yükselen lotus bir kemerle sınırlanmıştır. Klasik örneklerinden farklı olarak motif, son derece stilize edilmiş oturduğu sap neredeyse kaybolmuştur. Ele aldığımız dönemde lotuslar çoğunlukla palmetlerle bitkisel kompozisyonlar meydana getirmektedir.

Bursa Yeşil Cami’de mihrabın altıncı bordüründe lotus motifinden oluşan bir kompozisyon görülmektedir. Hünkâr mahfilinin Bursa kemerlerini, lotus ve palmet motiflerinden oluşan bir bordür kompozisyonu çevrelemektedir. Yine müezzin mahfillerinin Bursa kemerlerinde ve duvarların kesişme yerlerinde, lotus palmet motiflerinden oluşan bordür kompozisyonu yer almaktadır.

Hatayi : Motif, Beylikler ve Erken Osmanlı Dönemi’nin çini süslemelerinde sıkça görülmektedir. Orta Asya’dan gelen ve Çin Sanatı’nın etkisi altında gelişen genellikle çiçek ve goncaların ele alındığı bir süsleme tarzıdır (Kılıç 2000: 74). Timurlular Dönemi’nde Herat’ta kurulan sanat atölyelerinde rastlanılan eşsiz eserlerin kaynaklarında, Türkistan önemli rol oynamıştır (Bakır 1999: 188)

İncelediğimiz yapıda hatayi motifi, mihrap bordürlerinde, hünkâr mahfilin ön bölümündeki pencere alınlığında, hünkâr mahfilin Bursa kemerlerinde, müezzin mahfillerinde, yan eyvanların bordürlerinde ve tabhanelerde görülmektedir.

Penç : Hatayi grubundan bir motiftir. Hatayi motifi kadar önemlidir. Penç kelimesi Farsça’da beş anlamına gelir. Penç motifi yaprak sayısına göre isimlendirilmiştir. Penç motifi; şakayık, narçiçeği, gül gibi stilize edilmiş, çeşitli çiçeklerin tepeden görünümünün çizgiyle ifade edilmesidir (Bakır 1999: 191).

İncelediğimiz yapıda; hatayi motifinin kullanıldığı her kompozisyonda penç motifi de kullanılmıştır. Mihrap bordürlerinde, hünkâr mahfilin ön bölümündeki pencere alınlığında, hünkâr mahfilin Bursa Kemerleri'nde, müezzin mahfillerinde, yan eyvanların bordürlerinde ve tabhanelerde görülmektedir.

Şakayık: Türk süsleme sanatına, Doğu Asya sanatı yoluyla sadece çok stilize şekilleri girmiştir. Kumaş ve çini sanatında yaygın olarak kullanılmıştır. Osmanlı sanatında da yer yer 14. yy.a kadar kullanılmıştır (Kılıç 2000: 75).

İncelediğimiz yapıda, hatayi grubundan oluşan kompozisyonlarda şakayıklar da görülmektedir.

Gonca: Hatayi motifi ve penç motifinin kullanıldığı kompozisyonlarda gonca motifi de kullanılır. Yardımcı motif rolünü üstlenmiştir. “Goncagül” diye de adlandırılır (Bakır 1999: 191). Buradaki gül, bilinen gülü değil, genel olarak çiçek manasını ifade eder. Gonca motifi tam açılmamış bir çiçeğin boyuna kesitini göstermektedir

İncelediğimiz yapıda; hatayi ve penç motifinin kullanıldığı, her kompozisyonda gonca motifi de kullanılmıştır.

Karanfil: 16. yy.ın ikinci yarısından itibaren çinilerimizde görülmeye başlanmıştır. Karanfil motifini, taş, işleme, kumaş ve çinilerde çok sık görmek mümkündür. (Bakır 1999: 191). Karanfil motifinin Erken Osmanlı Dönemi'ndeki ilk örneklerinin Bursa Yeşil Cami'de görüldüğünü düşünmekteyiz.

İncelediğimiz yapıda; karanfil motifi, mihrap mukarnas lokmalarında görülmektedir.

6. 3. 1. 2. Geometrik Motifler:

Bursa Yeşil Cami’de geometrik süsleme daha çok mihrapta, hünkâr mahfilinin hemen hemen tamamında ve ocaklarda kullanıldığı görülmektedir.

Yıldız: Yıldız denilen süsleme unsuru, birbirini belirli noktalardan keserken şekiller meydana getirerek uzayıp giden kırık hat sistemleridir. Düzenli aralıklarla göze çarpan ve kapalı şekiller hissi veren bu yıldızlar, çeşitli merkezler etrafında kesişerek sonsuz kırık hatlar meydana getiriler (Kılıç 2000: 77).

İncelediğimiz yapıda; mihrabın dördüncü bordüründe ve mihrabı üç yönde dolaşan geometrik geçme örgüsünde yıldız bezemeyi görmekteyiz. Hünkâr mahfelin Bursa kemerinde, yan duvarlarında, tavanda ve zemin döşemesinde görülmektedir. Ayrıca kuzey yönünde bulunan tabhane odaların alçı duvar süslemesi içinde, çini mozaikler yıldız şeklinde yerleştirilmiştir. Bu yıldızlar on kollu, sekiz kollu, beş kollu şekilleri ile kompozisyonları süslemektedir.

Benzer süslemeyi; Edirne Yıldırım Cami’nin mihrap kavsarasının köşelikleri üzerinde sekiz ve on iki kollu yıldızlardan oluşan bir süsleme olarak görebilmekteyiz. Edirne Muradiye Cami’nin mihrabını üç yönde dolaşan geometrik geçme örgüsünde de yıldız bezemesine rastlanmaktadır (Kılıç 2000: 77).

6. 3. 1. 3. Yazı:

Bursa Yeşil Cami’nin çini süslemelerinde görülen bir başka süsleme unsuru da yazıdır. Yazı yapıda oldukça yoğun kullanılmıştır. Neredeyse bütün süslemelerde yazı görülmektedir. Çinilerde görülen yazı türü, celi sülüs ve kufi yazıdır.

Yazı süslemenin görüldüğü yerler şöyledir: Mihrapta, ikinci bordürde kufi ve celi yazı, mihrap kavsarasında celi ve mihrap nişinde celi sülüs kullanılmıştır. Ana eyvan ve yan eyvan duvarlarındaki bordür, pencere ve kapı alınlıklarında, tabhanenin pencere ve kapı alınlıklarında, müezzin mahfil duvarlarındaki bordürlerde, Bursa kemerlerinde, kuzey yönündeki tabhaneler, giriş eyvanı duvarlarında, üst kat tabhaneler, hünkâr mahfil Bursa kemerlerinde ve ön bölümündeki kapı ve pencere alınlıklarında yazı süsleme yoğun bir şekilde kullanılmıştır. Renkli sır tekniğinde yapılan bu yazı süsleme, genellikle kufi yazı, sarı ve küçük boyutlu, celi sülüs yazılar da beyaz ve büyük boyutlu verilmiştir. Her iki yazı grubu, süsleyici karakter taşıdığı halde spiral kıvrık dallar veya rumili kompozisyonlarla süslenmiştir. Edirne Muradiye Cami'nin mihrabında ve pencere alınlıklarında renkli sır tekniğinde yapılmış, kufi ve celi sülüs yazı süslemeler görülmektedir (Kılıç 2000: 78).

6. 3. 2. Kompozisyon Özellikleri,

Bursa Yeşil Cami'nin tüm kompozisyonlarını form özelliklerine göre üç grupta ele almak mümkündür. Bunlar: bordürler, sonsuz karakterli kompozisyonlar, dolgu ve alan kompozisyonlarıdır.

Bordür Süslemeler: Erken Osmanlı eserleri içerisinde en sık görülen kompozisyon formu bordürlerdir. Bursa Yeşil Cami'nde çini bordürler oldukça fazladır. Bu grupta yer alan bordür kompozisyonları, iki yandan sınırlı, enine gelişen bordürler ve iki yandan sınırlı, boyuna gelişen bordürlerdir. Bu bordürler bitkisel ve geometrik süslemelidir. Bursa Yeşil Cami'nde; bitkisel bordürlerden en çok palmet, rumiler, kıvrık dallar, hatayi, penç ve şakayıktan oluşan kompozisyon görülmektedir. Geometrik-bitkisel bordürlerde, yıldızlar, çokgenler ve rumi-palmetten oluşan kompozisyonlar görülmektedir. Bu anlayış, hem enine hem de boyuna gelişen kompozisyonlarda ve çoğunlukla mihraplarda ve duvar yüzeylerinde görülmektedir.

Bursa Yeşil Cami'nde boyuna gelişen bordürlerin görüldüğü yerler; mihrabın, birinci, ikinci, üçüncü, dördüncü beşinci ve yedinci bordürleri enine gelişen bordürlerdir.

Yine ana eyvan duvarlarında, tabhane duvarlarında, yan eyvanların duvarlarında, giriş sağ ve sol odaların duvarlarında, giriş eyvanı duvarlarında, hünkâr mahfilin yan odalarında ve ön bölümünde, hünkâr mahfilinin Bursa Kemerleri'nde yer alan dıştan içe doğru ikinci ve üçüncü bordürleri boyuna gelişen bordürlerdir. Ayrıca müezzin mahfillerinin duvar yüzeylerindeki bordürler ve Bursa Kemerleri'nde boyuna gelişen bordürler görülmektedir.

Bursa Yeşil Cami'nde enine gelişen bordürlerin görüldüğü yerler; mihrabın altıncı bordürü, müezzin mahfillerin tavanında, çini mozaik tekniği ile gerçekleştirilmiş merkezi kompozisyonlu alanın etrafında, lotus ve palmet motiflerinden oluşan enine gelişen bordür yer almaktadır. Aynı bordür giriş holü duvarlarında yer alan madalyonun etrafında renkli sır tekniğinden yapılmıştır. Balkonların duvar, hünkâr ve müezzin mahfillerinin Bursa Kemerleri'nde enine gelişen bordürler görülmektedir. Balkonların duvar yüzeyindeki bordür, mızrak ucunu andırmaktadır ve çini mozaik tekniğiyle yapılmıştır.

Sonsuz Karakterli Süslemeler: Türk Sanatı'nda sonsuzluk prensibi, ana süsleme prensibini teşkil etmektedir. Bu prensip incelendiğinde, ilk bakışta bordür veya merkezi kompozisyon olarak görülen birçok desen yakından incelendiğinde, aslında sonsuzluk esasına dayandığı görülmektedir. Kompozisyon tipleri bakımından büyük çeşitlilik göstermektedir (Demiriz 1979: 34). Bu nedenle Bursa Yeşil Cami'nde yer alan bütün bordürler sonsuz karakterlidirler Sonsuz karakterli süsleme, Osmanlı Sanatı'nda sevilen ve çok kullanılan bir süsleme anlayışıdır (Demiriz 1979: 34).

İncelediğimiz yapıda sonsuz karakterli süslemeler; yapıdaki bütün bordürlerde, mihrapta, eyvanlarda, müezzin mahfilleri ve hünkâr mahfillerinde görülmektedir. Mihrap hücre tabanında; hücrenin oturtmalık üzerindeki yüzeyleri, sonsuz düzende iki ayrı rumi motifi ile tezyin edilmiştir. Yan eyvanlar ve müezzin mahfillerdeki altıgen levha çiniler üzerindeki kompozisyonlar sonsuz karakterlidir. Müezzin mahfillerin, altıgen çinilerin ve bordürlerin üzerinde kalan duvarları tavana kadar, girift olarak, palmet ve rumi motifleriyle bezenmiş sonsuz karakterli bir kompozisyona sahiptir. Yine, hünkâr mahfilin duvarları, tavanı ve zemini sonsuz düzende kompozisyona sahiptir. Sonsuz düzende merkezden iç içe, iki ve sekiz kollu yıldız yer almaktadır. İçteki yıldızın kenarlarını

meydana getiren uzantılarının değişik yönlerde kavisli hatlar yapmasıyla sekizgen, beşgen, bir köşesi geniş açılı altıgen, çift eşkenar dörtgen ve ok ucu biçiminde çeşitli geometrik motifler meydana gelerek devam etmektedir.

Dolgu ve Alan Süslemeleri: Bursa Yeşil Cami'yi süsleyen çini kompozisyonların bir kısmı dolgu ve alan süslemeleridir. Bu kompozisyonlar, buldukları alanın sınırlarına göre tasarlanmışlardır. Dolayısıyla bu alanın şekline göre hesaplanmış kapalı kompozisyonlardır. Yapıda, daha çok bitkisel süslemeli örnekleri görülen bu kompozisyonlar, mihraplarda, pencere ve kapı alınlıklarında, pencere tavanları ve müezzin mahfillerin tavanlarında görülmektedir.

İncelediğimiz yapının mihrabında, alınlık panosu, niş köşeliği ve mukarnaslı kavsarada yoğunlaşmıştır. Alınlık panosu kıvrık dallı bir kompozisyona sahiptir. Niş köşeliğinde ise rumi, hatayi, penç ve kıvrık dallardan oluşan bitkisel bir kompozisyon görülmektedir. Kavsara içindeki her mukarnas lokmasının üzerinde, rumi, palmet, lotus, karanfil, goncagül ve şakayık motiflerinden oluşan kompozisyonlar yer almaktadır.

Yapının, pencere ve kapı alınlıklarında kapalı kompozisyonlar görülmektedir. Tabhane pencere alınlıkları, rumi ve kıvrık dalların oluşturduğu merkezi kompozisyonludur. Hünkâr mahfilin ön bölümündeki pencere alınlığı da hatayi, rumi ve kıvrık dallardan oluşan merkezi kompozisyonludur.

6. 4. Çinilerin Üretim Yerileri ve Ustaları

Bursa Yeşil Cami'nin çinilerin nerede, hangi ustalar tarafından yapıldığıda önem taşımaktadır.

Albert Gabriel (1958) Türk Başkenti Bursa adlı eserinde, Bursa Yeşil Cami çinilerinin İznik üretimi olduğunu ileri sürmektedir. Özellikle aynı bölgede olması ve çinilerin kalitesinin İznik üretimi fikrini doğurması ilk etapta mantıklı gelsede, 1964 yılında Prof. Dr. Oktay Aslanapa tarafından başaltılan ve günümüze kadar devam eden, İznik

Çini Fırınları kazısında renkli sır tekniğinde küçük parça bulunmuştur. 1984 yılında ele geçirilen parçaya dayanarak İznikte renkli sır tekniğinde bir üretim yapıldığına dair bir genelleme yapmak mümkün değildir. Ayrıca İznik'teki üretimin özellikle 14. ve 15. yüzyılda günlük kullanıma yönelik seramik imal ettiği kazılar sonucunda anlaşılmıştır. Erken Osmanlı çinilerinin 16. Yüzyıl çinilerinden farklı olduğu da kimyasal analizlerle anlaşılmıştır (Yıldırım 2008: 151-152). Bursa Yeşil Külliyyede, özellikle türbe taç kapısında kavsara, iç mekânda mihraptaki mukarnaslar ve köşe sütuncelerindeki çiniler gözden geçirildiğinde bunların kaplandıkları yer için özel olarak hazırlandıklarını göstermektedir. Bu bilgiler ışığında diyebiliriz ki, Erken Osmanlı yapılarındaki çiniler, yerel bir üretimi işaret etmektedir. Muhtemelen yapıların yakınında geçiçi bir üretim yeri kurulmuştur ve ihtiyaç karşılandıktan sonra fırınlar ortadan kalkmıştır.

Erken Osmanlı yapılarında adı belli olan sanatçı ya da sanatçısı belli olan yapı yok denilecek kadar azdır. Bu dönemde klasik dönemdeki mimarlık teşkilatı yoktur. Bu nedenle usta kitabesi olmayan yapıların mimar ve sanatçıları bilinmemektedir. Erken dönemde neredeyse bütün sanatçıları bilinen tek yapı Bursa Yeşil Cami'dir. Bir binanın bütün süslemelerinde sorumlu olarak bilinen tek sanatçı da Bursa Yeşil Cami'nin nakkaşı Ali Bin İlyas'tır. Ali bin İlyas'ın Yeşil Türbe'nin ve Mederesenin Sanatçı Yeşil Türbe ve Medrese'nin süslemesini de yönetmiştir. Bu sanatçı aslen Bursalı'dır. Timur ile birlikte Semerkant'a giderek orada görgü ve bilgisini arttırmıştır. Yurda döndüğünde Tebrizli sanatçıları da beraberinde getirmiştir ve Yeşil Cami'nin süslemesini yönetmekle görevlendirilmiştir. Bu görevi örnek aldığı Semerkant eserlerinden gerek teknik, gerekse desen bakımından daha başarılı şekilde uygulamıştır (Demiriz 1979: 51, Otto-Dorn 1951: 60, Şevki 1933: 6-7). Nakkaş Ali'nin Tebriz'e tesadüfen götürülmediği, muhtemelen sanatçı yönü ve yeteneği bilindiği için götürülmüştür.

Nakkaş kitabesi hünkâr mahfilî Bursa kemerinin üstünde 97.5x178 cm. boyutlarındadır ve içeriği şöyledir.

1-“kad teme nakış-ı hâzihi'limareti'ş-şerife bi-yedi afkari'n-nâs Ali ibn İlyas Ali”

2-“fi evâhiri ramazani'l –mubareke sena seb'a ve işrine ve semanemie” (Şevki 1933: 33, Tüfekçioğlu 2001: 148).

Anlamı: “Bu şerefli imaretin nakışı, insanların en fakiri İlyas Ali oğlu Alin'in eliyle 827 (1924) senesi mübarek Ramazan'ında tamamlanmıştır” (Tüfekçioğlu 2001: 148, Demiriz 1979: 331).

Ali bin ilyas'ın Tebrizden getirdiği ustalardan biri olan, Yeşil Cami çinilerini yapan Muhammed el Mecnun'nun usta kitabesi hünkâr mahfilinde ki çini üzerindedir (Demiriz 1979: 331, Öney vd. 1999: 104, Sönmez 1989: 423, Tüfekçioğlu 2001:144). Ahşap ustası Tebrizli Ahmed oğlu Hacı Ali'dir. Yeşil Cami'nin süslemeleri ile Timurlu mimarisindeki süsleme programı arasında benzerlikler vardır. Örneğin Yeşil cami pencere alınlıkları, mihrabiyeler ve taçkapı yan nişlerinde yüzeyi yatay ve dikey eksenlerde bölen, dilimli madalyon, dilimli kartuş veya beş ya da yedi dilimli palmet biçimlerine Timurlu çini süslemelerinde de rastlanmaktadır. Türk ustalar ve şantiyelerindeki Tebrizli ya da Şamlı sanatçılar Timurlu süsleme programını kendi yorum ve motifleri ile Türk mimarisine yansıtmışlardır (Sönmez 1989: 423-451 Taeschner 1932: 135-136) .Yine mihrapta kavsara köşeliğinin alt bölümünde ve sağ tarafta “Tebrizli ustaların eseridir” ifadesi yer almaktadır. Bu ifade bile Timur etkisini ve Tebrizli sanatçıların etkileri kuvvetlendirmektedir.

Binaların inşa tarihleri ve çinilerin motif ve kompozisyon özellikleri dikkate alındığında Tebrizli ustaların Yeşil Cami, Türbe ve Medresenin ardından Bursa Muradiye Külliye'nin çini süslemelerinde yapmış olmalıdır. Çünkü Muradiye Külliyesi'ndeki tuğla, çini ve ahşap süslemelerdeki benzerlik tüm külliye birimlerinde aynı sanatçı grubunun çalıştığını işaret etmektedir. Yeşil Cami'nin kuzeybatı cephesinde köşesindeki yıldız formunu andıran taş içine kakılmış firuze çini parçası bulunmaktadır (Resim 143), (Gabriel 1958: 80). Bu çini parçasını taşçı işareti veya sanatçı imzası olabileceği düşünülmektedir. Benzer işaret, Muradiye İmareti ve Yıldırım İmareti'nde de karşımıza çıkmaktadır. Bu işaretlerden yola çıkarak bu yapıların inşasında aynı ustaların çalıştığını söylemek pekte yanlış olmayacaktır. Yeşil Cami'de firuze çini parçaları ile taş üzerine kakma yapılmıştır.

Yıldırım İmareti'nde taçkapının sağında koyu renk sert bir taş ile yıldız şeklinde bir kakma, Muradiye İmareti'nde de Yeşil İmaret'te olduğu gibi turkuaz çini parçalarıyla taş üzerine kakma şeklinde işaretler yapılmıştır. Diğer iki yapıda işaretler fark edilmeyecek şekilde farklı yerlere serpiştirilirken, Muradiye İmareti'nde çokbelirgin olarak yerleştirilmiştir. Usta kitabesi olmayan yapılarda, benzer işaretlerden yola çıkarak yapılarda aynı ustaların çalıştığı çıkarımını yapmamıza neden olmaktadır (Acar 2007: 48).

7. SONUÇ

Bursa Yeşil Cami 1419-1420 yılları arasında Çelebi Mehmet tarafından yaptırılmıştır. Çelebi Mehmet'in erken ölümü nedeniyle II. Murat yapının süslemelerini devam ettirmiş ve 1424 yılında tamamlattır. Yapının taç kapısındaki kitabeye göre, mimarı Hacı İvaz Paşa'dır. Yapı tabhaneli veya zaviyeli olarak adlandırılan gruba dâhil olup, ters "T" planlıdır. Yapının süslemesini gerçekleştiren sanatçılar, hünkâr mahfilinin Bursa Kemerli alınıdaki usta kitabesinden, çini ustasının Muhammed el Mecnun olduğu anlaşılmaktadır. Yapıdaki kalem işlerinin Nakkaşı Ali İlyas tarafından yapıldığı bilinmektedir. Ali Bin İlyas Timur'la birlikte Semarkand'a gitmiş oradaki teknikleri inceleyip, Bursa'da uygulamıştır. Yapıdaki çini, kalem işi, taş ve ahşap süslemelerdeki üslup birliği, Nakkaş Ali Bin İlyas'ın eseridir. Mihrapta, Üstadan-Tebrizi olarak görülen kitabe, Nakkaş Ali Bin İlyas'ın birlikte getirdiği ve onun emrinde çalışan ustaları kastetmektedir.

Bursa Yeşil Cami çinileri gerek teknik ve gerekse süsleme özellikleri ile Erken Osmanlı çini sanatının karakteristik eserlerinden biridir. Yapı, Erken Osmanlı Dönemi ilk önemli çinili yapısıdır. Erken Osmanlı Dönemi, Anadolu Selçuklu ve Klasik Dönem Osmanlı Devri arasında bir köprüdür. Bursa Yeşil Cami çinileri teknik ve süsleme özellikleri ile dönemini tam anlamı ile yansıtmaktadır. Ayrıca bu dönem Anadolu Selçuklu çini sanatını teknik ve süsleme bakımından geliştirerek, kendinden sonraki döneme öncülük etmiştir. Bu dönem çini sanatının önemli dönemlerinden biri olmuştur. Yine bu dönemde çini süslemede tek renk düz çiniler, çini mozaik tekniği, mavi-beyaz ve döneme damgasın vuran renkli sır tekniğinde yapılmış çiniler görülür.

Erken Osmanlı Dönemine damgasın vuran ve çini sanatının en önemli yeniliklerinden biri olan renkli sır tekniğinde yapılmış çinilerin ilk olarak Bursa Yeşil Cami'nde görülmesi ve burada yoğun bir şekilde kullanılması açısından büyük önem taşımaktadır. Timur'un Ankara Savaşı sonrası Semerkand'a götürdüğü ustaların birçoğu geri dönmüş ve oradaki kültürün etkilerini Anadolu'ya taşımışlardır. Bu sebeple Osmanlı çinilerindeki renkli sır tekniğinde yapılmış örnekler Timur Dönemi çinileriyle büyük

benzerlik göstermektedir. Yukarıda da sözünü ettiğimiz gibi; Timur'la birlikte Semarkand'a gitmiş olan Ali Bin İlyas oradaki teknikleri inceleyip, Bursa'da uygulamıştır.

Renkli sır tekniğinde yapılmış çinilerin yapım yeri konusunda ise henüz net bir sonuca varılamamıştır. Osmanlı Dönemi çinilerinin imalat merkezi olan İznik'te yapılan kazılarda sadece ufak parça halinde sarı renkli sır tekniğiyle yapılmış çiniler bulunmuştur. Bazı kaynaklara göre Bursa, Edirne ve İstanbul'daki yapılarda kullanılan renkli sır tekniğiyle yapılmış çinilerin, yapıların yakınında geçiçi bir üretim yeri kurulmuştur ve ihtiyaç karşılandıktan sonra fırınlar ortadan kalkmıştır.

Bursa Yeşil Cami mihrabının tamamı renkli sır tekniğiyle yapılmıştır. Bursa Yeşil Türbe (1421) ve Edirne Muradiye Cami (1436) mihrabının da tamamen çinilerle kaplı olduğu görülmektedir. Yeşil Türbe mihrabında sadece renkli sır, Edirne Muradiye Cami mihrabında ise renkli sır ve sıratlı birlikte kullanılmıştır. Anadolu Beylikleri'nden Karamanoğulları'na ait ve günümüzde Topkapı Sarayı Çinili Köşk'te sergilenen Karaman Bey İmaret (1433) Mihrabı da teknik bakımdan Bursa Yeşil Cami mihrabı ile ortaktır.

Bursa Yeşil Cami, Hünkâr mahfilini tabandan tavana kadar kaplayan çiniler, bu konuda bilinen tek örnek olması açısından önem taşımaktadır. Bununla birlikte mahfilde mozaik çini tekniği ve renkli sır tekniğini bir arada başarılı bir şekilde kullanılması da çini sanatı bakımından önemlidir. Ayrıca Bursa Yeşil Cami'nin, çini mozaik tekniğinin tuğla ve taş ile birleşerek kullanışı da ilk Osmanlı Dönemi çini sanatı için karakteristiktir. Bursa Koza Han'da, 1429 tarihli Edirne Beylerbeyi Cami karşısındaki küçük türbede ve 1425 tarihli Bursa Muradiye Cami'nin son cemaat yeri cephesinde tuğla ve firuze çini birleşiminin güzel örneklerini vermektedir. Selçuklu geleneğini devam ettiren bu süslemenin son örneklerinden birini de, İstanbul'da 1474 tarihli Mahmut Paşa Türbesi'nin dış duvarlarında, taş içine yerleştirilmiş olarak görebilmekteyiz.

Bursa Yeşil Cami'nde ağırlıklı olarak bitkisel süsleme, geometrik süsleme ve yazı süsleme görülmektedir. Bununla birlikte süslemeleri oluşturan motifler rumi, palmet, lotus, hatayi, penç, şakayık, gonca, karanfil, geometrik süsleme olarak yıldız ve

çokgenler, yazı olarak da kufi, celi sülüstür. Bu süslemeler ve motifler, yapıda yer alan kalemişi süsleme, ahşap süsleme, taş süsleme, alçı süslemede de kullanılmıştır. Bu nedenle bahsi geçen süslemelerle çini süslemelerin kompozisyon anlayışları benzerlik gösterbilmektedir.

Bursa Yeşil Cami mihrabı Erken Osmanlı Dönemi ilk çini süslemeli mihrabıdır. Teknik ve süsleme özellikleriyle dönemin üslubunu tam anlamıyla yansıtmaktadır. Ayrıca mihraptaki bitkisel motif ve kompozisyonları kendinden sonraki döneme öncülük etmiştir. Özellikle mihrap kavsarasında görülen karanfil motifi natüralist üslubun erken habercisidir. Bu motiflerin Klasik Osmanlı çini sanatında rastlanması, kendinden sonraki dönemi etkilemesi açısından önemlidir. Ayrıca mihrabın kavsara köşeliklerinde görülen kompozisyon benzerleri Yeşil Türbe mihrap kavsara köşeliklerinde görülmektedir. Bursa Yeşil Cami mihrap çerçevesinin üst kısmında yer alan tek sıra palmet, Bursa Yeşil Türbe ve Edirne Muradiye Cami mihrabında da yer almaktadır.

Sonuç olarak; yapı, Erken Osmanlı Dönemi ilk önemli çinili yapısıdır. Erken Osmanlı Dönemi, Anadolu Selçuklu ve Klasik Dönem Osmanlı Dönemi arasında bir köprüdür. Ayrıca bu dönem Anadolu Selçuklu çini sanatını teknik ve süsleme bakımından geliştirerek, kendinden sonraki döneme öncülük etmiştir. Bulunduğu konum itibarıyla çevresinde bulunan Bursa Yeşil Türbe, Edirne Muradiye Cami, Mahmut Paşa Türbesi, Bursa Koza Han, Karaman Bey İmareti gibi diğer çağdaşlarıyla teknik, malzeme, süsleme açısından paralellik göstermektedir.

KAYNAKÇA

ACAR, Türkan;

2007 **Bursa'daki Tabhaneli Camiler**, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk İslam Sanatı Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir.

AKTUNA, Ceyda;

1974 **Bursa Yeşil Külliye**, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Yayınlanmamış Lisans Tezi. İstanbul

ALTUN, Ara; Arlı, D. Belgin;

2008 **Anadolu Toprağının Hazinesi: Çini Osmanlı Dönemi**, Kitap Yayınevi. İstanbul.

ASLANAPA, Oktay;

1949 **Osmanlılar Devrinde Kütahya Çinileri**, Üçler Basımevi, İstanbul.

1986 **Osmanlı Devri Mimarisi**, İnkılâp Kitabevi, İstanbul.

1993 "Osmanlı Devri Mimari Sanatı", **Başlangıcından Bugüne Türk Sanatı**, İş Bankası Yayınları, Baskı 1, s.185-195. Ankara

1996 **Osmanlı Mimarisi**, İş Bankası Yayınları, İstanbul.

1998 "Türk Çini Sanatı Araştırmaları ve Kongreler" Türkiye İş Bankası Kültür ve Sanat yayınları, S.40. s.31-34 Ankara

AYVERDİ, H. Ekrem;

1972 **Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve Sultan Murat Devri (1403–1451)**, Baha Matbaası, C.1, İstanbul.

AYVERDİ, H. Ekrem, Yüksel, i,Aydın;

1976 **İlk 250 Senenin Osmanlı, Mimarisi**, Fetih Cemiyeti Enstitüsü, İstanbul.

BAYKAL, Kazım;

1950 **Bursa ve Anıtları**, Bursa.

BLAİR, Sheila;

1995 **The Art and Architecture of Islam**, New haven, Yale University, London

BİLİR, Timur;

2008 **Erken Osmanlı Dönemi Renkli Sır Tekniği ve Yeni Yorumları**, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Geleneksel Türk Sanatları Anasanat Dalı, Eski Çini Onarımları Programı, Yayınlanmamış Sanatta

Yeterlik Tezi. İstanbul

ÇAKMAK, Şakir;

1999 **Erken Osmanlı Mimarisinde Taç Kapılar (1300–1500)** Ege Üniversitesi.

Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi. İzmir

ÇANTAY, Gönül;

2002 “Erken Osmanlı Dönemi Mimarisi”, **Türkler Ansiklopedisi**, Cilt 12,

s.86–102, Ankara

ÇEKEN, Muharrem;

2007 “Selçuklu ve Beylikler Devri Çinilerinde Malzeme, Teknik ve Fırınlara Dair

Bazı Tespitler”, **Anadolu Toprağının Hazinesi; Çini Selçuklu ve Beylikler Çağı**

Çinileri, Kale Grubu kültür yayınları, s.13-23, İstanbul

CENGİZ, İsmail;

2006 **Bir İmparatorluğun İzi**, Osmangazi Belediyesi Yayınları, Bursa,

ÇETİN, Atilla;

2006 “Payitaht Bursa’daki ünlü Kültürel Şahsiyetler” **Payitaht Bursa’da Kültür**

ve Sanat, Osmangazi Belediyesi Yayınları, s.109-123, Bursa

ÇETİNTAŞ, Sedat;

1958 **Yeşil Camii ve Benzerleri Camii Değildir**, Maarif Basım Evi, İstanbul,

ÇETİNTAŞ, Sedat;

1946 **Türk Mimari Anıtları, Osmanlı Devri, Bursada İlk Eserler**, İstanbul,

CEYHAN, Serhan;

1988 **Osmanlı İlk Devir Bursa Külliyesi**, Mimar Sinan Üniversitesi, Fen

Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Lisans Tezi, İstanbul

CARSWELL, John;

2006 **Iznik Pottery**, London.

CURA, Nilgün;

2008 **Erken Osmanlı Mimarisinde Renkli Sır Tekniğindeki Çiniler**, Çanakkale

Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim dalı,

Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale

DEMİRİZ, Yıldız;

1979 **Osmanlı Mimarisinde Süsleme I Erken Devir (1300–1453)**, Kültür

Bakanlığı Yayınları: 263, İstanbul

DEMİRİZ, Yıldız;

1996 “ Osmanlı Keramik ve Çini Sanatında Gül Terminolojisi ve Tanımı”

Prof. Dr. Şerare Yetkin Anısına Çini Yazıları, Sanat Tarihi Derneği

Yayınları, s.47-52 İstanbul.

DEMİRİZ, Yıldız;

2002 “Osmanlı Çini Sanatı”, **Türkler Ansiklopedisi**, Cilt 12, s. 350-355, Ankara

DEMİRİZ, Yıldız;

Erken Osmanlı Sanatı (Başlangıcından Fatih Dönemi Sonuna kadar)

<http://www.istanbul.edu.tr/Bolumler/guzelsanat/osmanlisanati.htm> (20.09.2009)

DENY, Walter;

1998 **Gardens Of Paradise**, Ertuğ Kocabıyık Publications, Milano

DIEZ, E.

1997 “Bursa”, **İslam Ansiklopedisi**, C.2, s.806-819, Eskişehir

OTT-DORN, K.

1951 **Türkische Keramik**, Ankara.

EYİCE, Semavi;

1963 “Zaviyeler ve Zaviyeli Camiler”, **İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi**

Mecmuası, Cilt:23, No:1–2, s.3-18, İstanbul

GABRIEL, Albert;

1958 **Türk Başkenti Bursa**, (Haz. Neslihan Er, Hamit Er, Aykut Kazancıgil),

Osmangazi Belediyesi Yayınları, Bursa.

GOODWIN, Godfrey;

1997 **A History of Ottoman Architecture, (Çeviren, S. Düzgün)**, Thames and

Hudson, London, (reprint of 1971).

GÜRHAN, G. Sevinç;

2007 "Beyliklerve Erken Osmanlı Çini Sanatına Bir Bakış", **Anadolu'da Türk**

Devri Çini ve Seramik Sanatı, s.203-211. İstanbul.

GÜRHAN, G. Sevinç;

2007"Bursa ve Edirne Eserleri Işığında Çiniler", Anadolu'da Türk Devri Çini ve

Seramik Sanatı, s.215-229, İstanbul

İNALCIK, Halil;

2001 **Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi (1300-1600)**,
C.1, İstanbul,

İNALCIK, Halil;

2002 "Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu", **Türkler**, C.9, Ankara, s.66-80

KILIÇ, Başak;

2000 **Edirne'deki Erken Osmanlı Devri Eserlerinde Çini Süslemeler**, Ege
Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

KÖK, Elif;

2006 **Timurlu Çağı Sanatı ve Osmanlı Mimarisi İle Bir Karşılaştırma
Denemesi**, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim
Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

KURAN, Abdullah.

1964 **İlk devir Osmanlı Mimarisinde Cami**, Orta Doğu Teknik Üniversitesi
Yayınları. Ankara

KUNT, Metin;

1995 "Siyasal Tarih", **Türkiye Tarihi 2, Osmanlı Devleti (1300–1600)**, Cilt 2,
s.57-77, İstanbul

KUTER, Murat;

2008 "Prusias'tan Bursa'ya Kısa Bir Yolculuk" **Bursa'dan İlkler**, Kuter
Yayıncılık, 2. basım, s.1. İstanbul

MÜLAYİM, Selçuk;

1984 "Selçuklu Palmet Motifinin Tipolojisi", **Anadolu**, S.XX, A.Ü.D.T.C. Fak.
Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümü Dergisi, s.141-159. Ankara

NEMLİOĞLU, Candan;

1989 **15. 16. ve 17. Yüzyıl Osmanlı Mimarisinde Kalem İşleri**, İstanbul
Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Sanat Tarihi Doktora Tezi), İstanbul.

ÖDEKAN, Ayla;

1995 "Mimarlık ve Sanat Tarihi", **Türkiye Tarihi 2, Osmanlı Devleti (1300–
1600)**, Cilt 2, s.309-350, İstanbul,

ÖDEKAN, Ayla;

- 1981 **Erken Dönem Osmanlı Mukarnashlı Kapı Nişi Örtüleri (-1512)**, İstanbul ÖNEY, Gönül;
- 1976 **Türk Çini Sanatı**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul ÖNEY, Gönül;
- 1987 **İslam Mimarisinde Çini**, Ada Yayınları, İstanbul. ÖNEY, Gönül;
- 1989 **Beylikler Devri Sanatı**, Türk Tarih Kurumu Yayınları XXIV. Dizi-S. 9, Ankara ÖNEY, Gönül;
- 1992 “Türk Çini Sanatı” **Skylife**, İstanbul ÖNEY, Gönül;
- 1993 “Türk Çini ve Seramik Sanatı”, **Başlangıcından Bugüne Türk Sanatı**, İş Bankası Yayınları, 1.baskı, s.281–294, Ankara, ÖNEY, Gönül; Ünal, H.
- 1999 **Akdeniz’de İslam Sanatı**, Arkeoloji ve Sanat, İstanbul. ÖNGE, Yılmaz;
- 1988 “Türk Mimarisinde Çivili Tezyinat”, **Ege Üniversitesi, Arkeoloji Sanat Tarihi Dergisi**, S.IV. s.79-87, İzmir,
- ÖZ, Tahsin;
(Tarihsiz) **Turkish Ceramics**, Turkish pres broadcasting and tourist Department
- ÖZCAN, Ayşe
2008 **14. 15. Yüzyıl Bursa Cami ve Mescitlerinde Kubbeye Geçiş Elemanları**, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi
- OĞUZOĞLU, Yusuf;
1996 “Osmanlı Döneminde Bursa”, **Bursa**, Kültür Bakanlığı Yayınları, s.42, Ankara,
- OĞUZOĞLU, Yusuf;
1997 “Tarih İçinde Bursa” **Türkiye İş Bankası Kültür ve Sanat Dergisi**, S. 35, s.15, Ankara
- PAY, Salih
1996 “Baş mimar Hacı İvaz Paşa” **Bir Masaldı Bursa**, (ed.Engin Yenal), Yapı Kredi Yayınları, s.181–184. İstanbul

ROUX, Jean Paul

1990 “Osmanlı Sanatı” **Erdem**, Atatürk kültür Merkezi Dergisi, C.6,S.18, s.908

SÖNMEZ, Zeki;

1989 **Başlangıçtan 16. Yüzyıla Kadar Anadolu Türk-İslam Mimarisinde Sanatçılar**, Türk Tarih Kurumu Yayınları VI. Dizi-S. 30, Ankara.

ŞEVKİ, Osman;

1933 **Yeşil Cami**, Bursa Bizim Matbaa.

TANINDI, Zeren;

2006 “Yeşil Caminin Kalemışı Süslemeleri”, **Payitaht Bursa’da Kültür ve Sanat**, Sempozyum Kitabı, s.115, Bursa.

TAESCHNER, Franz;

1932-33 “Die Jesil Gami in Brussa ihre Historicen Inschriften und ihre Künstler”, **Der Islam**, Band 21, 135-165, Berlin und Leipzig

TEXIER, C.

2002.**Küçük Asya Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi**, (Çev. A. Suat),C.I, Ankara

TURAN BAKIR, Sitare;

1999 **İznik Çinileri ve Gülbenkyan Koleksiyonu**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Baskı 1. Ankara

TÜFEKÇİOĞLU, Abdülhamit;

2001 **Erken Osmanlı Mimarisinde Yazının Kullanımı**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara

TOP, Mehmet;

1997 **Erken Dönem Osmanlı Mihrapları (XIV-XV. YÜZYIL)**, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi.

ÜNVER, A. Süheyl;

1951 **Yeşil Türbesi Mihrabı**, Tege Laboratuvarı Yayınları İstanbul.

UYSAL, Ali Osman

1994 **Erken Osmanlı Döneminde Sırlı Tuğlalı Minareler**, X. Türk Tarih Kongresi’nden Ayrıbasım, Türk tarih Kurumu, Ankara

UYSAL, Ali Osman

2007 “Bursa ‘da Erken Osmanlı Dönemi Minareleri” **Bursa’nın Kentsel ve**

Mimari Gelişimi, Sempozyum Kitabı, (ed. Cafer Çiftçi), s.121-125

VARDAR, Kadriye, F;

2000 **Timurlu Çini Sanatının Çağı ve Çevresi İçinde Değerlendirilmesi**,
İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayınlanmamış Doktora Tezi,
C. I-II, İstanbul

YALMAN, Bedri;

1982 “Yeşil Türbe Bursa”, **İlgi**, Eylül, Yıl 16, S.34, s.24–29

YALMAN, Bedri;

1984 **Bursa**, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu. İstanbul

YENAL, E;

1996 “Osmanlı Başkenti, Osmanlı Kenti Bursa”, **Bir Masaldı Bursa**, s.15-20,
İstanbul

YETKİN, Şerare;

1986a **Anadolu’da Türk Çini Sanatının Gelişmesi**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat
Fakültesi Yayınları, 2. Baskı, İstanbul

YETKİN, Şerare;

1986b “Türk Çini Sanatından Bazı Önemli Örnekler ve Teknikler”, **Sanat Tarihi
Yıllığı**, II, s.60–100, İstanbul,

YETKİN, Şerare;

1993 “Bursa Yeşil Cami’nin Hünkâr Mahfilindeki Çiniden Zemin Döşemesi”,
Prof. Dr. Yılmaz Önge Armağanı, Selçuk Üniversitesi, Selçuklu Araştırmaları
Merkezi, Selçuk Üniversitesi Yayınları, s.97- 101, Konya

YETKİN, Şerare;

“Çini Sanatı”, <http://www.istanbul.edu.tr/Bolumler/guzelsanat/cini.htm>
(20.08.2009)

YETKİN, S. Kemal;

1970 **Türk Mimarisi**; Bilgi Yayınevi, Ankara

YETKİN, S. Kemal;

1965 “Osmanlı Mimarisi”, **Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi. Türk ve
İslam Sanatları Tarihi**, s.222-228, Ankara,

YETKİN, S. Kemal;

1995 “Beylikler Devri Mimarisinin Klasik Osmanlı Sanatını Hazırlayışı”, **Ankara.**

Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, Cilt.4 sayı.3, s.222-225

YILDIRIM, Savaş;

2007 Bursa Yeşil Cami Mihrabı, **Ankara üniversitesi Dil ve Tarih-coğrafya Fakültesi dergisi, S.47,1, s.165-177**

YILDIRIM, Savaş;

2007 **Erken (1300-1453) Osmanlı Yapılarında Çini Süsleme,**
Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi

YOSUNKAYA, Büke;

2007 **Bursa ve İznik'teki Erken Dönem Osmanlı Yapılarında Devşirme Malzeme Kullanımı,** İstanbul Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimler Enstitüsü.
Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

“Hacı Ivaz Pasa”

http://archnet.org/library/parties/one-party.jsp?party_id=627(20.08.2009)

<http://oberlin.edu-art-images>

FOTOĞRAFLAR

Resim 01: Bursa Yeşil Cami ön cepheden görünüş (arcnet.com 01.06.2009).

Resim 02: Bursa Yeşil Cami ön cepheden görünüş (21.09.2009).

Resim 03: Bursa Yeşil Cami ön cepheden görünüş (21.09.2009).

Resim 04: Bursa Yeşil Cami ön cepheden görünüş (21.09.2009).

Resim 05: Bursa Yeşil Cami ön cepheden görünüş (21.09.2009).

Resim 06: Bursa Yeşil Cami ön cephe pencereden görünüş (21.09.2009).

Resim 07: Bursa Yeşil Cami ön cephe pencereden detay (21.09.2009).

Resim 08: Bursa Yeşil Cami ön cephe batı mihraptan görünüş (21.09.2009).

Resim 09: Bursa Yeşil Cami ön cephe batı mihraptan detay (21.09.2009).

Resim 10: Bursa Yeşil Cami ön cephe batı mihraptan detay (21.09.2009).

Resim 11: Bursa Yeşil Cami ön cephe batı mihraptan detay (21.09.2009).

Resim 12: Bursa Yeşil Cami ön cephe batı pencere görünüşü (21.09.2009).

Resim 13: Bursa Yeşil Cami taç kapısından görünüş (phase.com 01.06.2009).

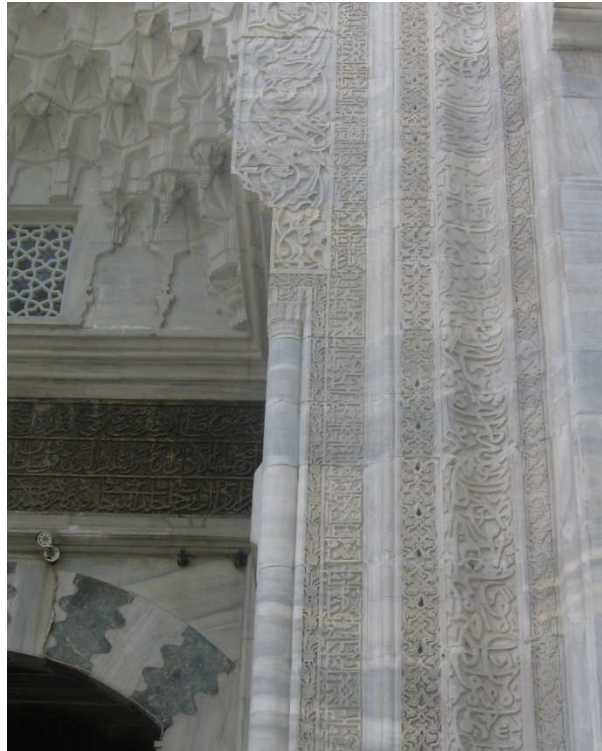
Resim 14: Bursa Yeşil Cami taç kapısından detay (21.09.2009).

Resim 15: Bursa Yeşil Cami taç kapısından detay (21.09.2009).

Resim 16: Bursa Yeşil Cami taç kapısından detay (21.09.2009).

Resim 17: Bursa Yeşil Cami taç kapısından detay (21.09.2009).

Resim 18: Bursa Yeşil Cami doğu cephesi genel görünüş. (Yıldırım 2007)

Resim 19: Bursa Yeşil Cami batı cephesi genel görünüş (21.09.2009).

Resim 20: Bursa Yeşil Cami güney batı cephesi genel görünüşü (21.09.2009).

Resim 21: Bursa Yeşil Cami güney cephesi genel görünüşü (21.09.2009).

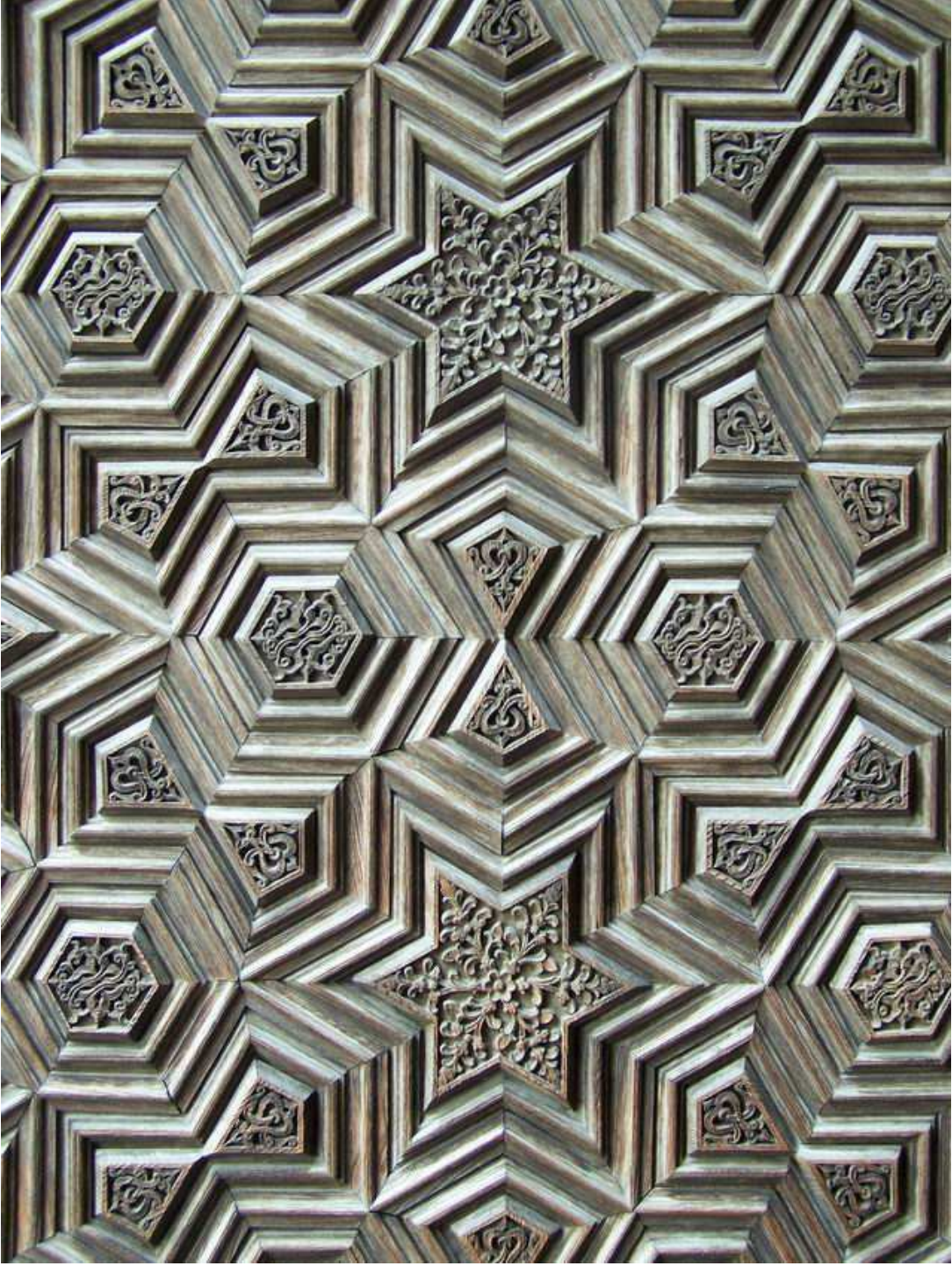
Resim 22: Bursa Yeşil Cami giriş holünde bulunan Bizans dönemine ait sütunlar.

Resim 23: Bursa Yeşil Cami giriş holünde bulunan Bizans dönemine ait sütunlar.

Resim 24: Bursa Yeşil Cami kapısından görünüş (21.09.2009).

Resim 25: Bursa Yeşil Cami kapısından görünüş (21.10.2009).

Resim 26: Bursa Yeşil Cami doğu şahnişi kapısından görünüş (21.10.2009).

Resim 27: Bursa Yeşil Cami pencere kepenklerinden görünüş (21.10.2009).

Resim 28: Bursa Yeşil Cami pencere kepenklerinden görünüş (21.10.2009).

Resim 29: Bursa Yeşil Cami, güney batı köşe odasının kubbe geçiş ögelerindeki kalem işlerinden görünüş (21.10.2009).

Resim 30: Bursa Yeşil Cami, güney batı köşe odasının kubbedeki kalem işlerinden görünüş (21.10.2009).

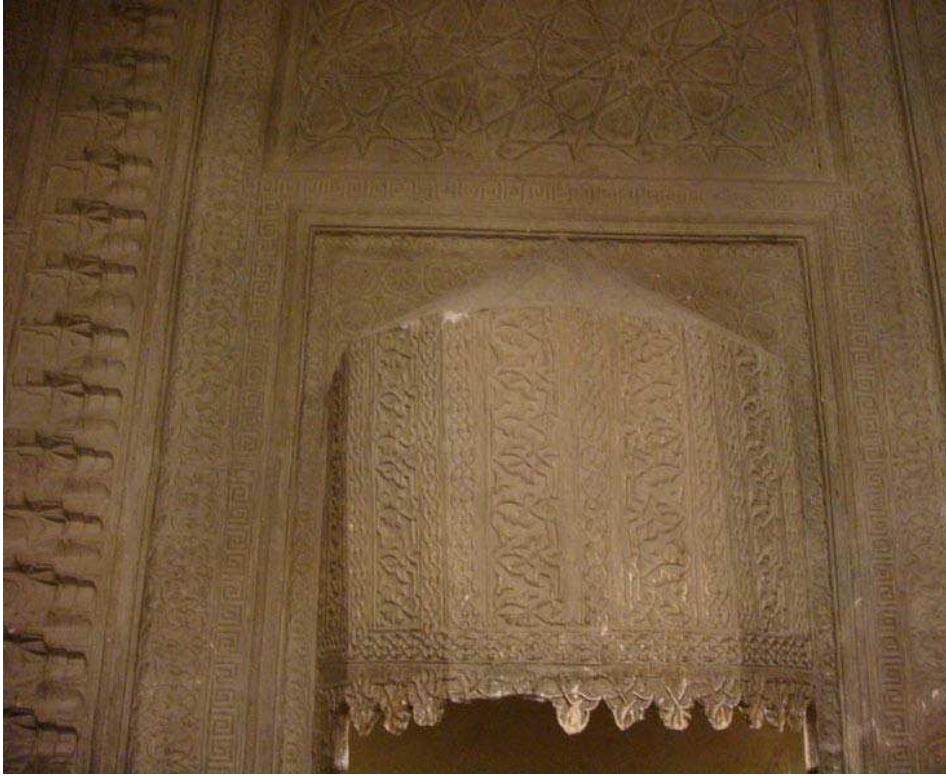
Resim 31: Bursa Yeşil Cami, giriş eyvanı tavanındaki kalem işlerinden görünüş (21.10.2009).

Resim 32: Bursa Yeşil Cami, giriş eyvanı tavanındaki kalem işlerinden görünüş. (21.10.2009).

Resim 33: Bursa Yeşil Cami, doğu tabhanenin alçı süslemesinden detay. (21.10.2009).

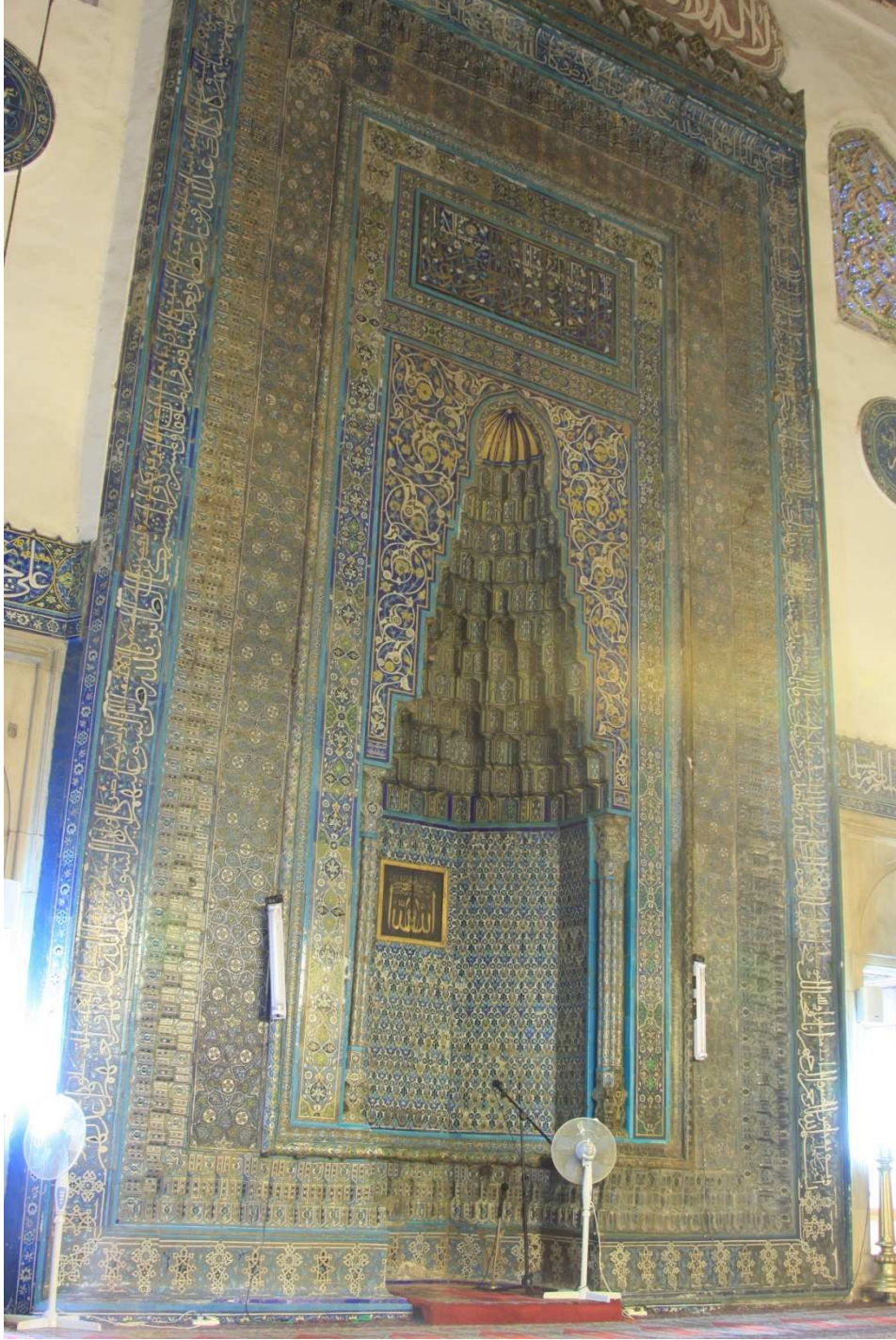
Resim 34: Bursa Yeşil Cami, doğu tabhanenin alçı süslemesinden detay. (21.10.2009).

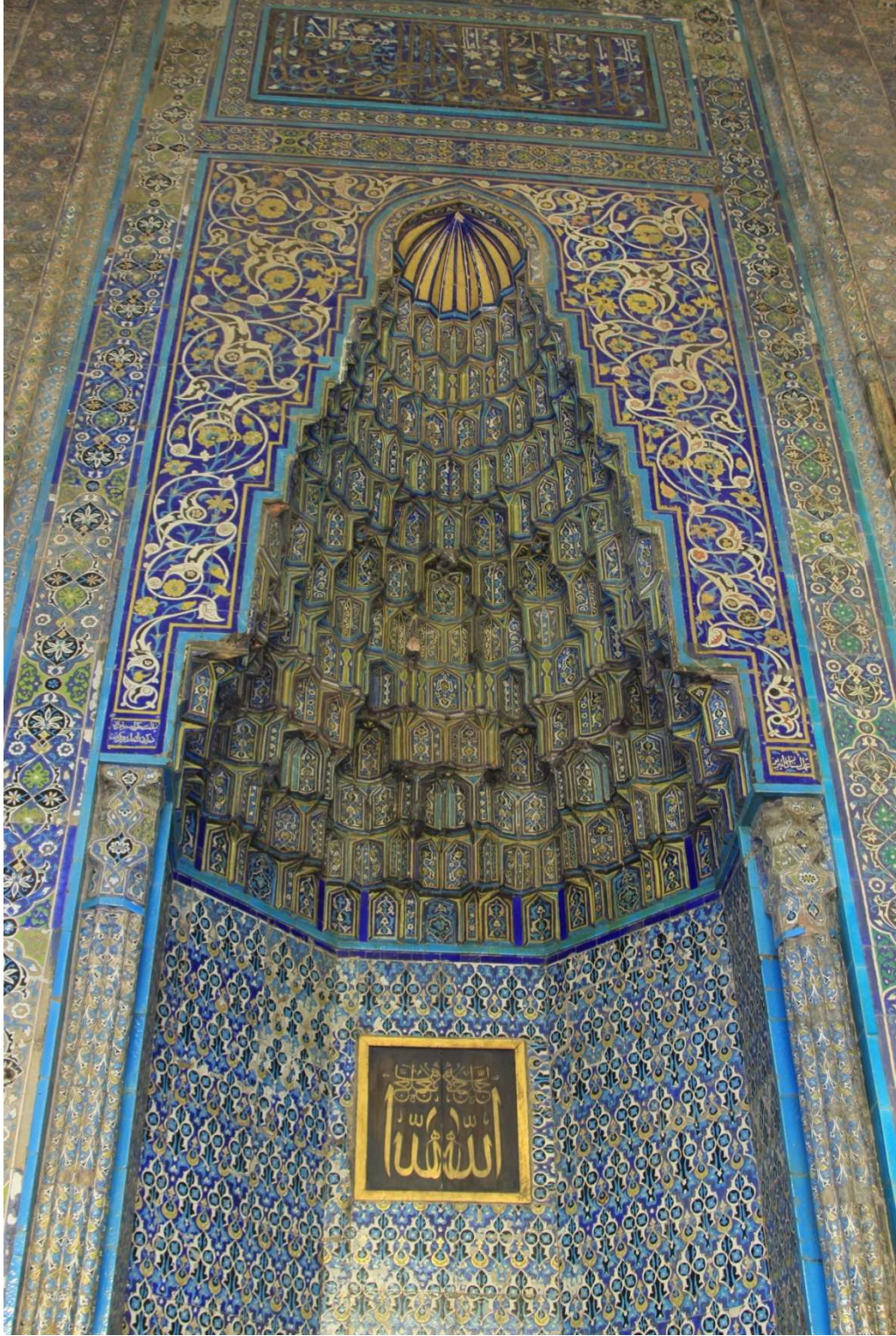
Resim 35: Bursa Yeşil Cami, doğu tabhanenin alçı süslemesinden detay. (21.10.2009).

Resim 36: Bursa Yeşil Cami, üst kat doğu tabhanenin alçı süslemesinden detay. (21.10.2009).

Resim 37:Bursa Yeşil Cami mihrabı (21.10.2009).

Resim 38: Bursa Yeşil Cami mihrabından detay. (21.10.2009).

Resim 39: Bursa Yeşil Cami mihrabından detay. (21.10.2009).

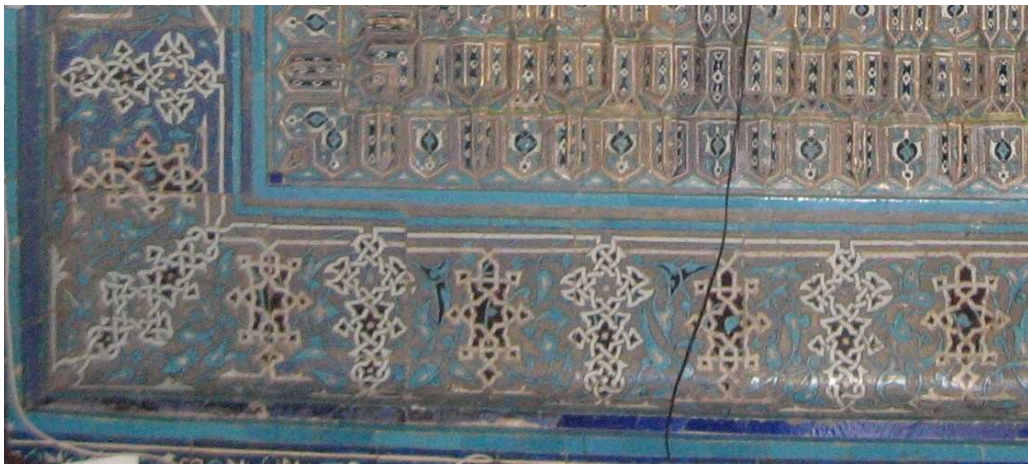
Resim 40: Bursa Yeşil Cami mihrabı, birinci bordüründen detay. (21.10.2009).

Resim 41: Bursa Yeşil Cami mihrabı, ikinci bordüründen detay. (21.10.2009).

Resim 42: Bursa Yeşil Cami mihrabı, ikinci bordüründen detay. (21.10.2009).

Resim 43: Bursa Yeşil Cami mihrabı, ikinci bordürün alt bölümünden detay. (21.10.2009).

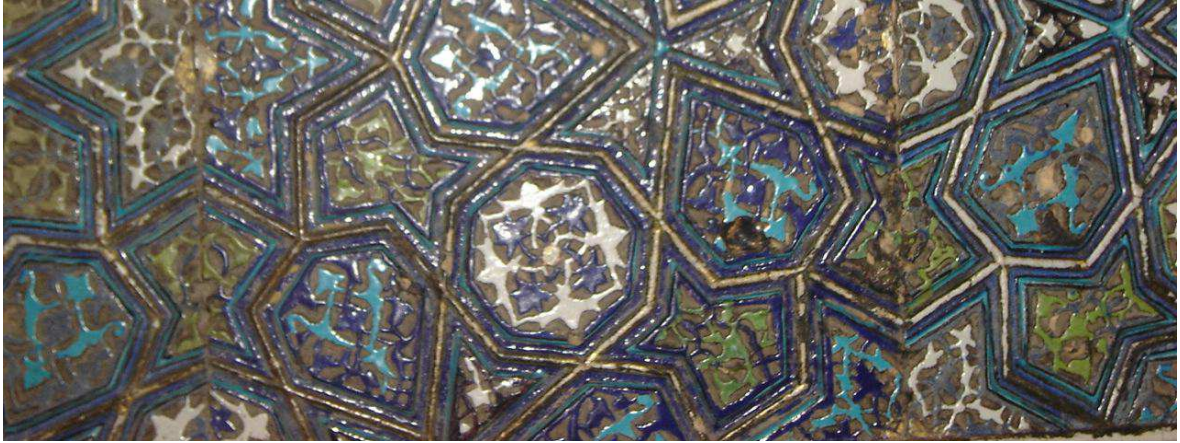
Resim 44: Bursa Yeşil Cami mihrabı, ikinci bordürün alt bölümünden detay. (21.10.2009).

Resim 45: Bursa Yeşil Cami mihrabı, üçüncü bordüründen detay. (21.10.2009).

Resim 46: Bursa Yeşil Cami mihrabı, üçüncü bordürün alt bölümünden detay. (21.10.2009).

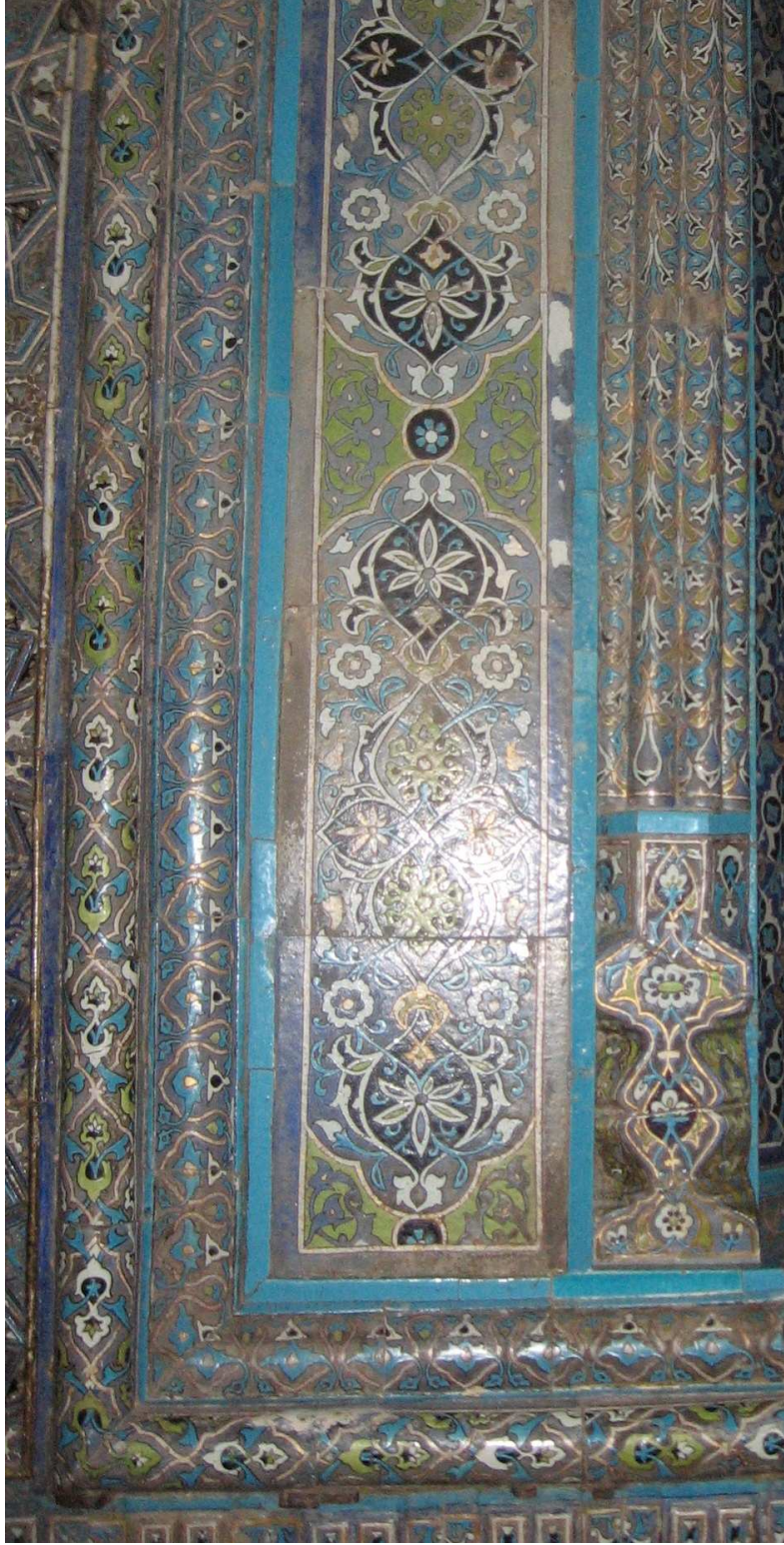
Resim 47: Bursa Yeşil Cami mihrabı, dördüncü bordüründen detay. (21.10.2009).

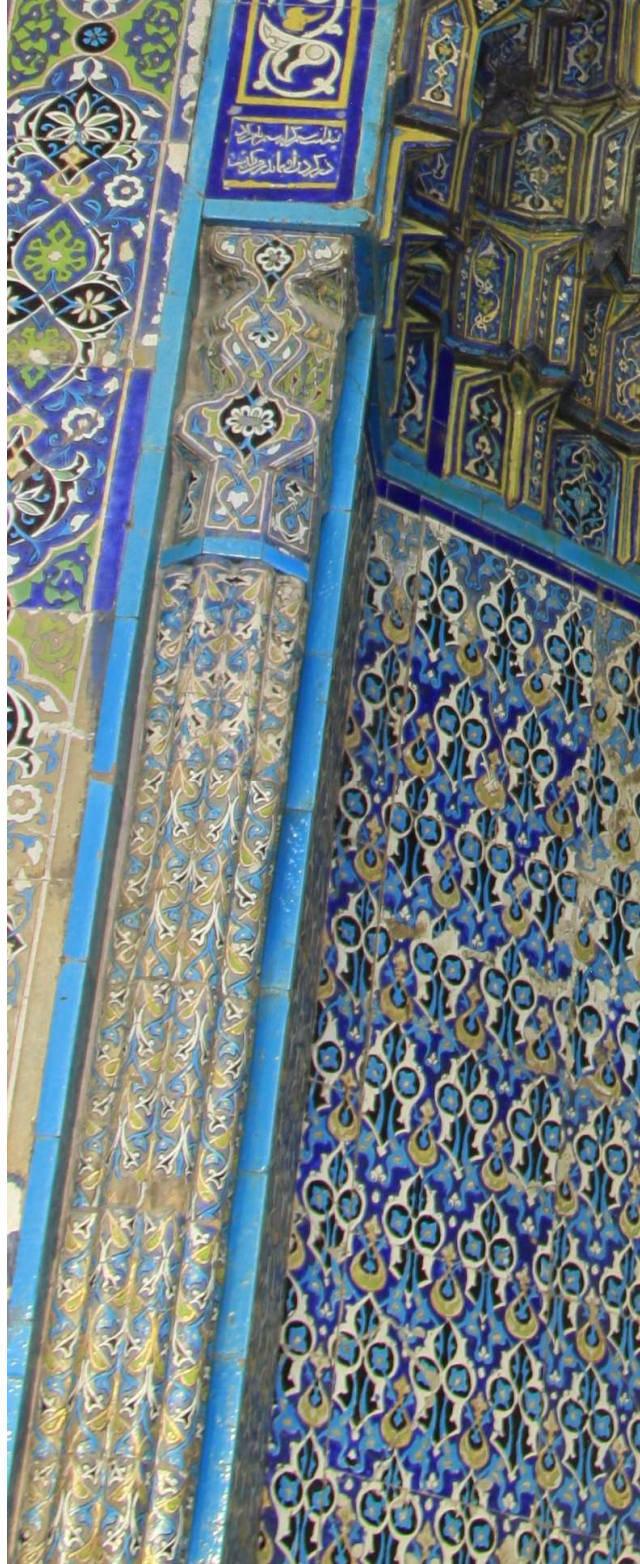
Resim 48: Bursa Yeşil Cami mihrabı, beşinci bordüründen detay. (21.10.2009).

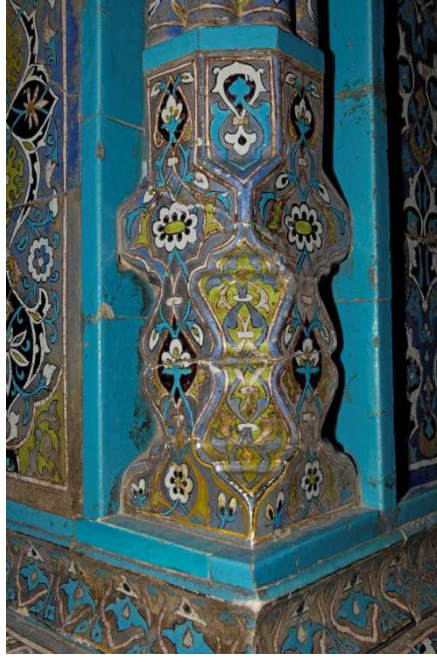
Resim 49: Bursa Yeşil Cami mihrabı, altıncı bordüründen detay. (21.10.2009).

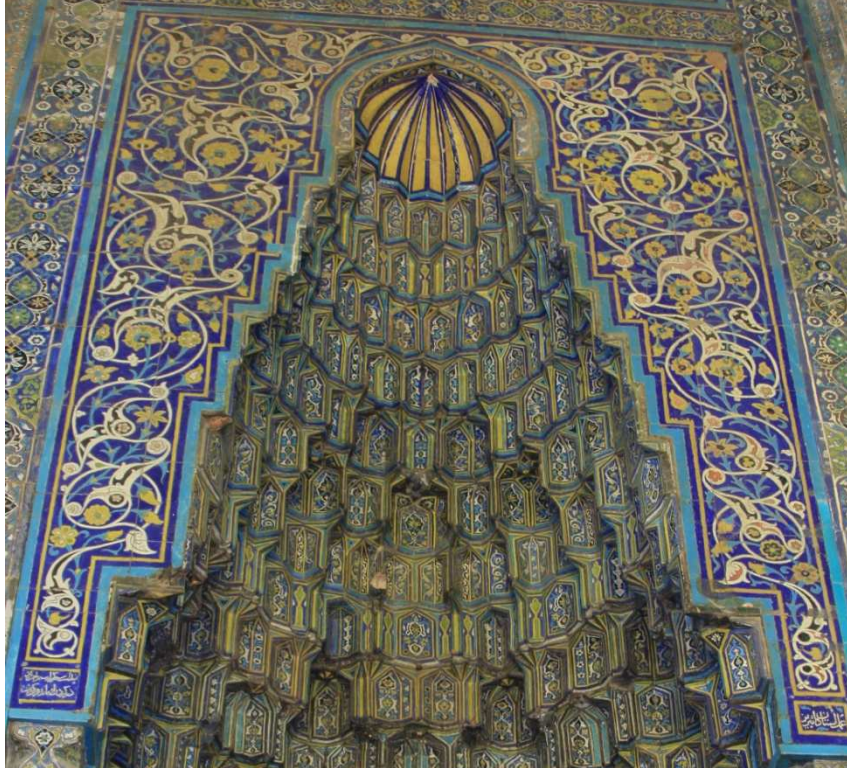
Resim 50: Bursa Yeşil Cami mihrabı, yedinci bordüründen detay. (21.10.2009).

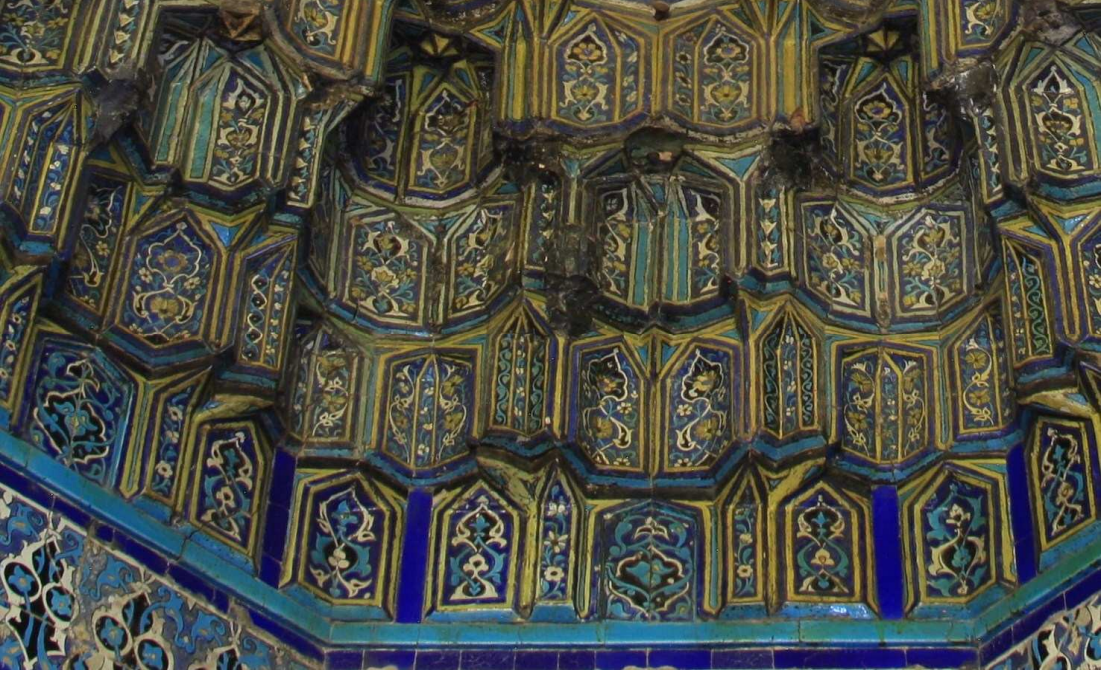
Resim 51: Bursa Yeşil Cami mihrabı, köşe sütüncesinden detay (21.10.2009).

Resim 52: Bursa Yeşil Cami mihrabı, köşe sütüncesinin kaidesinden detay.

Resim 53: Bursa Yeşil Cami mihrabı, kavsara ve köşebentlerinden detay. (21.10.2009).

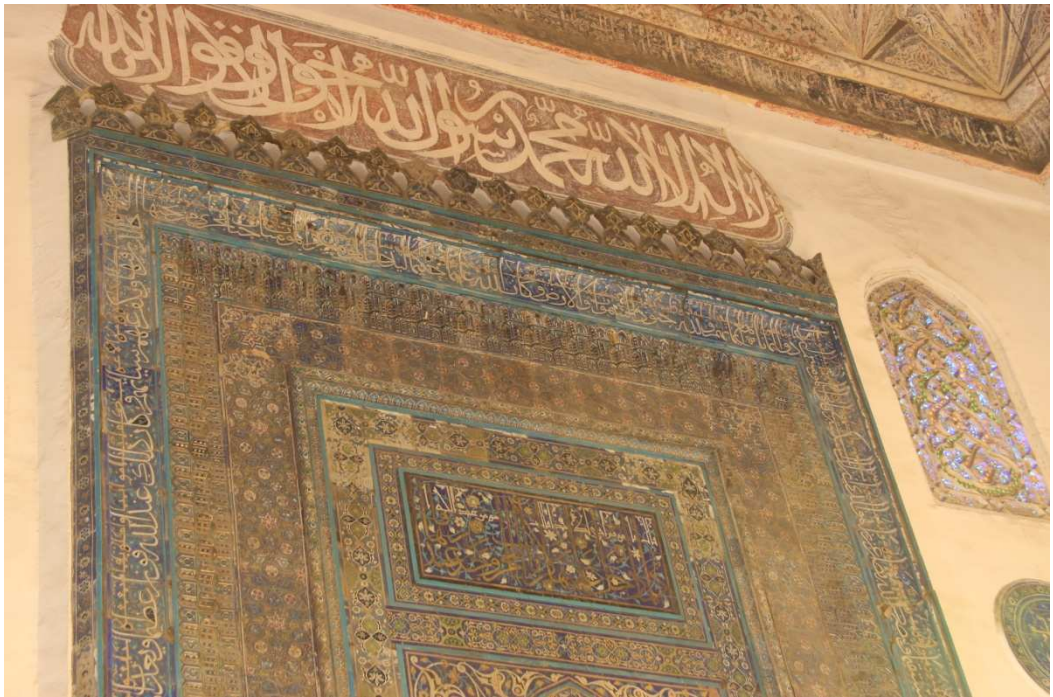
Resim 54: Bursa Yeşil Cami mihrabı, kavsara lokmalarından detay. (21.10.2009).

Resim 55: Bursa Yeşil Cami mihrabı, hücre tabanı ve Allah yazılı ahşap pano. (21.10.2009).

Resim 56: Bursa Yeşil Cami mihrabı, hücre tabanından detay. (21.10.2009).

Resim 57: Bursa Yeşil Cami mihrabı, üzerindeki kitabelik ve üst kısımda yer alan palmetlerden detay. (21.10.2009).

Resim 58: Bursa Yeşil Cami, ana eyvanın duvar çinilerinden detay. (21.10.2009).

Resim 59: Bursa Yeşil Cami, ana eyvanın duvar çinilerinden detay. (21.10.2009).

Resim 60: Bursa Yeşil Cami, ana eyvanın duvar çinilerinden detay. (21.10.2009).

Resim 61: Bursa Yeşil Cami, ana eyvanın duvar çinilerinden detay. (21.10.2009).

Resim 62: Bursa Yeşil Cami, doğu eyvanın duvarlarından detay. (21.10.2009).

Resim 63: Bursa Yeşil Cami, doğu eyvanın duvarlarından detay. (21.10.2009).

Resim 64: Bursa Yeşil Cami, doğu eyvanın duvarlarından detay. (21.10.2009).

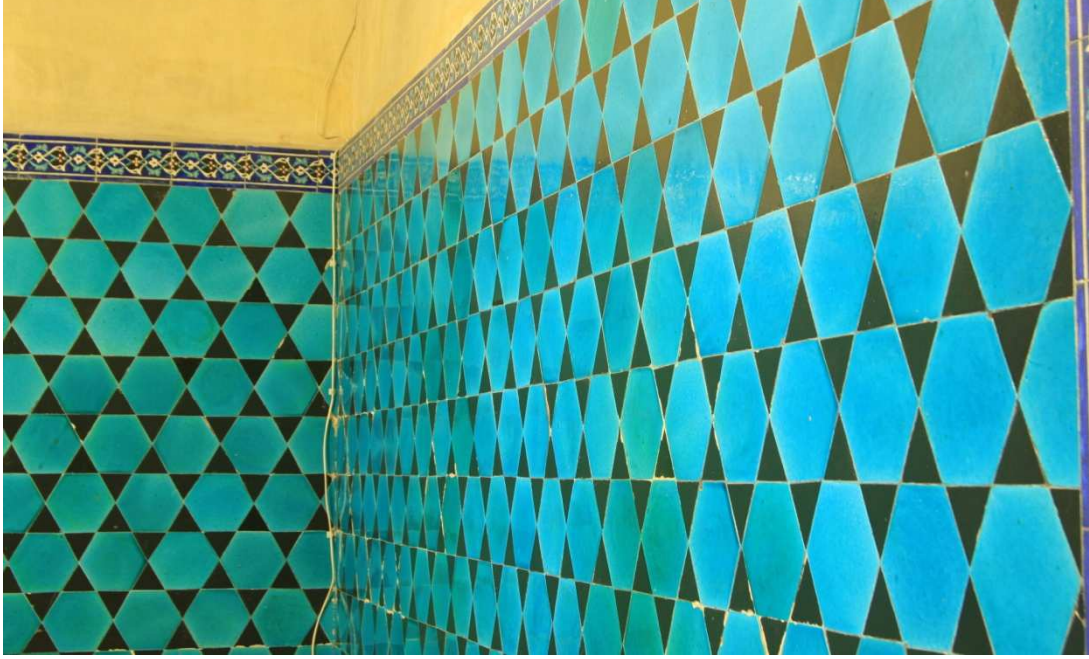
Resim 65: Bursa Yeşil Cami, doğu eyvanın duvarlarından detay. (21.10.2009).

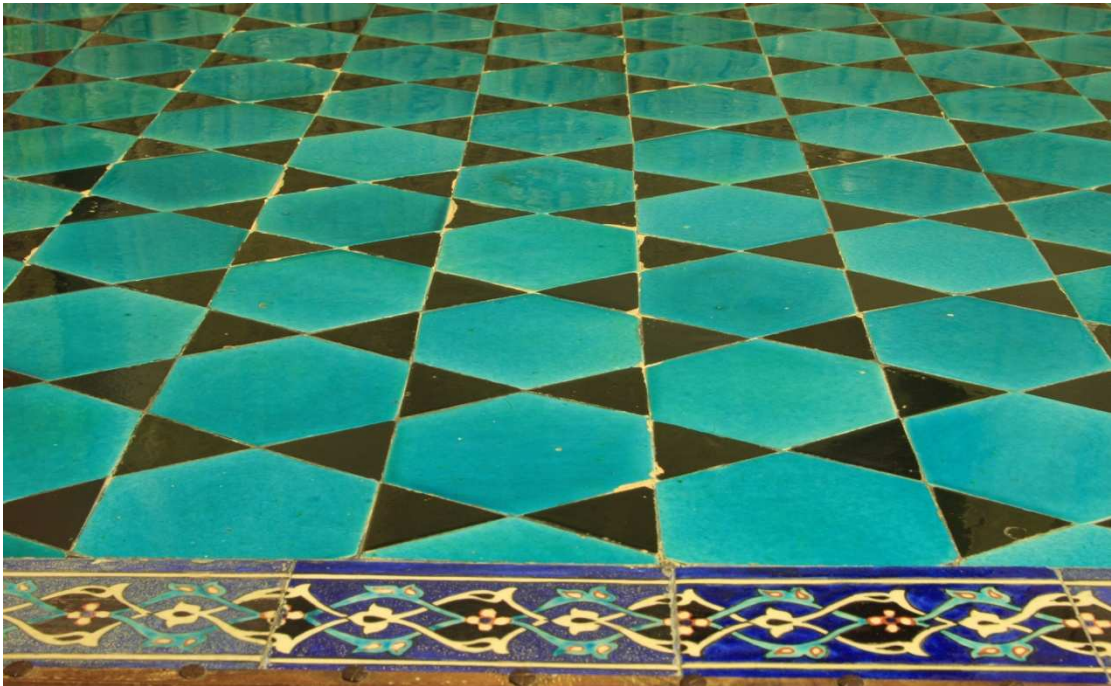
Resim 66: Bursa Yeşil Cami, doğu eyvanın duvarlarından detay. (21.10.2009).

Resim 67: Bursa Yeşil Cami, doğu eyvandan genel görünüm. (21.10.2009).

Resim 68: Bursa Yeşil Cami, batı tabhane çinilerinden detay. (21.10.2009).

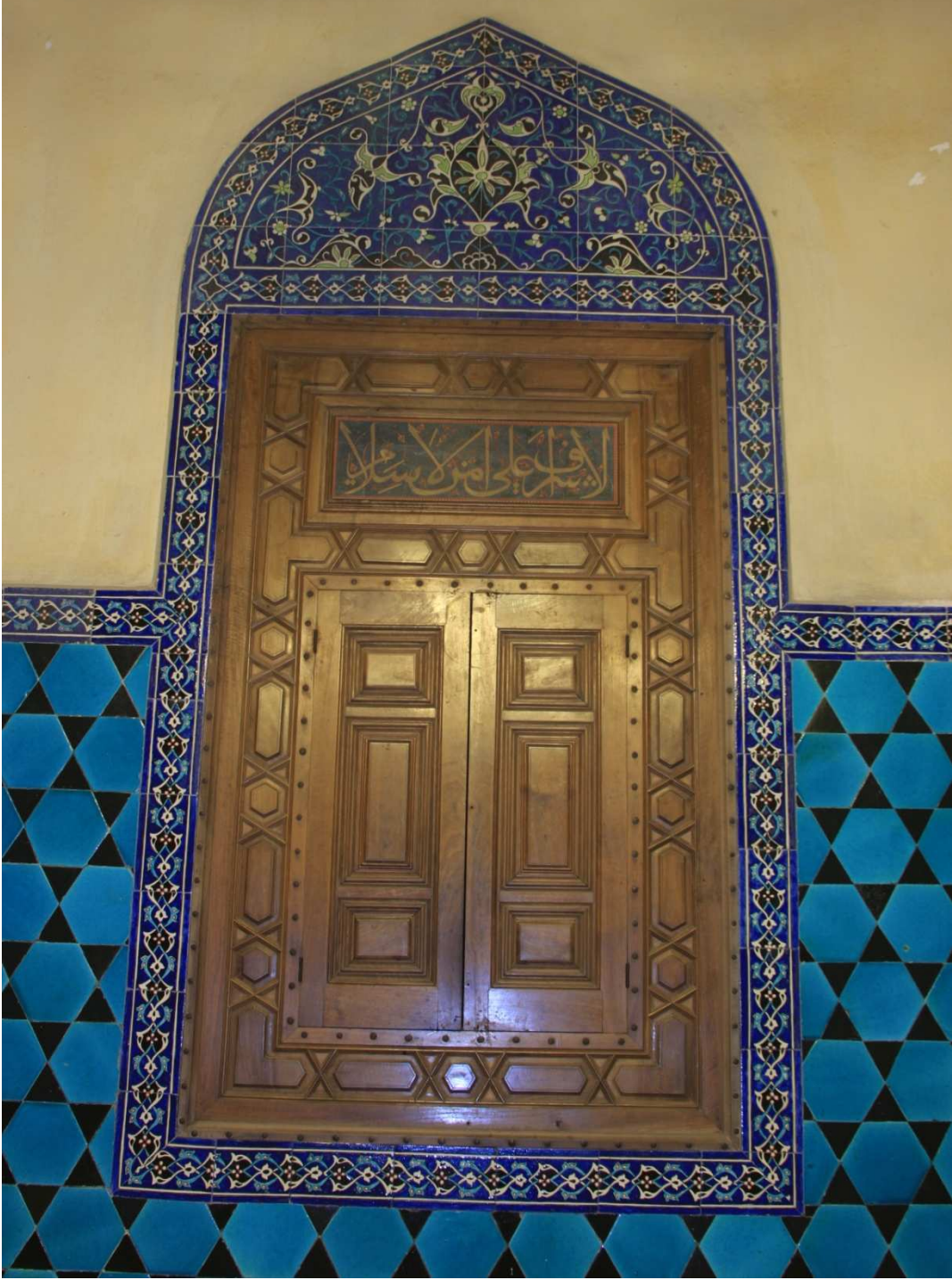
Resim 69: Bursa Yeşil Cami, batı tabhane çinilerinden detay. (21.10.2009).

Resim 70 Bursa Yeşil Cami, batı tabhane çinilerinden detay. (21.10.2009).

Resim 71: Bursa Yeşil Cami, doğu tabhanenin kapı alınlığı çinilerinden detay. (21.10.2009).

Resim 72: Bursa Yeşil Cami, doğu tabhane dolap alınlığı çinilerinden detay.
(21.10.2009).

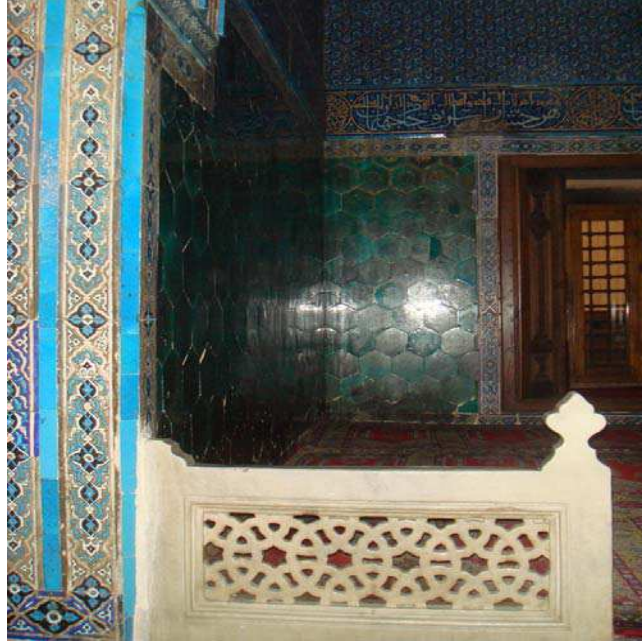
Resim 73: Bursa Yeşil Cami, tabhane çinilerinden detay. (21.10.2009).

Resim 74: Bursa Yeşil Cami, giriş eyvanının doğusuna bitişik müezzin mahfilinden genel görünüm. (21.10.2009).

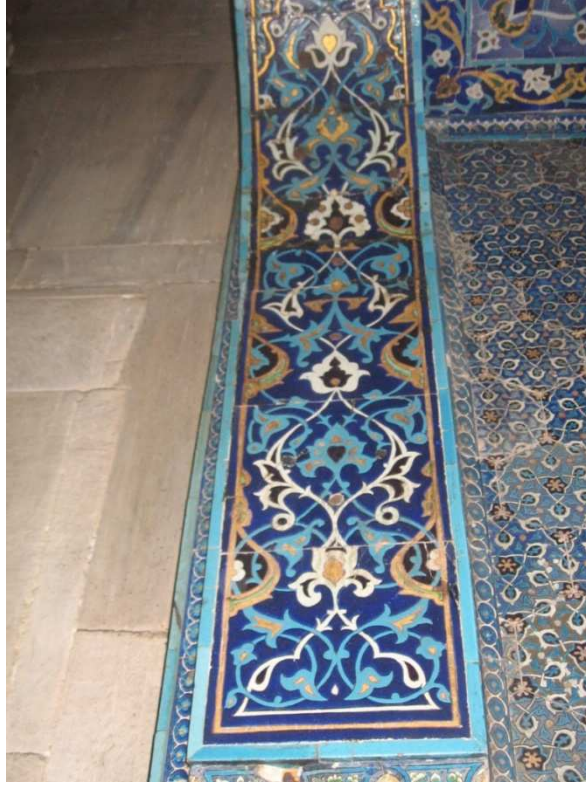
Resim 75: Bursa Yeşil Cami, giriş eyvanının batısına bitişik müezzin mahfilinden genel görünüm. (21.10.2009).

Resim 76: Bursa Yeşil Cami, batı müezzin mahfilinden genel görünüm. (21.10.2009).

Resim 77: Bursa Yeşil Cami, batı müezzin mahfilinin bordürlerinden detay. (21.10.2009).

Resim 78: Bursa yeşil Cami, batı müezzin mahfilinin Bursa Kemerı karnından detay. (21.10.2009).

Resim 79: Bursa yeşil Cami, batı müezzin mahfilinin kemerinin çini mozaikli bölümünden detay. (21.10.2009).

Resim 80: Bursa Yeşil Cami, batı müezzin mahfilinin kemer üzengisinden detay. (21.10.2009).

Resim 81: Bursa Yeşil Cami, batı müezzin mahfilinin kemer üzengisinden detay. (21.10.2009).

Resim 82: Bursa Yeşil Cami batı müezzin mahfilinin altıgen tek renk sırlı ve altın yıldız bezemeli çiniden detay. (21.10.2009).

Resim 83: Bursa Yeşil Cami, batı müezzin mahfilinin altıgen tek renk sırlı ve altın yıldız bezemeli çiniden detay.

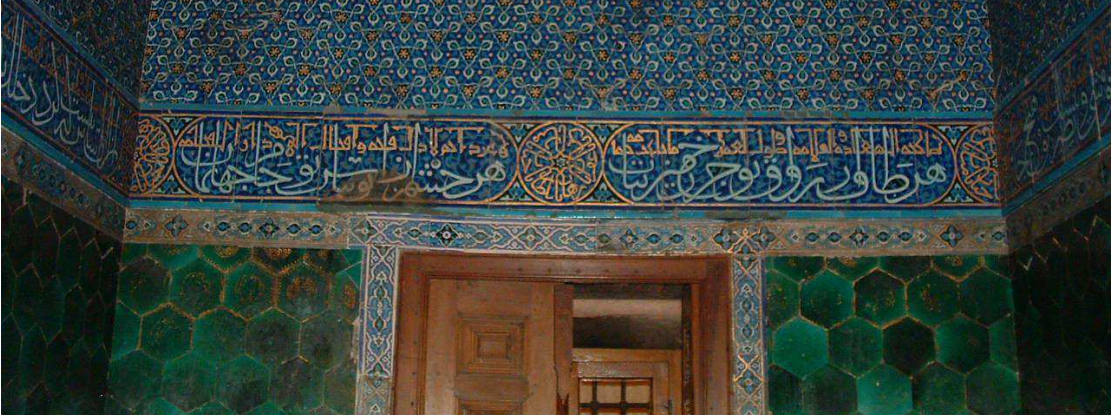
Resim 84: Bursa Yeşil Cami, batı müezzin mahfilinin yazı kuşağından detay. (21.10.2009).

Resim 85: Bursa Yeşil Cami, batı müezzin mahfilinin yazı kuşağından detay.
(21.10.2009).

Resim 86: Bursa Yeşil Cami, batı müezzin mahfilinin yazı kuşağından detay.
(21.10.2009).

Resim 87: Bursa Yeşil Cami, batı müezzin mahfilinin yazı kuşağından detay.
(21.10.2009).

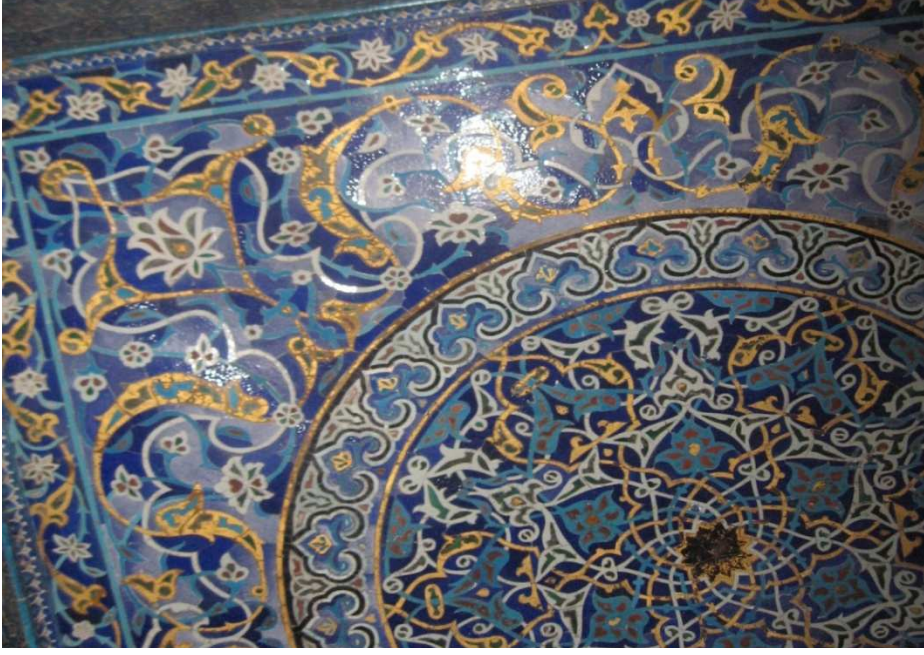
Resim 88: Bursa Yeşil Cami, batı müezzin mahfilinin duvar çinilerinden detay.
(21.10.2009).

Resim 89: Bursa Yeşil Cami, batı müezzin mahfilinin duvar çinilerinden detay (21.10.2009).

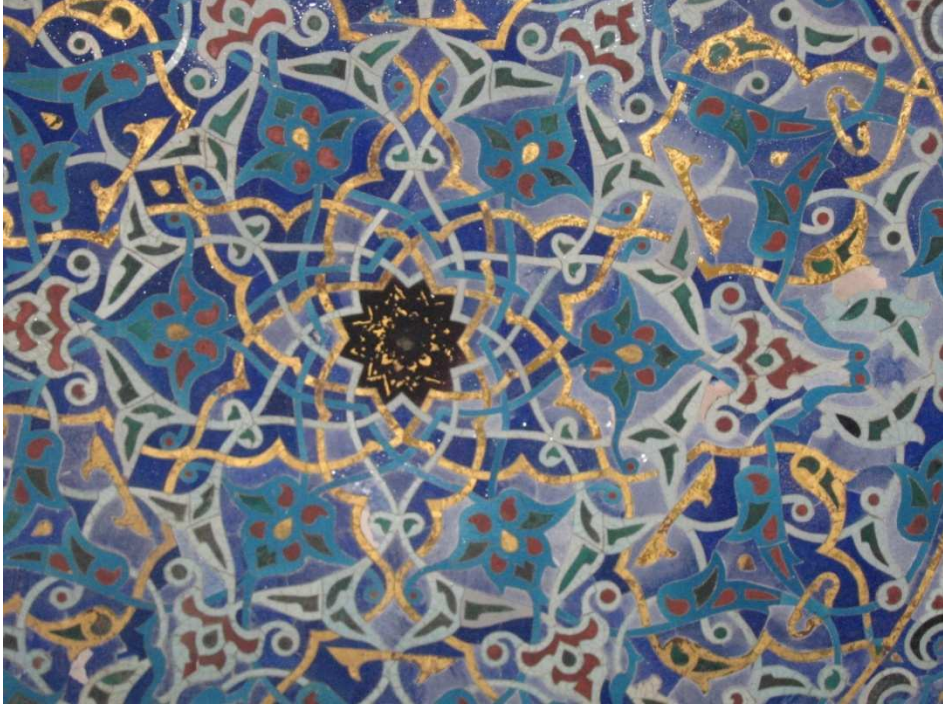
Resim 90: Bursa Yeşil Cami, batı müezzin mahfilinin çini mozaik tavanından görünüm. (21.10.2009).

Resim 91: Bursa Yeşil Cami, batı müezzin mahfilinin çini mozaik tavanından detay.
(21.10.2009).

Resim 92: Bursa Yeşil Cami, batı müezzin mahfilinin çini mozaik tavanından detay.
(21.10.2009).

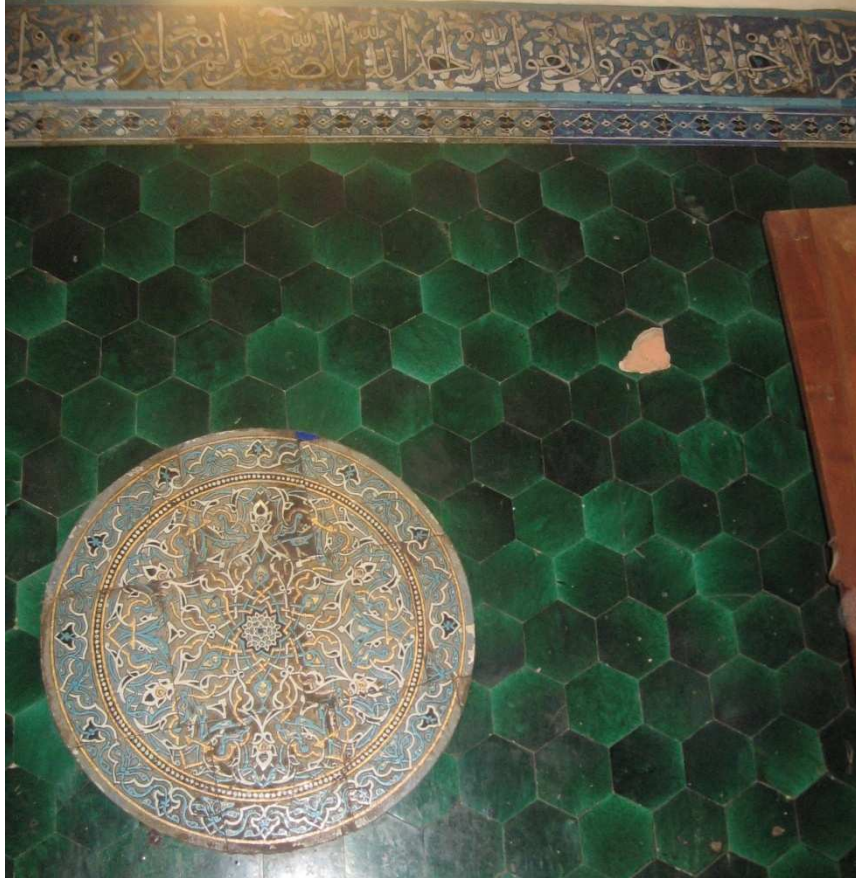
Resim 93: Bursa Yeşil Cami, batı müezzin mahfilinin çini mozaik tavanından detay.
(21.10.2009).

Resim 94: Bursa Yeşil Cami, batı müezzin mahfilinin pencere tavanında çini mozaik.
(21.10.2009).

Resim 95: Bursa Yeşil Cami, giriş eyvanı batı duvarı çinilerinden görünüm. (21.10.2009).

Resim 96: Bursa Yeşil Cami, batı giriş eyvanı duvarı çinilerinden görünüm. (21.10.2009).

Resim 97: Bursa Yeşil Cami, giriş eyvanı batı duvarı çinilerinden görünüm.
(21.10.2009).

Resim 98: Bursa Yeşil Cami, giriş eyvanı batı duvarı çinilerindeki madalyondan detay.
(21.10.2009).

Resim 99: Bursa Yeşil Cami, giriş eyvanı batı duvarı çinilerindeki madalyondan detay.
(21.10.2009).

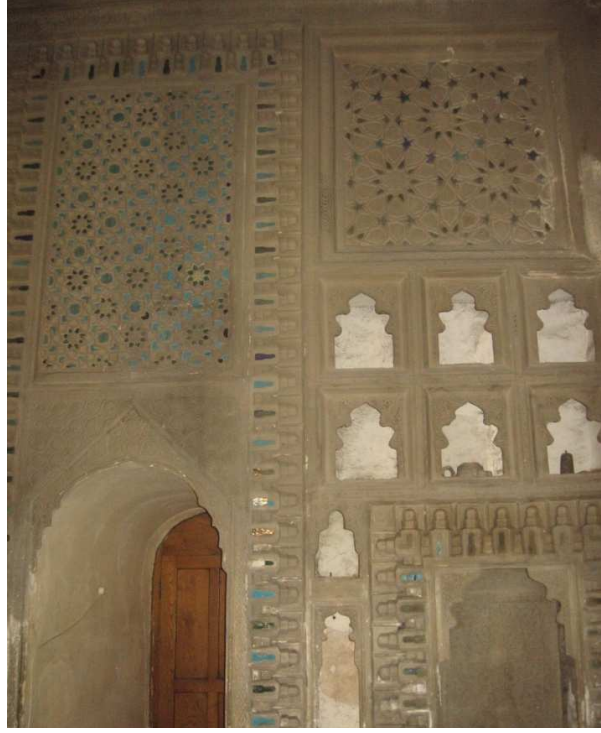
Resim 100: Bursa Yeşil Cami, girişin batısındaki bulunan tabhanenin kapı alınlığı.
(21.10.2009).

Resim 101: Bursa Yeşil Cami, girişin batısındaki bulunan tabhanenin pencere alınlığı. (21.10.2009).

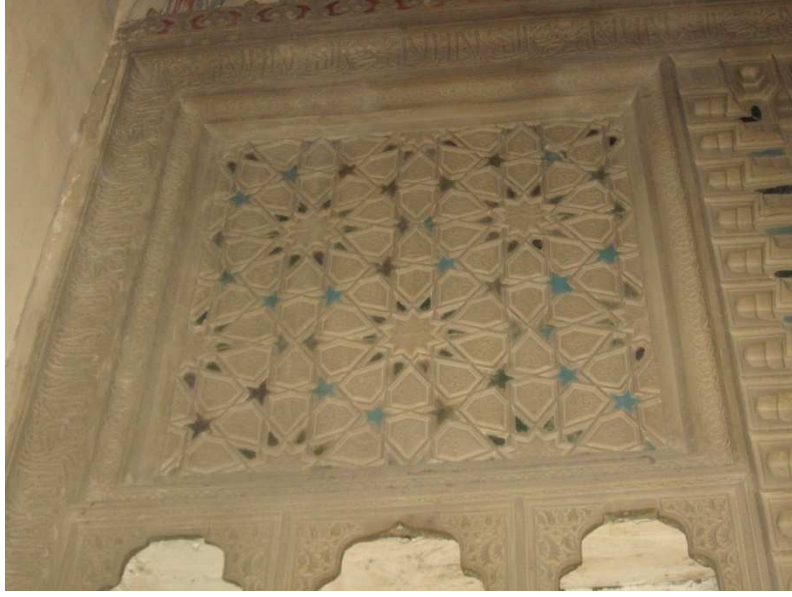
Resim 102: Bursa Yeşil Cami, girişin batısındaki bulunan tabhanenin pencere alınlığı detayı. (21.10.2009).

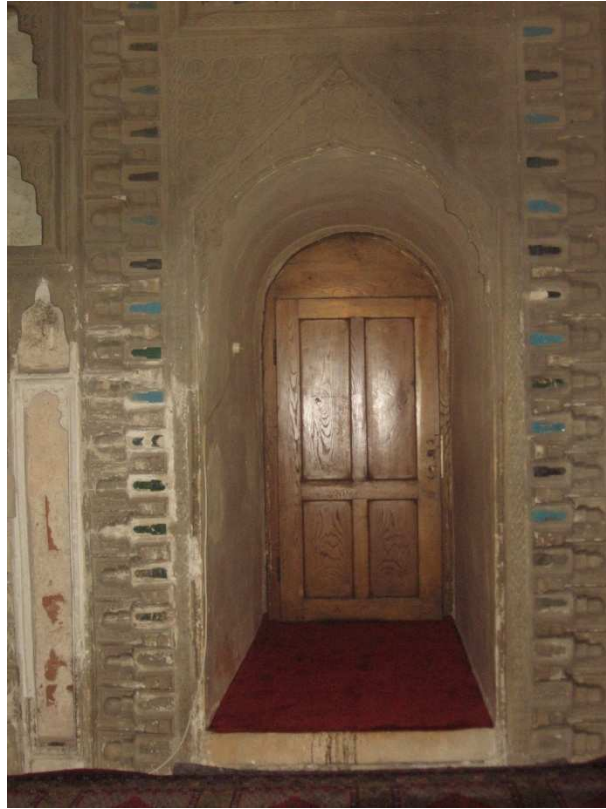
Resim 103: Bursa Yeşil Cami, girişin batısındaki tabhanenin alçı süslemeli duvarından görünüm. (21.10.2009).

Resim 104: Bursa Yeşil Cami, girişin batısındaki tabhanenin alçı süslemeli duvarından görünüm. (21.10.2009).

Resim 105: : Bursa Yeşil Cami, girişin batısındaki tabhanenin alçı süslemeli duvarından görünüm. (21.10.2009).

Resim 106: Bursa Yeşil Cami, girişte sağda bulunan odanın alçı süslemeli duvarından detay. (21.10.2009).

Resim 107: Bursa Yeşil Cami, hünkâr mahfilinin ön bölümünden görünüm. (21.10.2009).

Resim 108: Bursa Yeşil Cami, hünkâr mahfilinin ön bölümünün bordüründen detay. (21.10.2009).

Resim 109: Bursa Yeşil Cami, hünkâr mahfilinin doğu kapısının alınlığı. (21.10.2009).

Resim 110: Bursa Yeşil Cami, hünkâr mahfilinin batı kapısının alınlığı. (21.10.2009).

Resim 111: Bursa Yeşil Cami, hünkâr mahfilinin batı kapısının alınlığından detay.
(21.10.2009).

Resim 112: Bursa Yeşil Cami, hünkâr mahfilinin ön bölümünün pencere alınlığı.
(21.10.2009).

Resim 113: Bursa Yeşil Cami, hünkâr mahfilinin ön bölümünün pencere alınlığı detay. (21.10.2009).

Resim 114: Bursa Yeşil Cami, hünkâr mahfilinin genel görünümü. (21.10.2009).

Resim 115: Bursa Yeşil Cami, hünkâr mahfilinin seki cephesinden detay. (21.10.2009).

Resim 116: Bursa Yeşil Cami, hünkâr mahfilinin duvar çinilerinden görünüm. (21.10.2009)

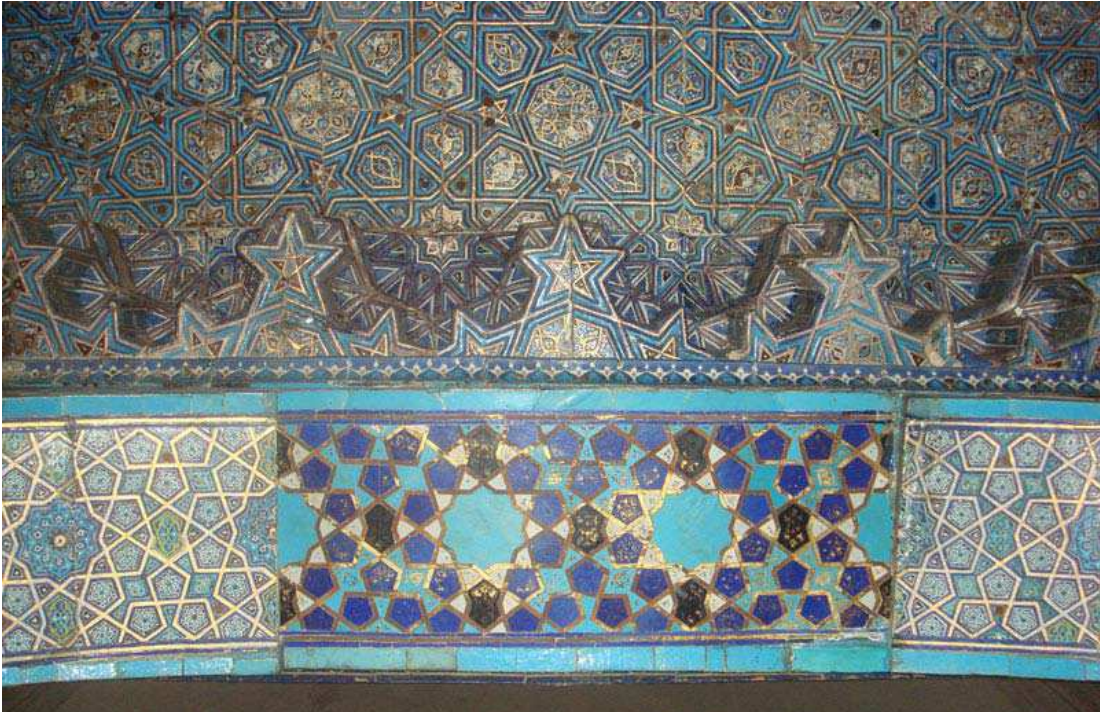
Resim 117: Bursa Yeşil Cami, hünkâr mahfilinin duvar çinilerinden detay. (21.10.2009).

Resim 118: Bursa Yeşil Cami, hünkâr mahfilinin duvar çinilerinden detay. (21.10.2009).

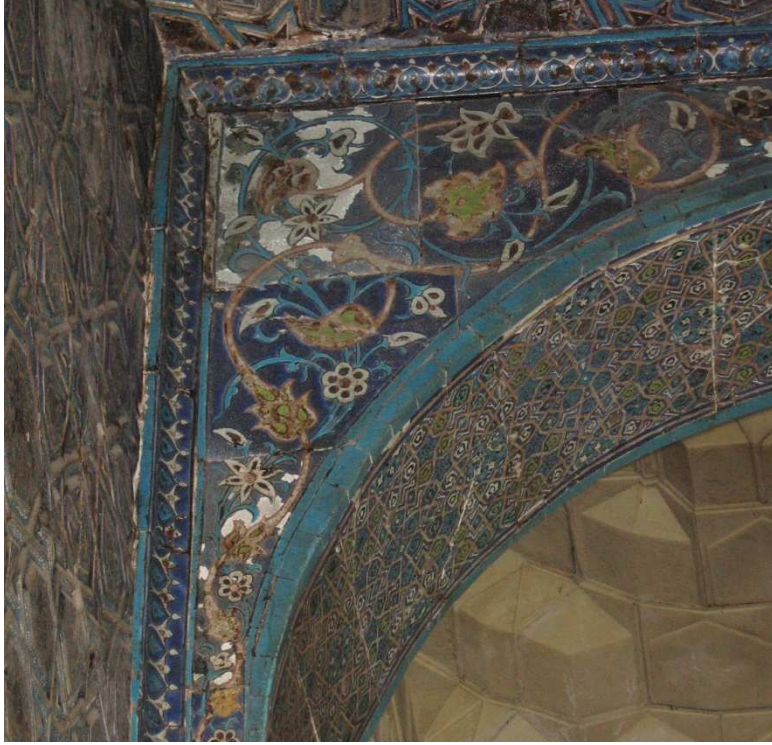
Resim 119: Bursa Yeşil Cami, hünkâr mahfilinin duvar ve zemin çinilerinden görünüm. (21.10.2009).

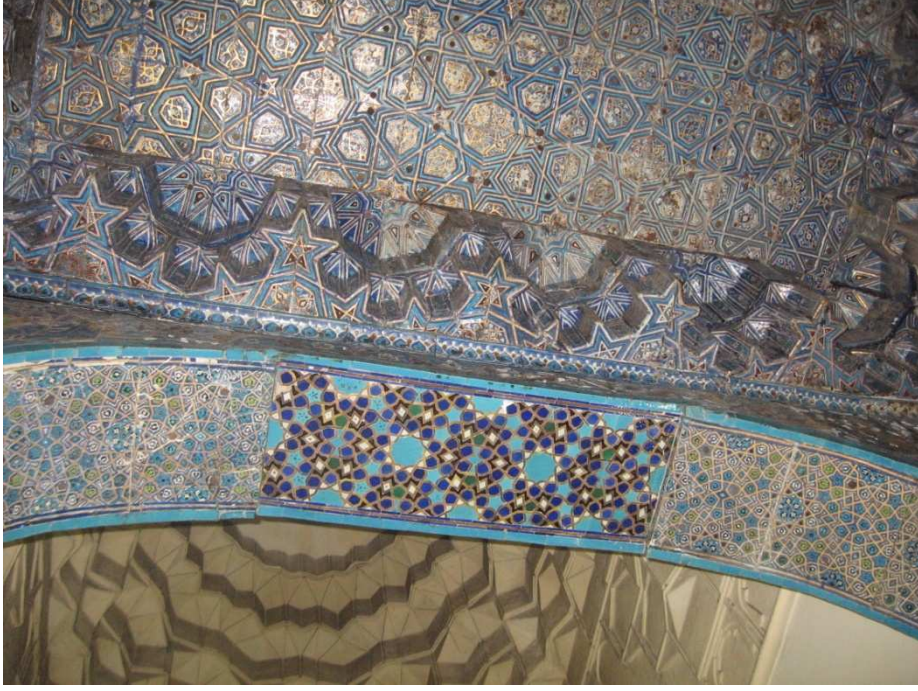
Resim 120: Bursa Yeşil Cami, hünkâr mahfilinin kemeri ve tavan çinileri. (21.10.2009).

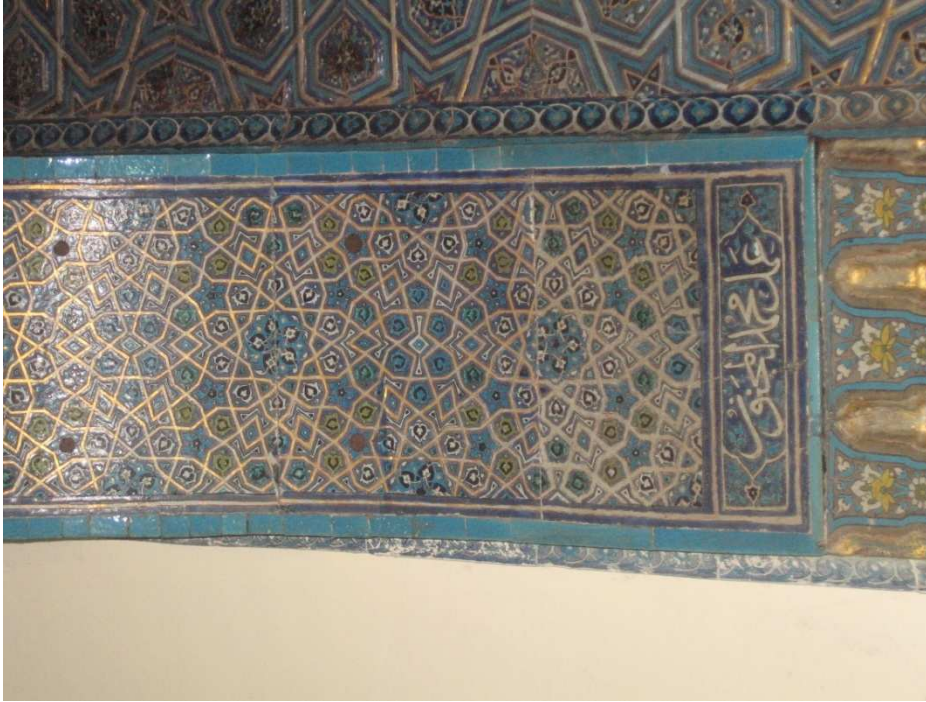
Resim 121: Bursa Yeşil Cami, hünkâr mahfilinin ana mekândan görünümü. (21.10.2009).

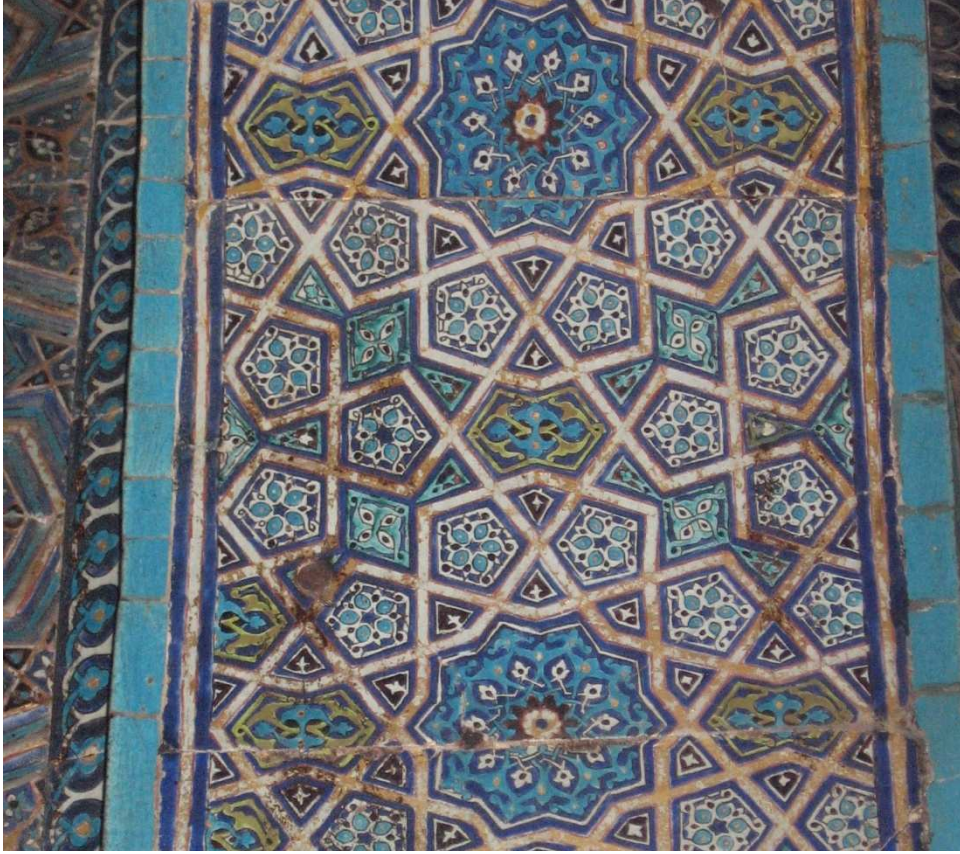
Resim 122: Bursa Yeşil Cami, hünkâr mahfilinin kemerinden görünüm. (21.10.2009).

Resim 123: Bursa Yeşil Cami, hünkâr mahfilinin kemerinden görünüm. (21.10.2009).

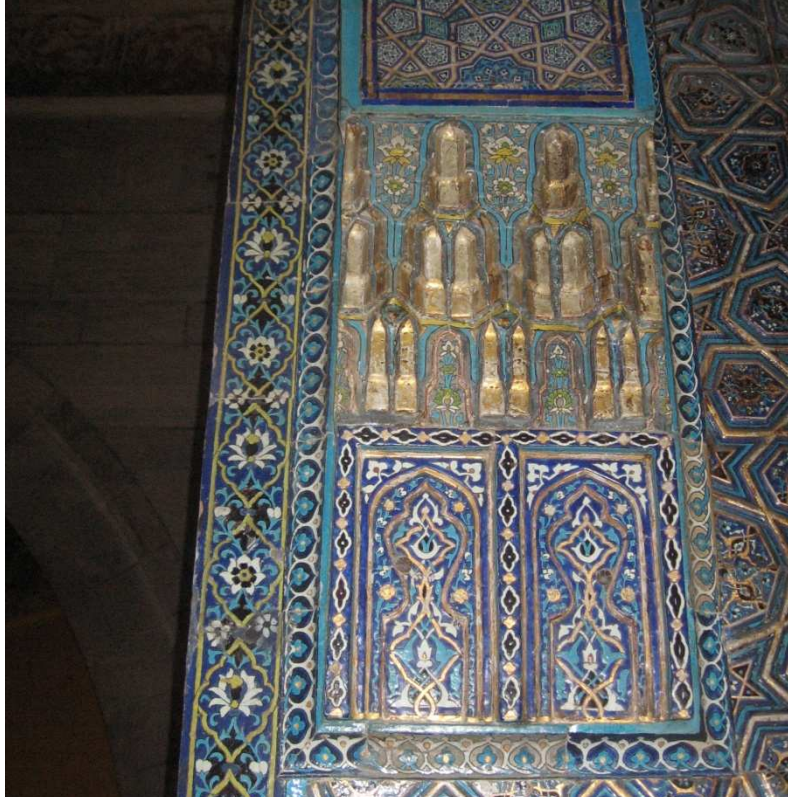
Resim 124: Bursa Yeşil Cami, hünkâr mahfilinin kemerinden görünüm. (21.10.2009).

Resim 125: Bursa Yeşil Cami, hünkâr mahfilinin kemerinden detay.

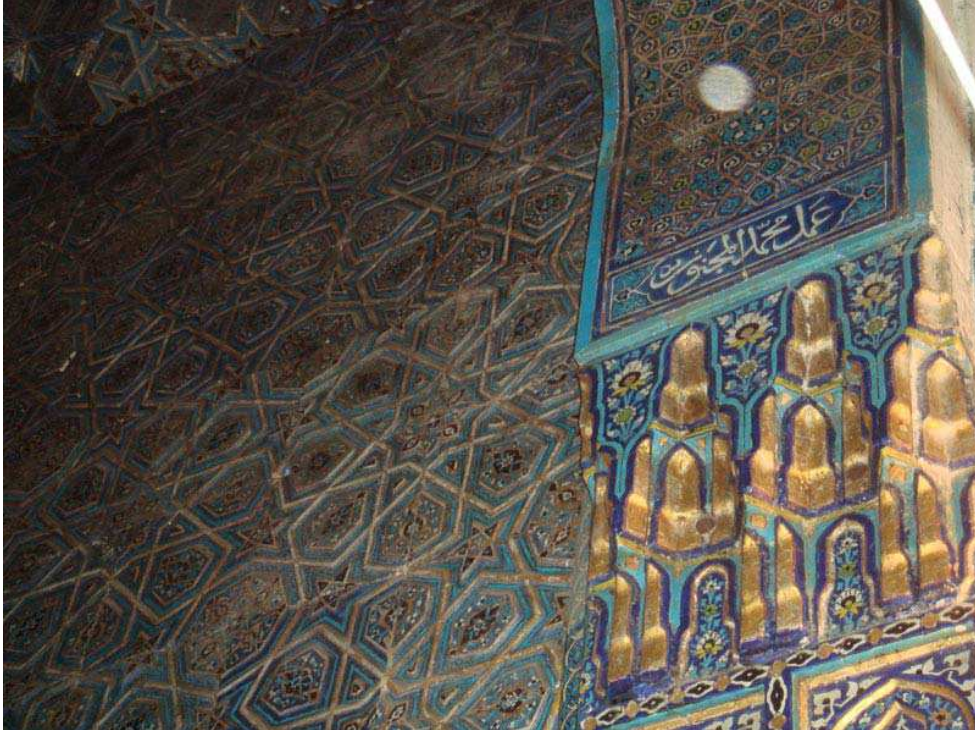
Resim 126: Bursa Yeşil Cami, hünkâr mahfilinin kemerinden detay.

Resim 127: Bursa Yeşil Cami, hünkâr mahfilinin kemerinden detay.

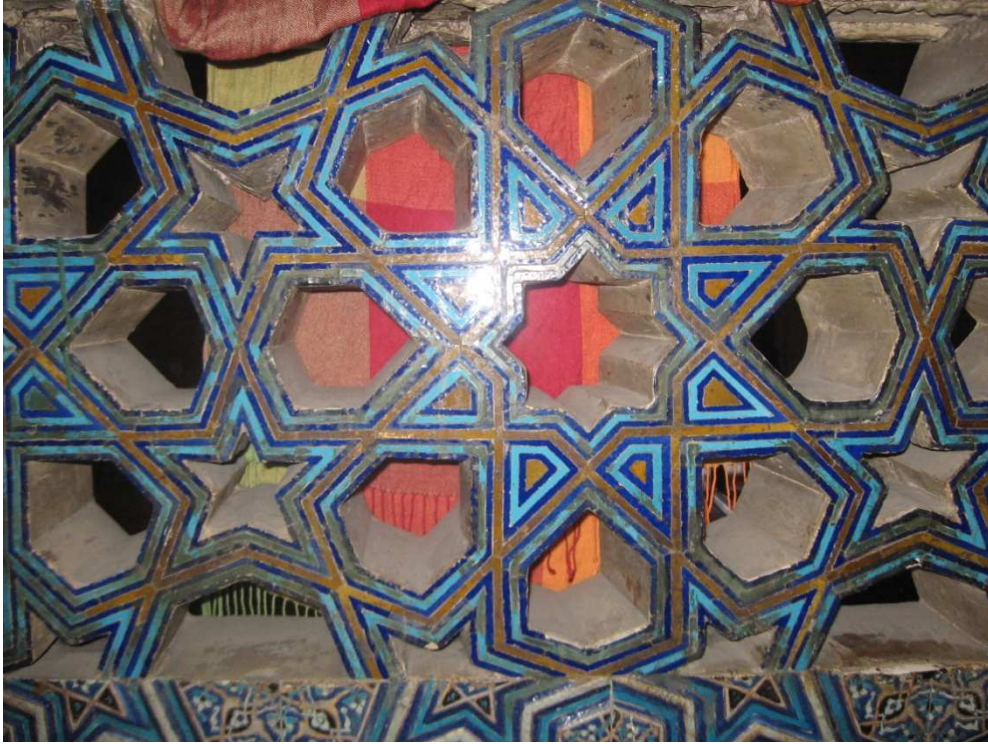
Resim 128: Bursa Yeşil Cami, hünkâr mahfilinin kemerinden detay.

Resim 129: Bursa Yeşil Cami, hünkâr mahfilinin kemerindeki usta kitabesi.

Resim 130: Bursa Yeşil Cami, hünkâr mahfilinin korkuluklarından detay.

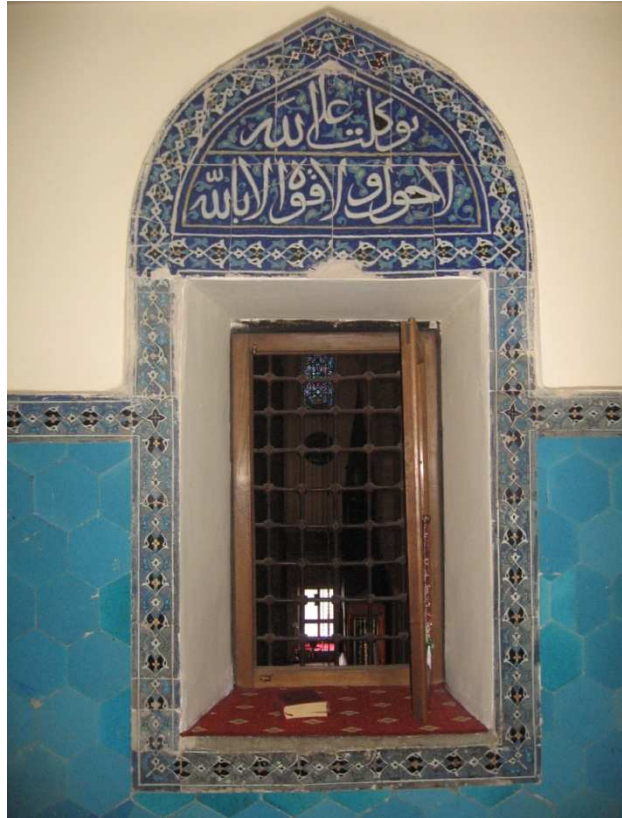
Resim 131: Bursa Yeşil Cami, hünkâr mahfilinin korkuluklarından detay.

Resim 132: Bursa Yeşil Cami, üst kat batı tabhane odasından görünüm. (21.10.2009).

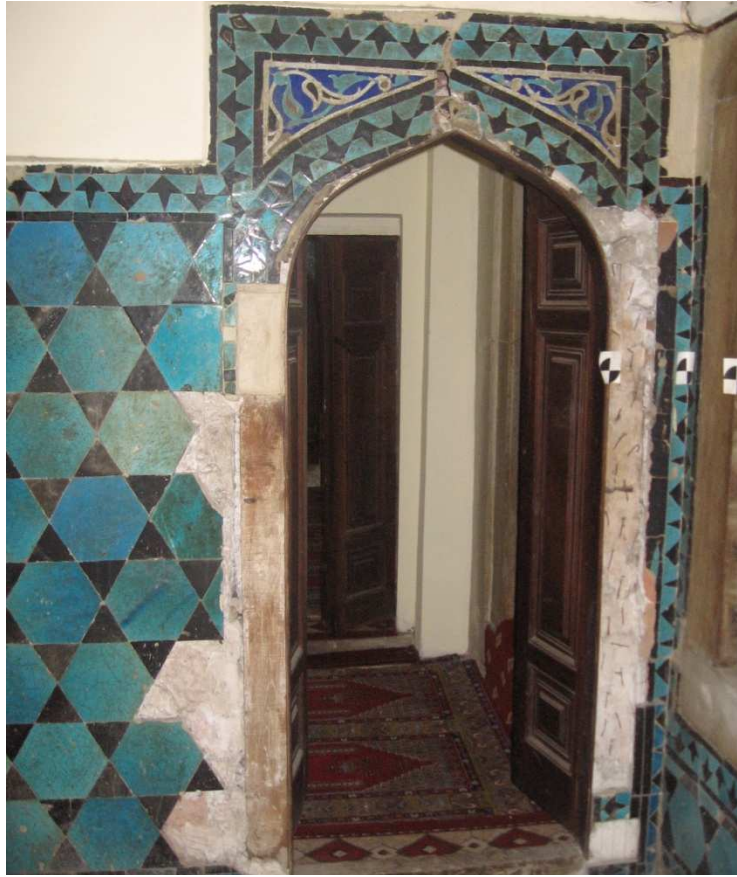
Resim 133: Bursa Yeşil Cami, üst kat batı tabhane odasından görünüm.

Resim 134: Bursa Yeşil Cami, üst kat batı tabhane odasından pencere alınlık çinileri.
(21.10.2009).

Resim 135: Bursa Yeşil Cami, üst kat batı tabhane odasının bordüründen detay.

Resim 136: Bursa Yeşil Cami, batı şahnişi kapı alınlığı çinileri. (21.10.2009).

Resim 137: Bursa Yeşil Cami, batı şahnişinden görünüm.

Resim 138: Bursa Yeşil Cami, batı şahnişinden görünüm.

Resim 139: Bursa Yeşil Cami, balkonun kapı alınlığı çinileri.

Resim 140: Bursa Yeşil Cami, batı şahnişi güney penceresi.

Resim 141: Bursa Yeşil Cami, batı cephesindeki pencere kenarlarındaki çiniler.
(21.10.2009).

Resim 142: Bursa Yeşil Cami, batı cephesindeki pencere kenarlarındaki çiniler.

Resim 143: Bursa Yeşil Cami, batı cephesindeki yıldız formu çini. (21.10.2009).

Resim 144: Bursa Yeşil Cami, güney cephesindeki pencere kenarlarındaki çiniler. (21.10.2009).

Resim 145: Bursa Yeşil Cami, güney cephesindeki pencere kenarlarındaki çiniler.
(21.10.2009).

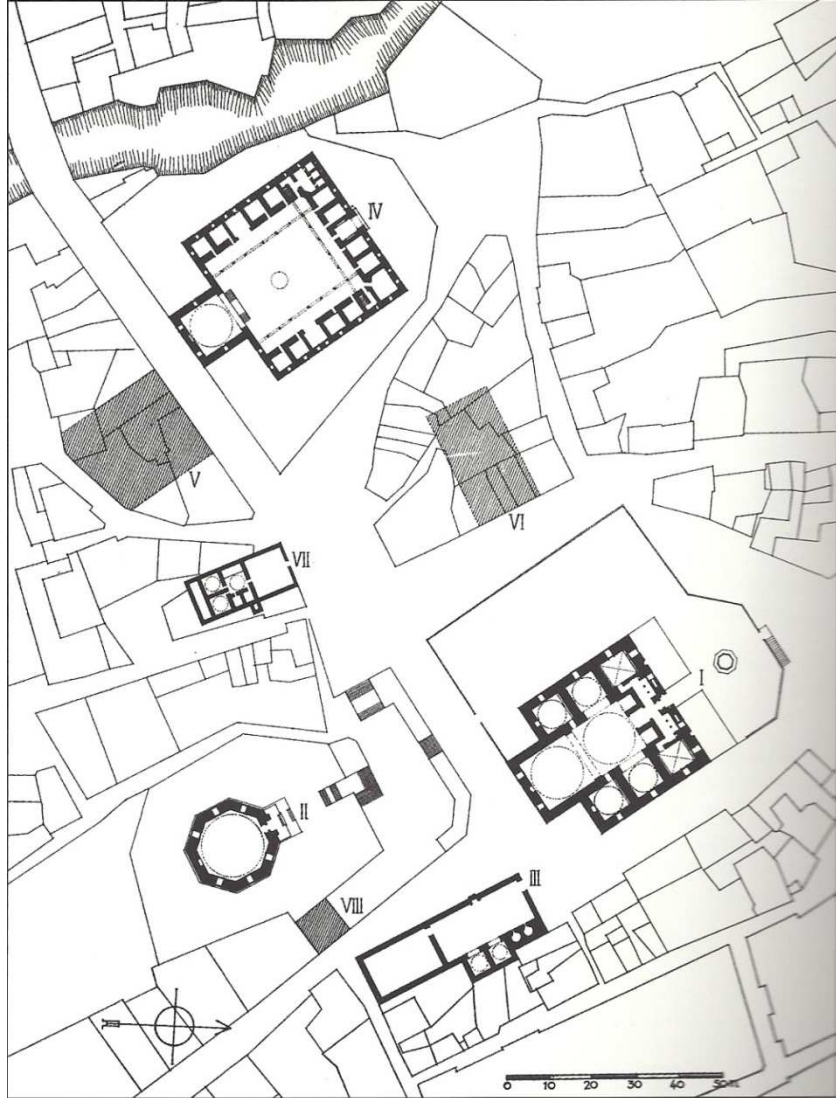

Resim 146: Bursa Yeşil Cami, güney cephesindeki pencere kenarlarındaki çiniler.

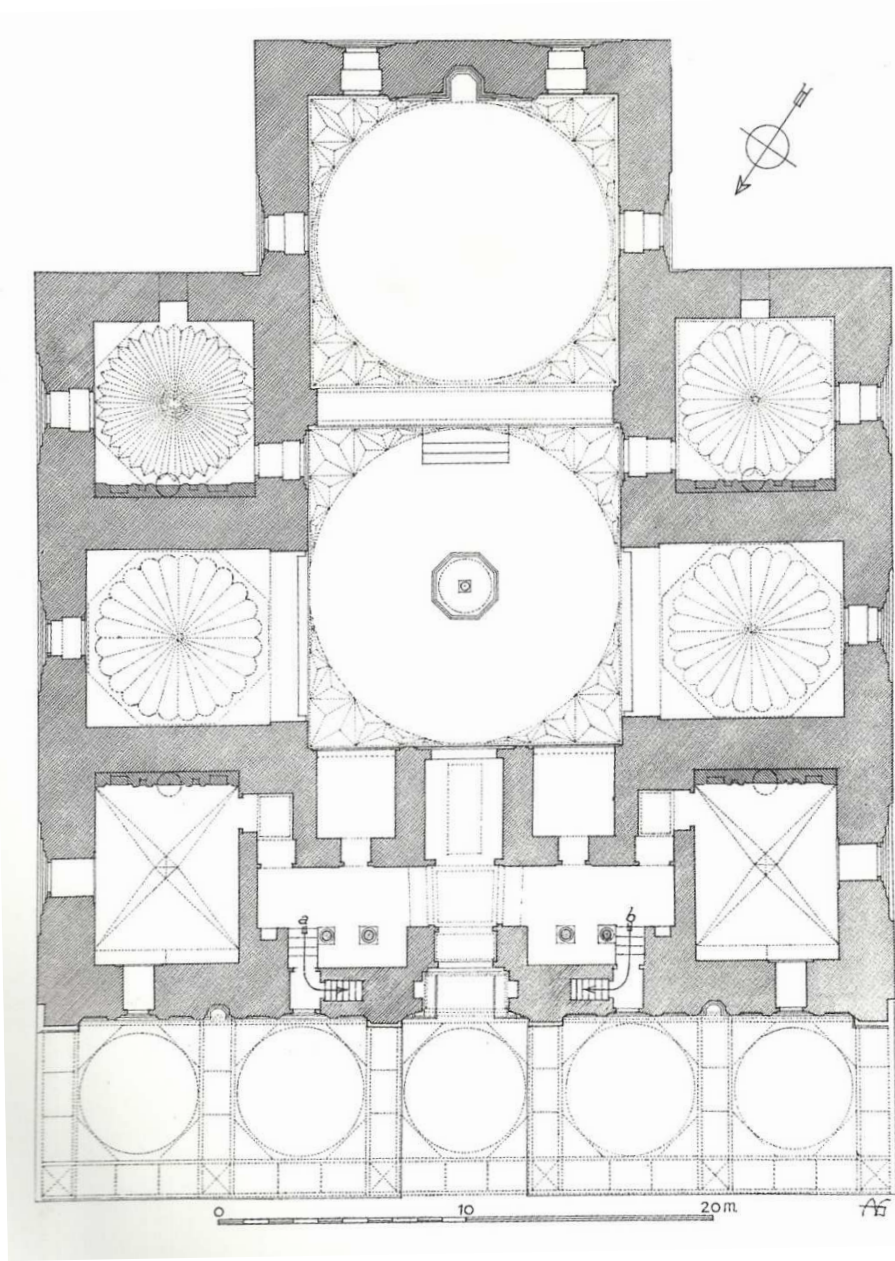
Resim 147: Bursa Yeşil Cami, güney cephesindeki pencere kenarlarındaki çiniler.

ŞEKİLLER

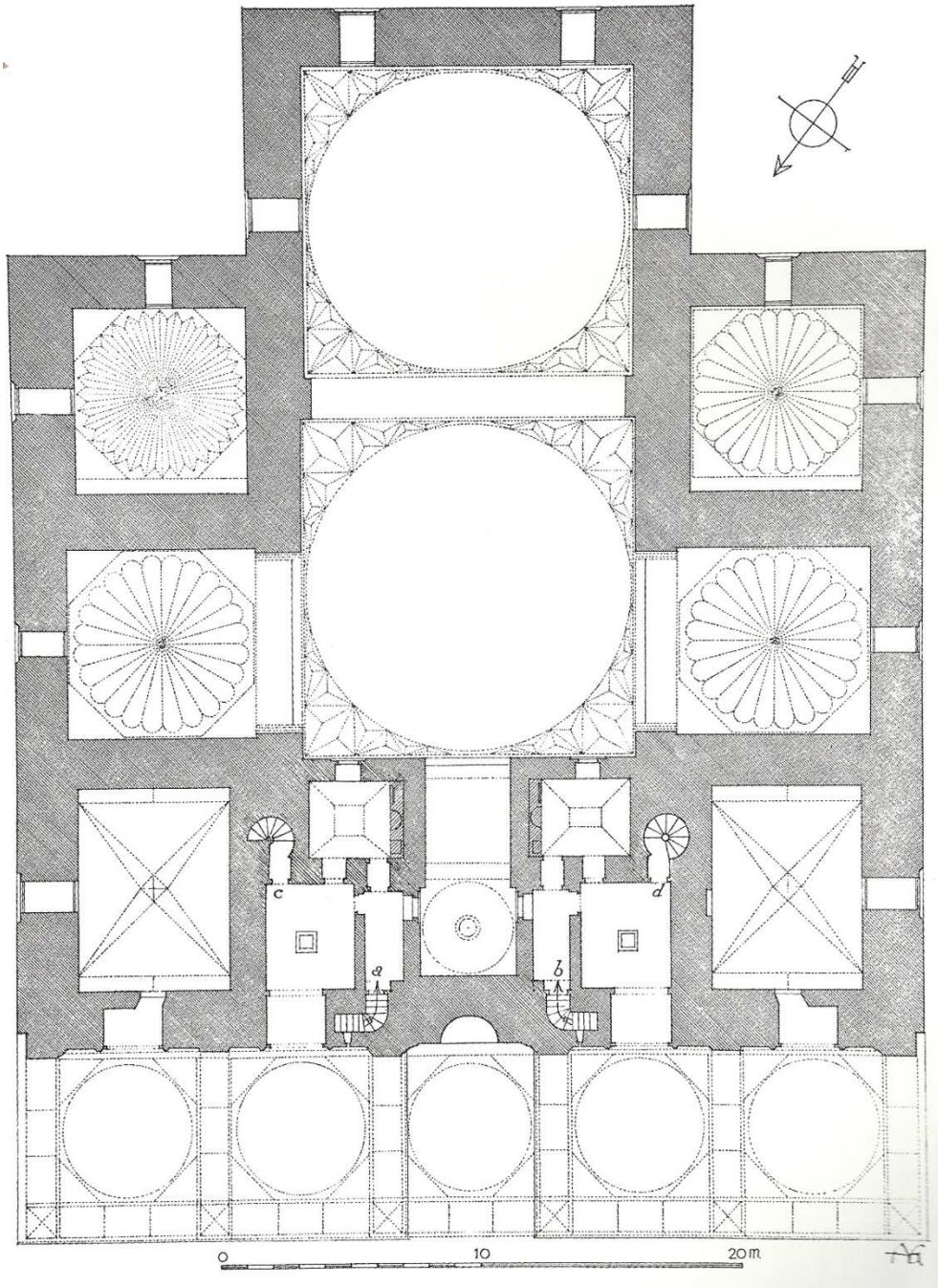

Şekil 01: Bursa Yeşil Cami ve çevresi (Gabriel 1958)

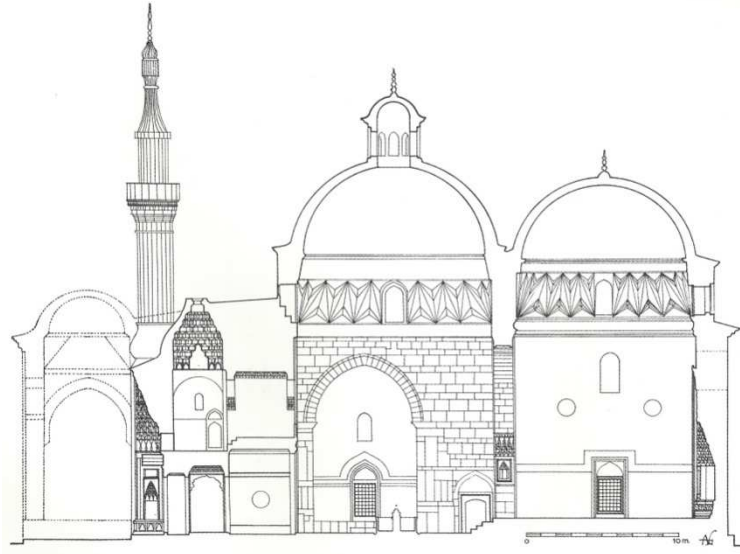
I. Yeşil Cami, II. Yeşil Türbe, III. İmaret, IV. Yeşil Medrese, V. Köse Ali Medresesi, VI. Sıbyan Mektebi, VII. Hamam, VIII: Sıbyan Mektebi

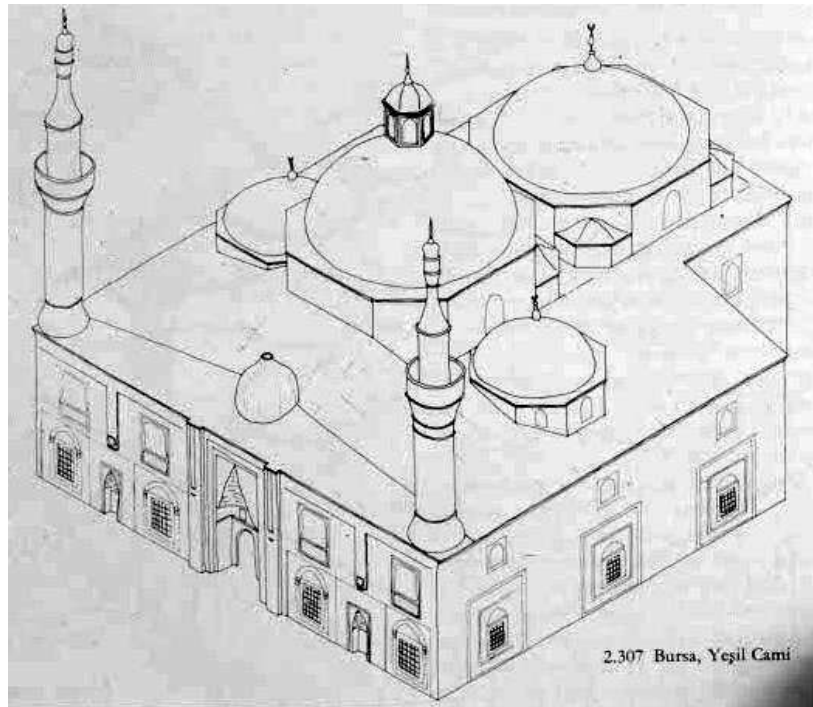
Şekil 02: Bursa Yeşil Cami giriş kat planı (Gabriel 1958)

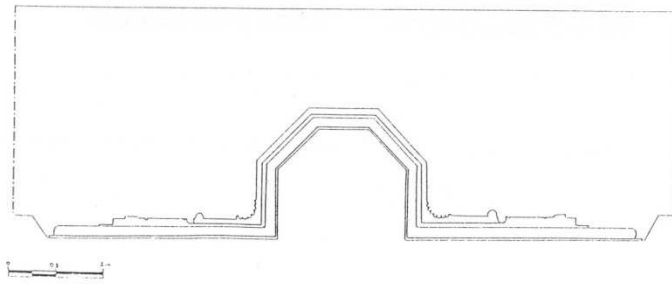
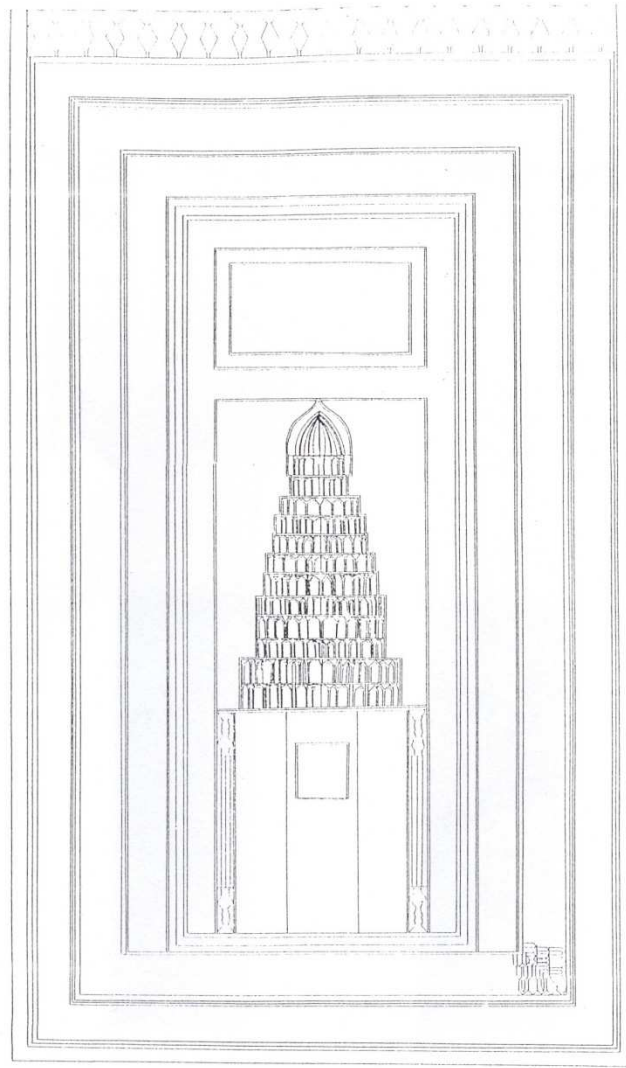
Şekil 03: Bursa Yeşil Cami üst kat planı (Gabriel 1958)

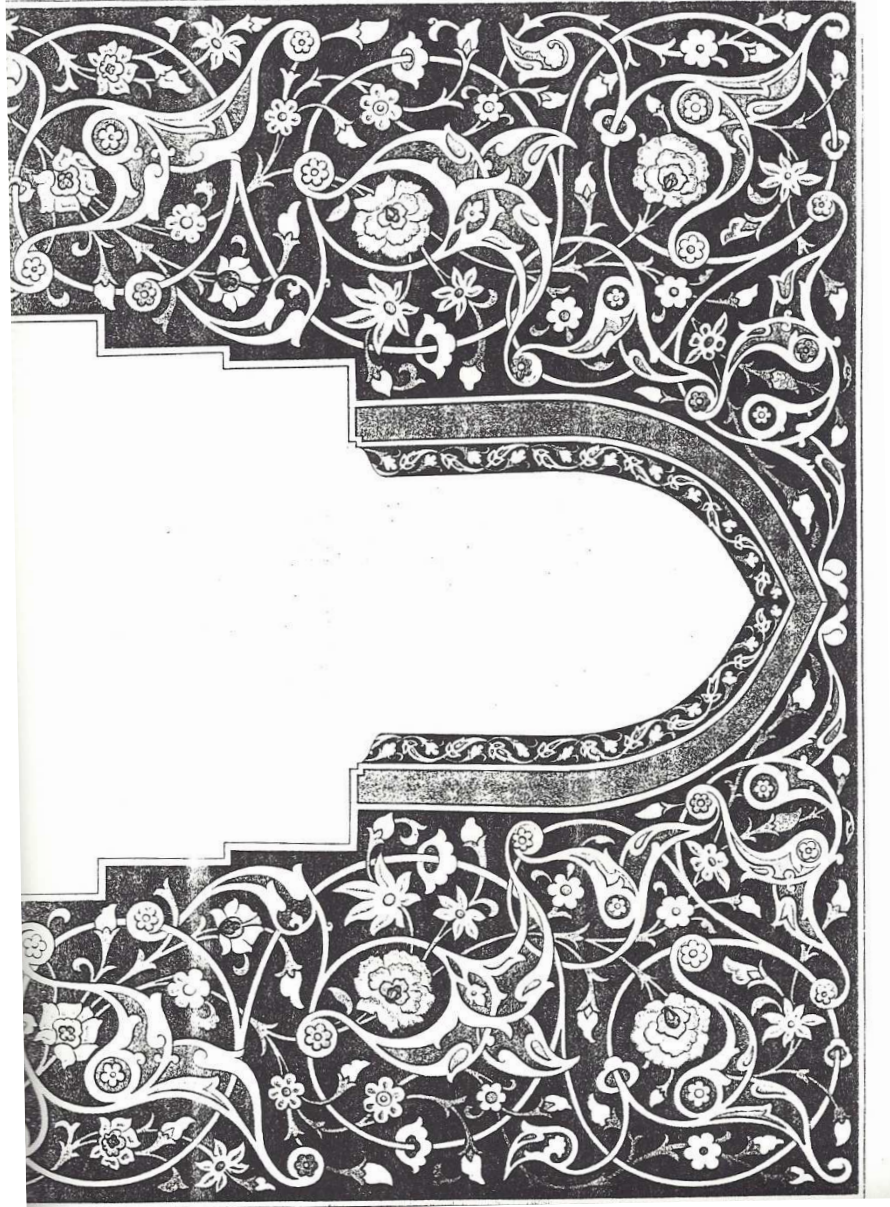
Şekil 04: Bursa Yeşil Cami'nin uzunlamasına kesiti (Gabriel 1958)

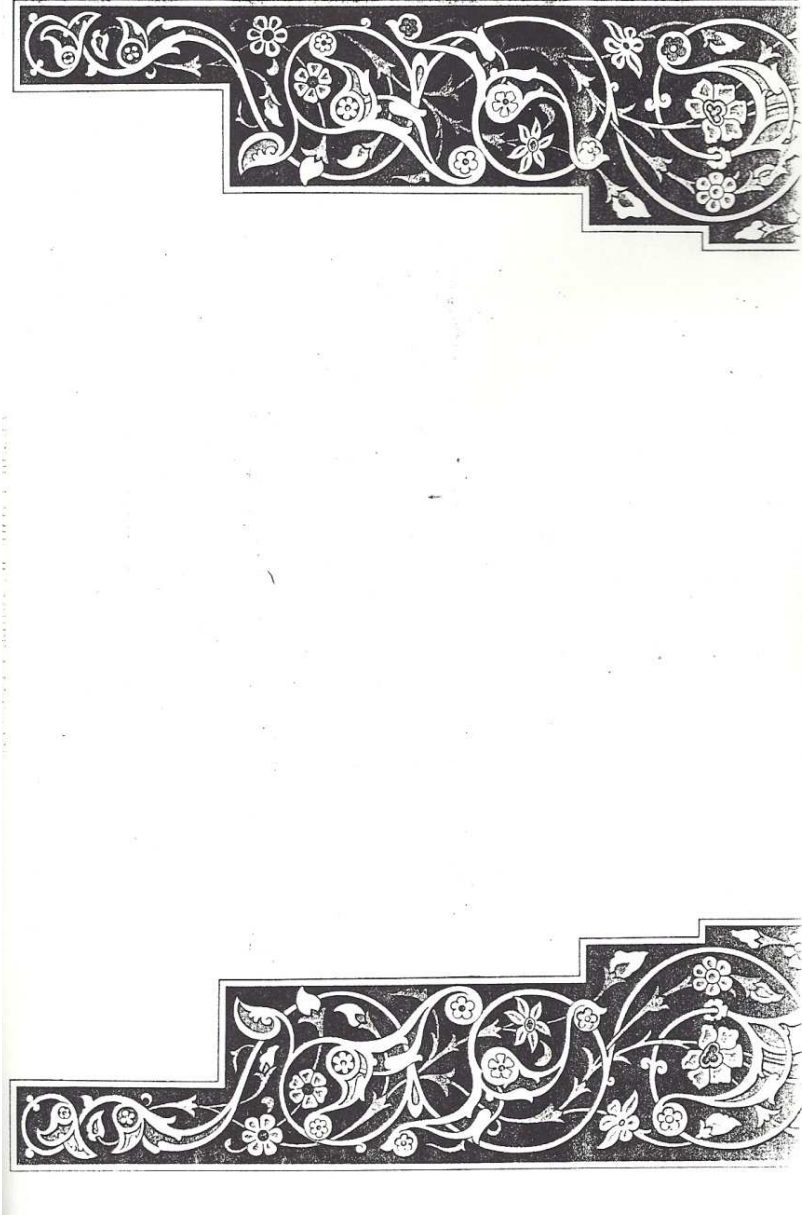
Şekil 05: Bursa Yeşil Cami'nin krokisi (oberlin.edu-art-images)

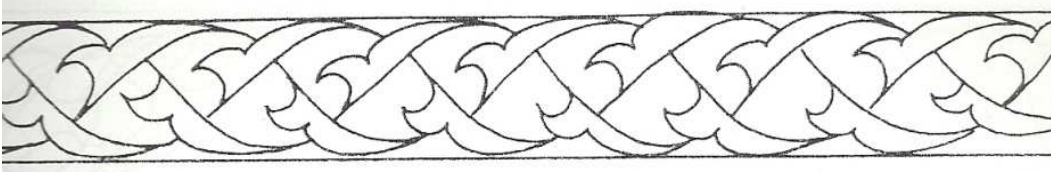
Şekil 06: Bursa Yeşil Cami mihrabı plan ve görünüşü (Top 1997).

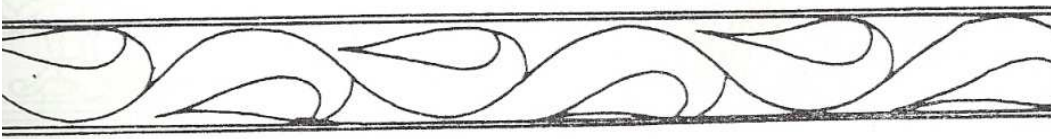
Şekil 07: Bursa Yeşil Cami mihrabı kavsara köşesi (Leon Parville).

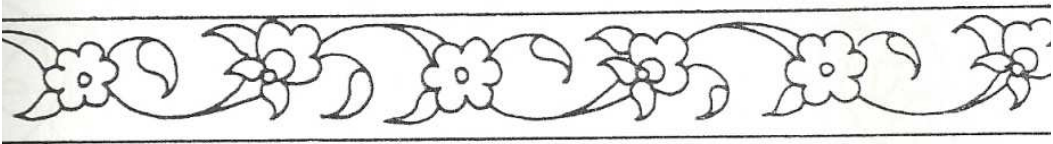
Şekil 08: Bursa Yeşil Cami mihrabı kavsara köşesinin devamı (Leon Parville).

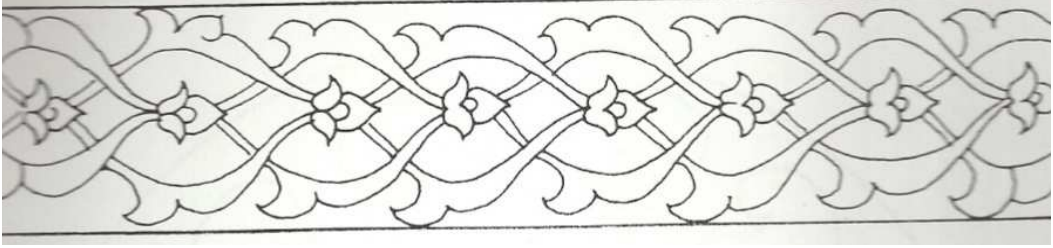
a

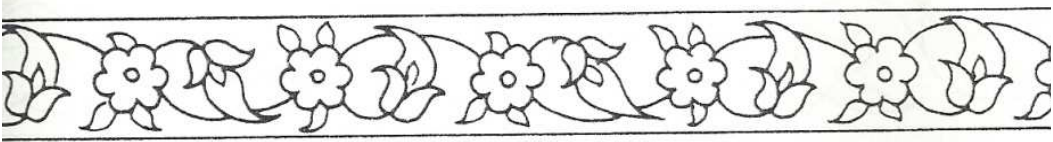
b

c

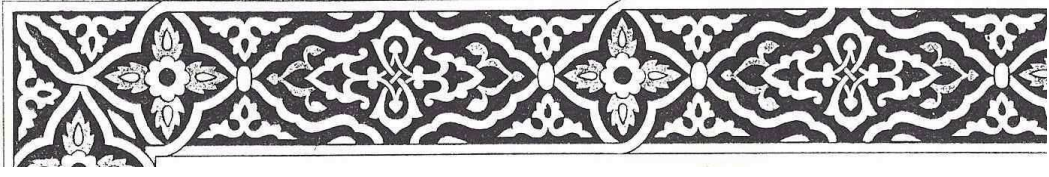

d

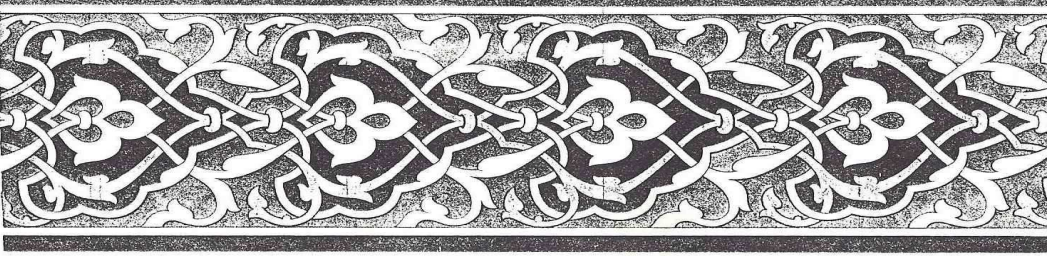

e

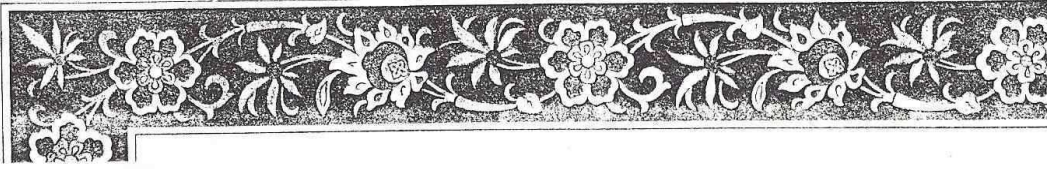
Şekil 09: Bursa Yeşil Cami, boyuna gelişen bordürler (Demiriz 1979)

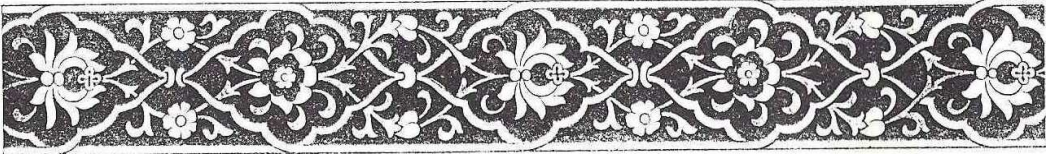
a

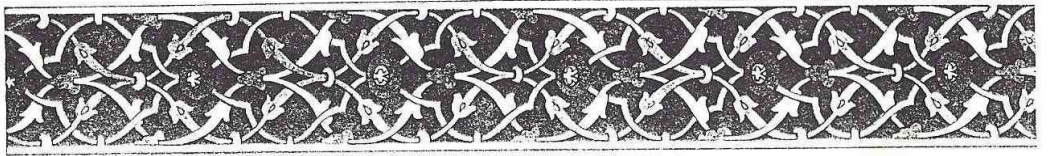
b

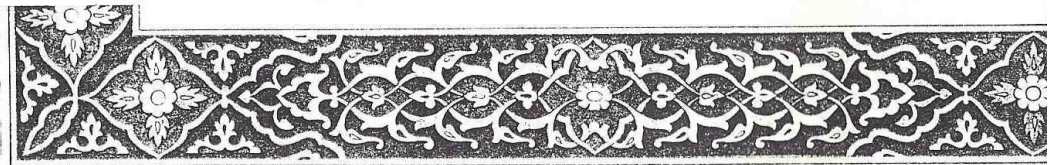
c

d

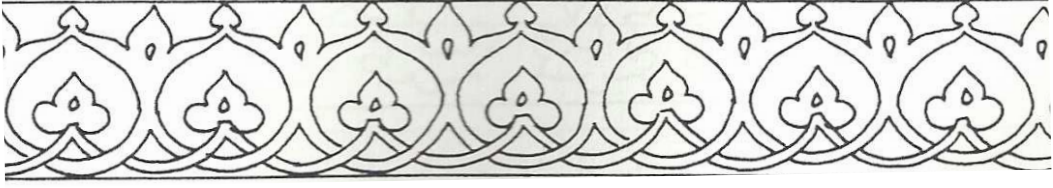

e

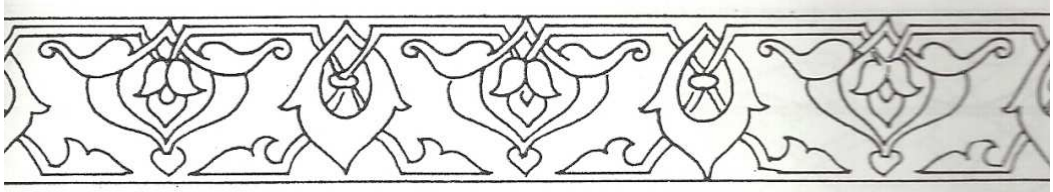

f

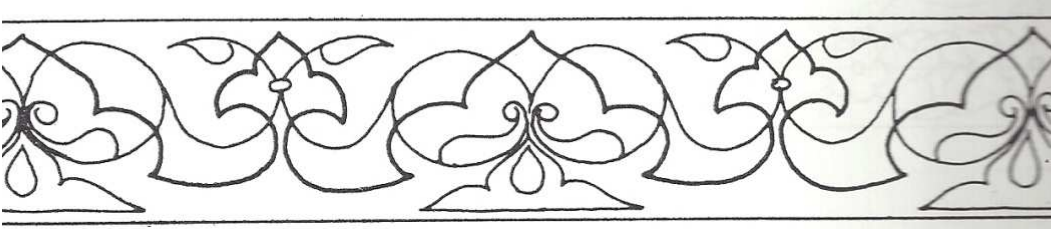
Şekil 10: Bursa Yeşil Cami, enine gelişen bordürler (Leon Parville)

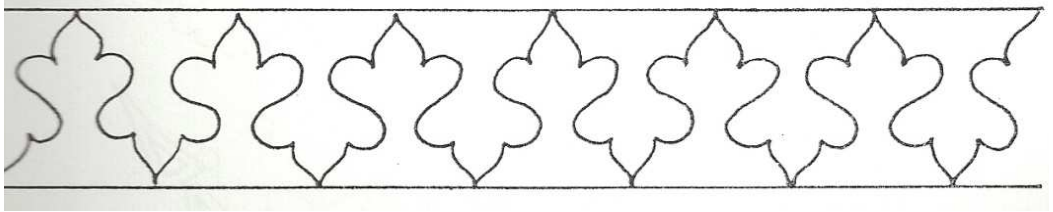
a

b

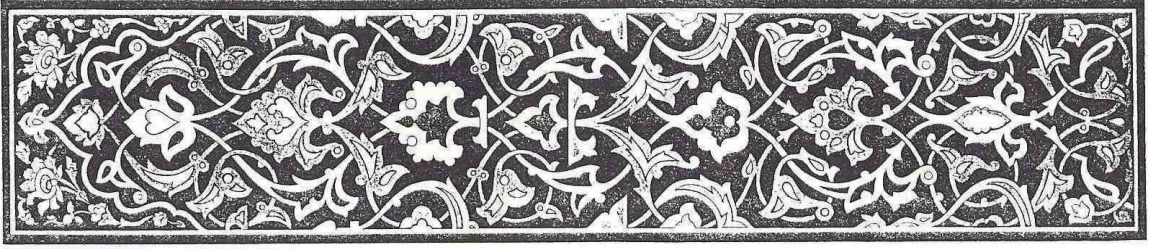

c

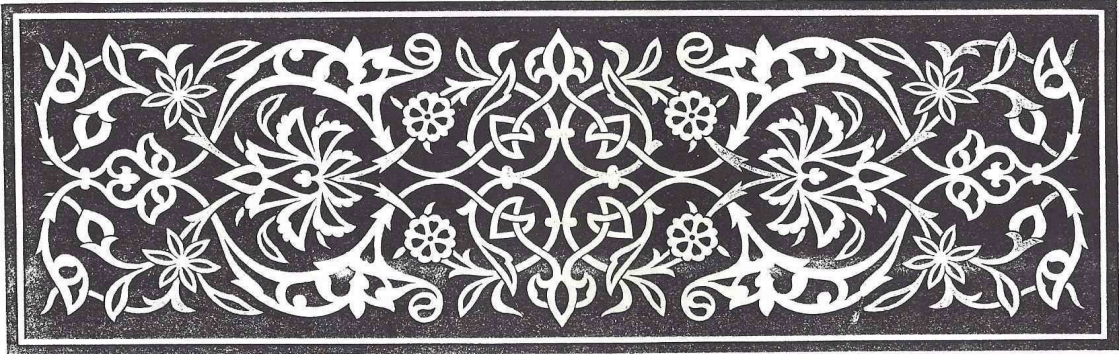

d

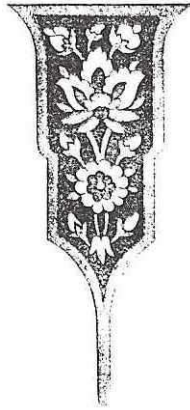
Şekil 11: Bursa Yeşil Cami, enine gelişen bordürler (Demiriz 1979)

Şekil 12: Bursa Yeşil Cami, müezzin mahfili Bursa Kemerî'nin iç bölümü (Leon Parville).

Şekil 13: Bursa Yeşil Cami, müezzin mahfili Bursa Kemerî'nin çini mozaik tekniği ile yapılmış bölümü. (Leon Parville).

Şekil 14: Bursa Yeşil Cami, hünkar mahfili ve müezzin mahfilleri, Bursa Kemerî'nin mukarnaslı konsolun ön bölümü. (Leon Parville).

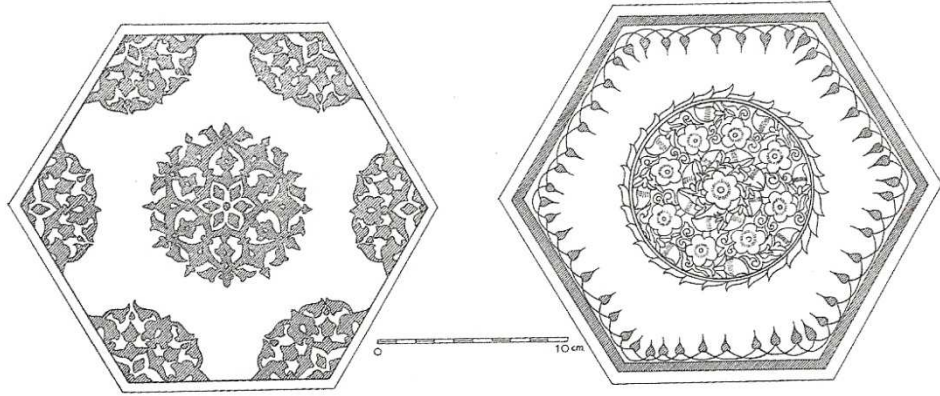
Şekil 15: Bursa Yeşil Cami, müezzin mahfili altıgen formlu renkli sır tekniğinden yapılmış çiniler (Leon Parville).

Şekil 16: Bursa Yeşil Cami, batı müezzin mahfili çini mozaik pencere tavanı (Leon Parville).

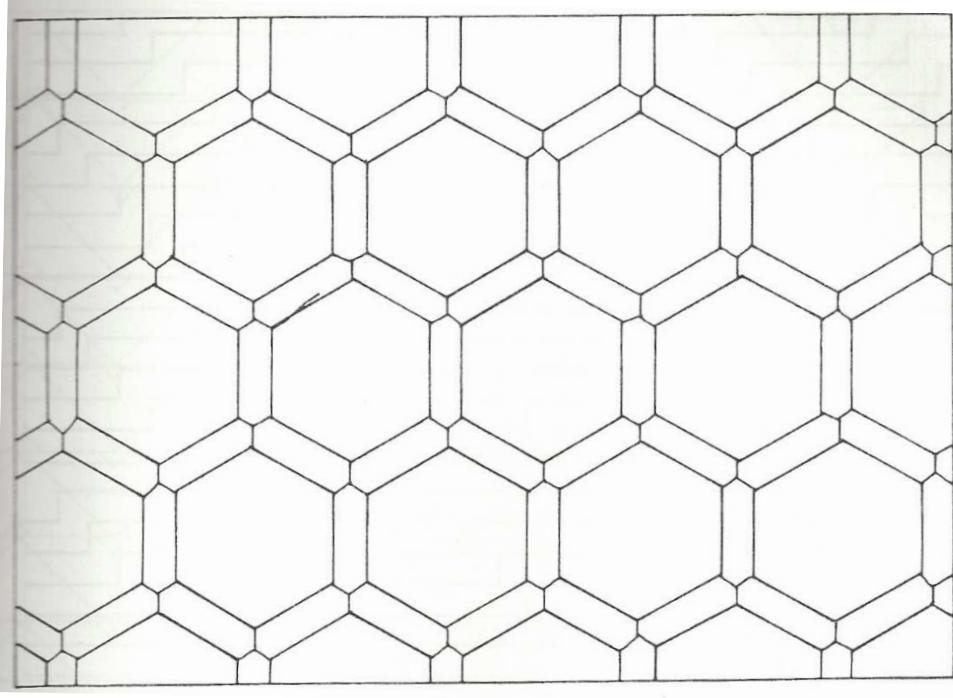
Şekil 17: Bursa Yeşil Cami, giriş eyvanı duvarında renkli sır tekniğinden yapılmış madalyon (Leon Parville).

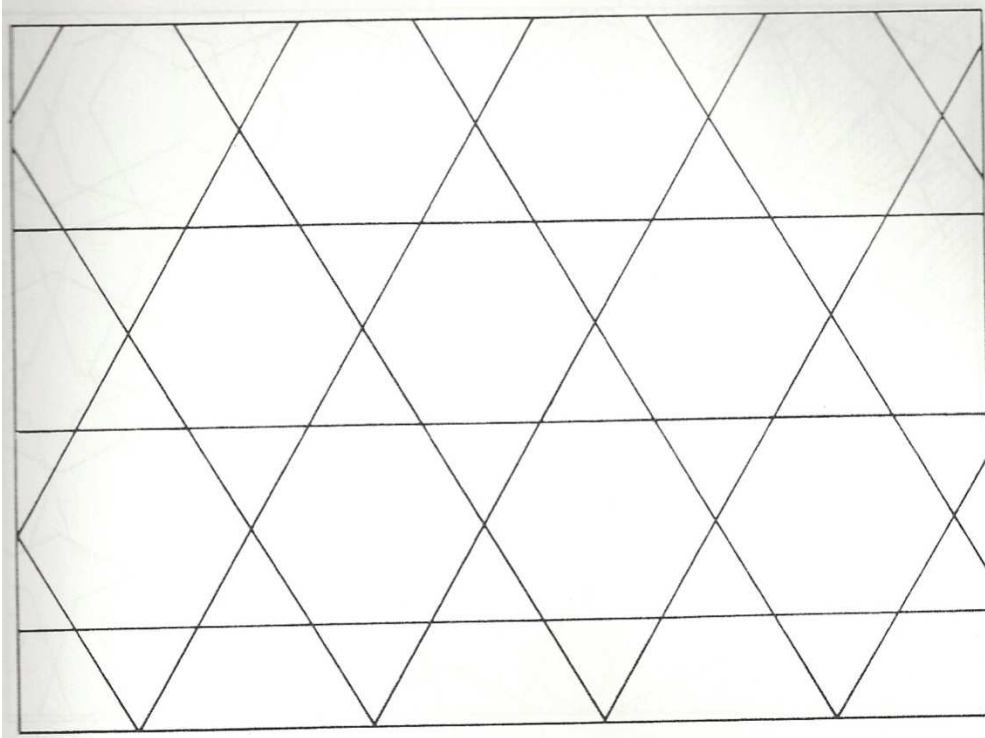
a.

b.

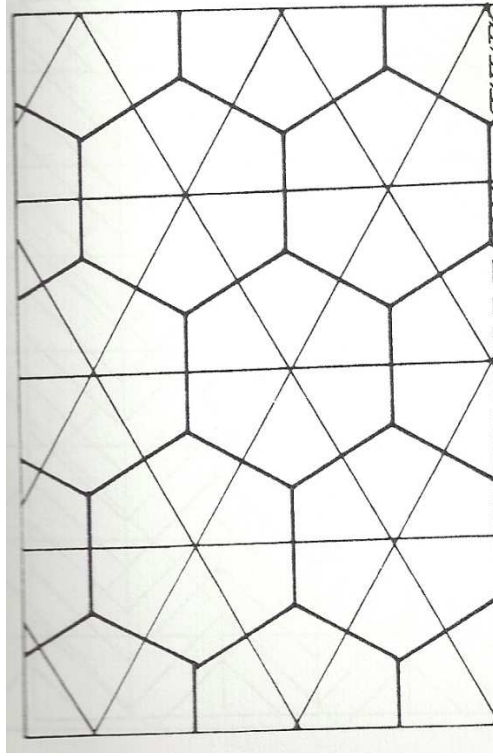
Şekil 18: Bursa Yeşil Cami, altıgen formulu, tek renk sırlı düz çiniler üzerindeki, yıldızlı bitkisel süsleme. (Gabriel 1958)

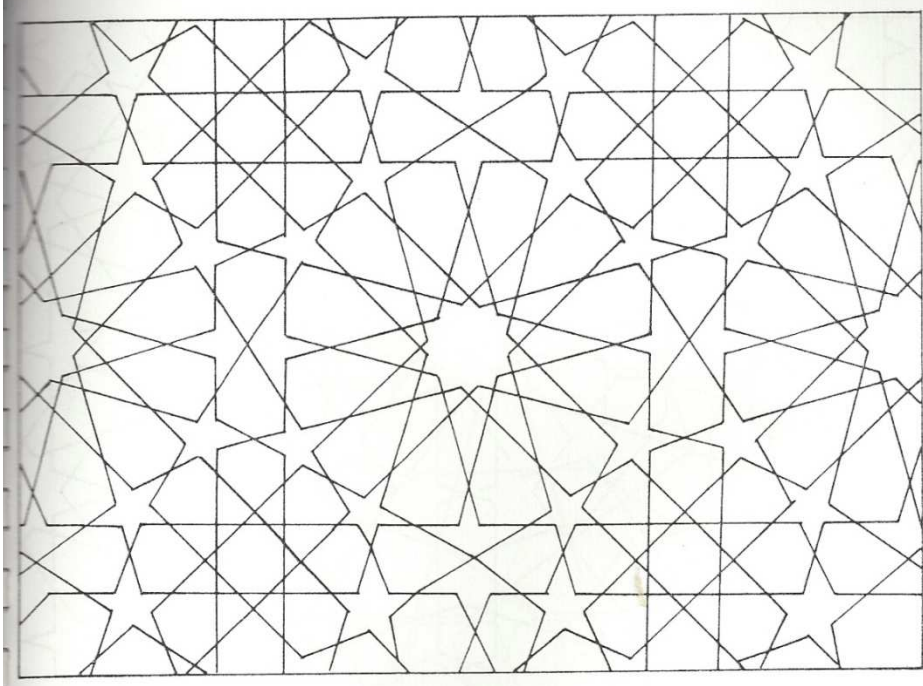
Şekil 19: Bursa Yeşil Cami, altıgen formlu yüzey deseni. (Demiriz 1979)

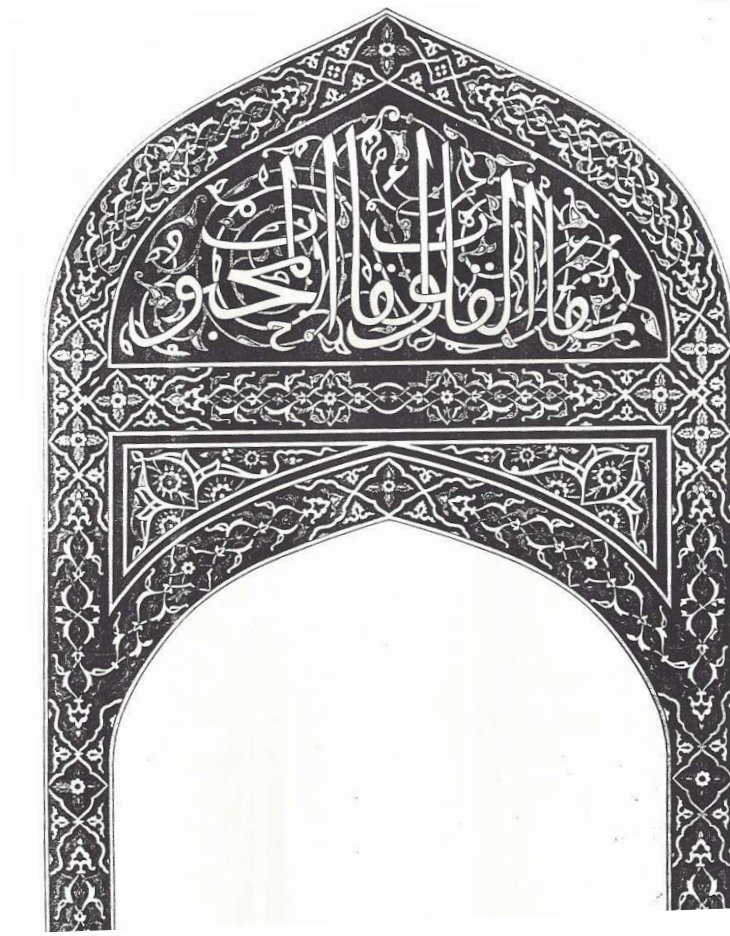
Şekil 20: Bursa Yeşil Cami, altıgen ve üçgen formlu yüzey deseni. (Demiriz 1979)

Şekil 21: Bursa Yeşil Cami, altıgen formlu yüzey deseni. (Demiriz 1979)

Şekil 22: Bursa Yeşil Cami, yıldızlı geometrik yüzey deseni. (Demiriz 1979)

Şekil 23: Bursa Yeşil Cami, kapı alınlığı. (Leon Parville)

Şekil 24: Bursa Yeşil Cami, pencere kapı alınlığı. (Leon Parville)